

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

На правах рукопису

АКСЬОНОВА ВІРА ІГОРІВНА

УДК 316.37; 316.77; 378; 87.9

**МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ
ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО
ПРОСТОРУ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Науковий керівник:

Базалук Олег Олександрович,

доктор філософських наук, професор

Переяслав-Хмельницький – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	14
1.1. Теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства	14
1.2. Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації.....	33
1.3. Специфіка ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації в контексті онтологічних та аксіологічних засад	54
Висновки до першого розділу	68
РОЗДІЛ 2 ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВІД МОВЛЕННЕВОЇ ДО КОМУНІКАТИВНОЇ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	71
2.1. Соціодіагностика деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання культурної глобалізації	71
2.2. Культурна дифузія і акультурація в умовах глобалізації та інформаційного суспільства	88
2.3. Формування концепції трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної як ефективного регулятивного ядра функціонування міжкультурної комунікації	108
Висновки до другого розділу.....	130
РОЗДІЛ 3 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНУ	132
3.1. Розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно- комунікативного простору постмодерну	132

3.2. Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури	150
3.3. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах трансформації сучасного українського суспільства.....	163
Висновки до третього розділу	182
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187

ВСТУП

Актуальність дослідження викликана динамічністю сучасної інтелектуальної сфери, конструктивними змінами самої епістемологічної ситуації в філософській науці, появою нових проблемно-тематичних пріоритетів, теоретико-методологічних підходів, неухильним зростанням філософських знань. В умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства міжкультурна комунікація висувається на передній план, яка обумовлена формуванням нового інформаційного простору – інформаціоналізму, що базується на широкому доступі до комп'ютеру, Інтернету, можливостей вільного обміну інформацією. Тому зростає потреба у філософському осмисленні іманентної сутності міжкультурної комунікації та поглиблення знання про її природу, сутність, динаміку, структуру; актуалізацією міжкультурної комунікації в умовах посилення імміграційних тенденцій, пов'язаних з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, вестернізацією культури, що потребує адаптації людини до конкретного соціуму та формування відповідної комунікативної культури; важливістю міжкультурної комунікації у розвитку інтеграційних процесів та пов'язаних з ними діалогу (полілогу) культур як гаранта існування цивілізації, що потребує самоорганізації аутопоезисних (віртуальних) самореферентних систем; існуванням людини в інформаційному суспільстві, що залежить від рівня її взаємодії з середовищем та консенсусної взаємодії суб'єктів комунікації, здатності системи до самовідтворення у єдиному глобальному просторі. Актуальність дослідження виходить з того, що комунікативна парадигма формується в умовах інформаційного суспільства, в контексті якого інформаційно-комунікативні технології представляють собою найважливішу сторону цивілізації. В сучасних філософських дискурсах найважливіше місце займають гносеологічні, онтологічні та аксіологічні чинники міжкультурної комунікації та розвиток кроскультурних

комунікацій в епоху постмодерну. В глобальному інформаційно-комунікативному просторі світ і суспільство розгортаються через призму комунікації, що потребує адекватного аналізу даного феномена. Це вже привело до виникнення нового явища у світовому розвитку, що отримало назву «глобальна революція у спілкуванні». Отже, актуальність дисертаційної роботи зумовлена необхідністю аналізу моделей функціонування суспільства в нових умовах, що є логічним розвитком теорій «мережевого суспільства», «нетократії», в основі яких володарі інформаційних мереж, що пронизують постіндустріальні цивілізації (А. Бард та Я. Зодерквіст).

Ступінь наукової розробки теми. Стан розробки міжкультурної комунікації знайшов своє відображення у філософсько-методологічних підходах, до числа яких слід віднести: 1) екзистенційний (К. Ясперс, А. Камю, Ж.-П. Сартр); 2) герменевтичний (Х.Г. Гадамер, В. Дільтей, П. Рікер); 3) кібернетичний (Н. Вінер, К. Шеннон, У. Уівер); 4) структуралістський (Р. Барт); 5) лінгвістичний (Ф. де Соссюр, Е. Бенвеніст, Т. ван Дейк); 6) семіотичний (Ч. Пірс); 7) культурологічний (Х. Маклюен, А. Моль); 8) біхевіористський (Д.Б. Уотсон); 9) структурно-функціональний (Т. Парсонс, Р. Мертон, Н. Луман); 10) символічний інтеракціонізм (Дж. Мід); 11) етнометодологічний (Т. Гарфінкель); 12) комунікативно-практичний (Ю. Габермас, К. Апель, Г. Дебор); 13) аналітико-мовленнєвий (Л. Вітгенштейн, М. Дамміт, Г. Бейкер). Термін «міжкультурна комунікація» з'явився у 70-х рр. ХХ ст., коли вийшла книга Є. Хола і Д. Трагера «Культура як комунікація», у якій вперше було запропоновано термін «міжкультурна комунікація» і визначено тісний зв'язок між культурою і комунікацією. У 1970-рр. термін «міжкультурна комунікація» розглянуто у вузькому значенні у праці Л. Самовара і Р. Портера «Комунікація між культурами». Термін «міжкультурної комунікації» досліджували Е. Голл, К. Клакхон, Р. Портер, Д. Трагер, Л. Самовар, К. Бергер, С. Хантінгтон, Е. Гірш, Г. Хофстеде, С. Даль. Сьогодні термін «міжкультурна комунікація» базується на класичній

позитивістській методології, системному та діалектико-синергетичному методах і підходах. Важливе місце відіграє концепція комунікативного дискурсу Ю. Габермаса, у тлумаченні якого дискурс означає довершену мовну ситуацію, коли зовнішні обставини не впливають на аргументи, які використовуються для пояснення явищ соціального буття. Вирішенням проблем людського буття у соціальних вимірах, висвітлених через призму міжкультурної комунікації, займалися такі західні філософи, як К.-О. Апель, О.-Ф. Больнов, М. Бубер, Д. Бьоглер, Л. Вітгенштейн, Х.Г. Гадамер, І. Гофман, Е. Гуссерль, В. Дальмаєр, Г. Дебор, В. Кульман, Н. Луман, Г.М. Маклюєн, М. Рідель, П. Ульріх, Ю. Габермас, В. Хьосле, К. Ясперс та інші. Істотний вклад у розробку глобального інформаційно-комунікативного простору внесли праці Р. Арона, Д. Белла, З. Бжезинського, О. Тоффлера, Р. Робертсона, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, М. Кастельса, Ф. Фукуями, М. Уотерса, С. Гантінгтона; українських вчених – В. Андрущенко, О. Базалука, В. Беха, Є. Бистрицького, І. Бондаревич, В. Волинки, В. Воронкової, С. Кримського, В. Ляха, М. Поповича, В. Пазенка, М. Степика; російських вчених – І. Фролова, М. Моїсєєва, П. Капіци, М. Іноземцева, В. Загладіна, О. Панаріна, А. Уткіна. У їх доробках суспільство розглядається як мережа комунікацій, які створюють можливість самовідтворення суспільства (Н. Луман), так як комунікація представляється як активне середовище, що самоорганізується. Проблематику комунікативної філософії активно розробляють М. Гаврилов, Е. Герасимова, І. М'язова, А. Єрмоленко, А. Ішмуратова, Н. Колотілова, С. Куцепал, В. Лях, В. Пазенок, Л. Ситниченко. На думку сучасних вчених, не економічна сфера суспільства, а комунікація є найважливішим явищем глобального комунікативного суспільства, яке відображає сутність людини та визначає характер взаємодії з іншими людьми. Для побудови сучасного комунікативного простору використовуються категорії «свій» та «чужий», «революції у комунікації», що знайшли своє відтворення у доробках М. Бубера, Б. Вальденфельса, Е. Левінаса, К. Мальцевої, С. Франка, Н. Шульгіної. Важливою особливістю інформаціоналізму являється

створення нового вільного інформаційного простору, що веде до інформаційної єдності людства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із науковим тематичним планом кафедри філософії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» на 2008-2011 рр. по темі «Проблема освіти у світлі нових ноосферних концепцій», що включена до державного реєстру України за № 0106U002641 (2009-2011 рр.), а також з темою дослідження кафедри соціально-гуманітарних наук Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету «Соціально-філософські аспекти формування професійної культури майбутніх авіафахівців» (затвердженої рішенням вченої ради академії, протокол №1 від 10 березня 2011 р.), в контексті якої автор виконує тему: «Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікаційного простору». Тема дисертації затверджена вченою радою Кіровоградської державної льотної академії України (протокол № 7 від 18 листопада 2010 р.).

Мета дослідження – побудова концепції міжкультурної комунікації глобального інформаційно-комунікативного соціуму (описово-аналітичний тезаурус), що дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах» шляхом теоретичного синтезу парадигмальних дискурсів інформаційного суспільства.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

– проаналізувати теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства і наукові підходи до феномена міжкультурної комунікації;

– виявити специфіку ціннісних орієнтацій особистості у комунікативній практиці глобального комунікативно-інформаційного суспільства у контексті онтологічних та аксіологічних засад міжкультурної комунікації;

– здійснити соціодіагностику деформацій міжкультурної комунікації для визначення реального стану процесів, пов'язаних з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, вестернізацією культури, та розкрити сутність акультурації і культурної дифузії;

– розробити концепцію комунікативної культури особистості як регулятивного ядра функціонування міжкультурної комунікації, в основі якої механізми самоорганізації аутопоезисних самореферентних систем;

– здійснити аналіз кроскультурних комунікацій комунікативного простору епохи постмодерну, в яку занурюється антропний спостерігач, і розробити концепцію трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної як ефективного ядра функціонування міжкультурного спілкування;

– обґрунтувати сутність міжкультурної комунікації як системоутворюючого чинника сучасної інформаційної культури, що являє собою процес взаємодії між суб'єктами комунікаційного процесу;

– визначити напрями ефективності детермінантів міжкультурної комунікації глобального комунікативно-інформаційного суспільства.

Об'єктом дослідження є феномен міжкультурної комунікації як соціальний вимір сучасності.

Предметом дослідження – детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах глобального інформаційно-комунікативного простору.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети широко використовувалися методи: аксіоматичний – для побудови системи аксіом (постулатів) і виведення гіпотези та отримання наукового підтвердження формування концепції міжкультурної комунікації, що забезпечує ефективну саморегуляцію соціуму; наукової абстракції і нелінійного (індетермінованого) мислення – з метою виявлення міжкультурної комунікації як атрибуту життєдіяльності сучасного соціуму; історичного і логічного аналізу – для дослідження і обґрунтування основних характеристик онтологічних та аксіологічних засад міжкультурної комунікації; структурно-функціональний

та структурно-системний – для розкриття основних характеристик, рівнів, видів, типів, форм міжкультурної комунікації; структурно-логічного моделювання – для словесного опису концептуальних підходів міжкультурної комунікації як соціального виміру сучасності; компаративістський – для порівняння концептуально відмінних типів міжкультурної комунікації у різних типах соціуму; аналогії, аналізу і синтезу, індукції і дедукції – для розробки структурно-логічних моделей формування та розвитку міжкультурної комунікації глобального комунікативно-інформаційного суспільства. У процесі дослідження використовувались діалектичний, синергетичний, семіотичний та коеволуційний методи і підходи щодо вироблення напрямів оптимізації міжкультурної комунікації. Дисертаційна робота ґрунтується на принципах теорії самоорганізації, аутопоезисних самореферентних систем і мережного спілкування та теорії дисипативних структур, які збагачують принципи діалектики і формують діалектико-синергетичний метод, здатний осмислити складні проблеми сучасності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні концепції міжкультурної комунікації в умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства шляхом теоретичного синтезу парадигмальних дискурсів інформаційного суспільства.

У межах дисертаційного дослідження обґрунтовано низку положень, що розкривають його логіку та конкретизують наукову новизну:

Вперше:

– виявлено специфіку ціннісних орієнтацій у комунікативній практиці глобального комунікативно-інформаційного суспільства, в контексті якого проаналізовано онтологічні та аксіологічні засади міжкультурної комунікації, в основі яких компаративно-аксіологічний метод, що розглядає цінності комунікації як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах»; сформовано сучасну методологію аксіологічного моделювання міжкультурної комунікації з акцентом на комунікативний розвиток особистості, який передбачає побудову

системи цінностей на чотирьох рівнях: глобальному чи загальнолюдському, етнокультурному чи рівні певних культур, соціальних спільнот та особистості;

- розроблено концепцію трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної як ефективного ядра функціонування міжкультурної комунікації, в основі якої ідея про самоорганізацію аутопоезисних самореферентних систем і мережне спілкування у джойнерових товариствах як відносно нових формах спілкування, зроблено висновок, що в сучасному інформаційному середовищі формується сучасна концепція комунікативної культури глобального соціуму і спілкування;

- визначено напрями ефективності детермінантів міжкультурної комунікації щодо удосконалення глобального комунікативно-інформаційного простору, в основі якого соціоекономічні, соціополітичні, соціокультурні, соціоінституційні, соціоправові трансформації, котрі мають оптимізувати комунікативний світ, щоб сприяти адаптації людини до глобального соціуму.

Удосконалено:

- феномен міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства, що розвивається в умовах глобального комунікативно-інформаційного суспільства, виявлено, що міжкультурна комунікація виступає якісною характеристикою нового етапу людської цивілізації, сприяє «революції у спілкуванні»; запропоновано авторське визначення міжкультурної комунікації як системи комунікативних відносин, що представляє собою цілісність, яка закріплюється у вигляді певної системи символів, які виступають найважливішою умовою суспільної діяльності людей та їх взаємодії, соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації як на рівні міжособистісного, так і масового спілкування по різних каналах і за допомогою різних засобів спілкування;

- обґрунтовано сутність міжкультурної комунікації як системоутворюючого чинника сучасної інформаційної культури, що являє собою процес взаємодії між суб'єктами комунікативного процесу і реалізується на основі діалогічності і полілогічності комунікації як

консенсусної взаємодії (У. Матурана) та здатності системи до «самовідтворення» (автопоезису), яка приводить до утворення онлайн-товариств і різкого розширення міжкультурної комунікації.

Набули подальшого розвитку:

– соціодіагностика деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання культурної глобалізації, що дозволила визначити стан процесів комунікативного простору, пов'язаний з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, вестернізацією культури, що потребують вироблення культурної адаптації та «взаємодії свідомостей» особистостей; розкрито сутність акультурації як процесу освоєння цінностей «чужої» культури та культурної дифузії як просторового впливу культурних досягнень одних суспільств на інші;

– розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну, що полягає у визначенні багатоманітності шляхів розвитку комунікації як результату зростаючої культурної багатоманітності світу з акцентом на автономію, різноманітність індивідуальних і соціальних форм, плюралізм і відкриту демократію, поглиблення таких принципів, як децентрація, невизначеність, фрагментарність, плинність, контекстуальність, що націлені на «деконструкцію» і «деструкцію» буття.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані положення, ідеї та узагальнення можуть використовуватися для розробки філософії комунікації в умовах глобалізованого соціуму, розробки комунікативної парадигми сучасного українського суспільства. У зв'язку з посиленням ролі міжкультурної комунікації в сучасному житті виникає можливість включити у відповідні навчальні дисципліни (комунікативістика, кроскультурні дослідження, філософія міжкультурної комунікації, лінгвістична комунікативістика та інші) результати цього дослідження. Вони знайдуть практичне застосування: при розробці курсів навчальних дисциплін (теорія міжкультурної комунікації, історія міжкультурної комунікації,

соціологія міжкультурної комунікації, психологія міжкультурної комунікації); програм наукових досліджень оптимізації управління міжкультурною комунікацією в умовах трансформації сучасного українського суспільства, а також рекомендацій для управління міжкультурною комунікацією в Україні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною аналітичною роботою. Всі результати отримані безпосередньо автором, наукові праці виконані без участі співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та ідеї дисертаційного дослідження доповідались на засіданні кафедри філософії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди», на міжнародних та всеукраїнських конференціях та читаннях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору: проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу», приуроченої 1500-річчю виникнення української державності та 20-ій річниці відродження державної незалежності України» (Ужгород, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Євроінтеграційна політика України в умовах глобалізації» (Запоріжжя, 2011); Третіх Всеукраїнських Кулішевих читаннях з філософії етнокультури, присвячених пам'яті С.Б. Кримського (Чернігів, 2011); VI Всеросійській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Професійно компетентная личность в мировом образовательном пространстве» «Кросскультурная коммуникация в аспекте информационного межсубъектного взаимодействия» (Новосибірськ, Росія, 2012); XVII науково-технічній конференції студентів, магістрантів, аспірантів і викладачів ЗДІА «Теорія і тактика ефективного управління» (Запоріжжя, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Концептуальні засади європейського вибору України» (Запоріжжя, 2012); Міжнародній науковій конференції «Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій

та процесів» (Запоріжжя, 2012); Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософія культури: мова – раціональність – освіта» (Донецьк, 2012).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 16 наукових працях, з яких: 9 статей – у наукових фахових виданнях з філософських наук, 2 статті – в інших наукових виданнях; 5 – опублікованих тез конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Відповідно до мети і завдань дослідження дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (поділених на підрозділи), висновків, списку використаних джерел (265 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, основна частина дисертації – 186 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства

Теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства потребують пояснення терміну «комунікація». Комунікація (лат. *communicatio* від *communicare* – робити загальним, пов'язувати; шлях повідомлення, форма зв'язку) являється об'єктом вивчення багатьох наук: філософії, семіотики, соціології, етнографії, психології, культурології, кібернетики, інформаціології. Сьогодні комунікація як культурмодель релевантної соціальної конфігурації застосовується у значеннях: 1) шлях повідомлення, зв'язок одного місця з іншим; 2) передача інформації від людини (групи) до людини (групи); 3) специфічна форма взаємодії людей у процесі життєдіяльності за допомогою мови та інших сигнальних форм зв'язку. В умовах глобалізації комунікативні процеси входять у число найбільш актуальних проблем для всього людства, «згідно з якими необхідно виробити критерії, щоб давати оцінку поведінським паттернам суб'єктів в комунікативному процесі плинної сучасності [24, с. 45]».

Термін «комунікація» за декілька десятиліть ХХ ст. став ключовим у соціально-гуманітарному знанні. Це пояснюється його особливою місткістю, яка дозволяє наповнювати термін різноманітними смислами і використовувати у різних пізнавальних цілях. У соціальній філософії таким об'єктом являється суспільство, людина та складові їх структури, тому частіше всього об'єктом вивчення комунікації є різні об'єкти: в соціології є

масова комунікація, в психології – міжособистісна комунікація, в етнографії – міжетнічні комунікації, в сфері мистецтва – комунікація між режисером, актором, поетом, художником, композитором та громадськістю. У різних випадках використовуються різні види комунікації – вербальні і невербальні, усні і письмові, друковані та електронні і відповідні їм технології. Комунікація розглядається у просторовому і часовому аспектах, локальному культурному зрізі (етнічна культура) і глобальному (міжнародна). Але в якій би формі вона не відбувалася, мають місце іманентно властиві цьому процесу знакові системи, наявність яких і дозволяє говорити про комунікацію. Маються на увазі такі поняття, як інформація (повідомлення чи текст), розуміння (як раціональне, так і чуттєве), яке являється метою комунікації, технологія, що дозволяє ефективно транслювати інформацію. «Необхідні умови метафізики комунікації: 1) орієнтація учасників на деякі загальні інтерсуб'єктивні норми; 2) комунікативна компетентність; 3) психологічна складова – металакти, почуття, мотиваційні феномени, емоції, психостани суб'єктів в мультипроцесах метафізики комунікацій [72, с. 37]».

З епістемологічної токи зору міжкультурна комунікація як головний атрибут життєдіяльності суспільства зумовлена сутнісним значенням інформаційних потреб людини, які є атрибутивними по своїй суті. Як головний атрибут життєдіяльності суспільства, міжкультурна комунікація розвивається у динамічному світі, представляє собою зріз соціальної реальності, що володіє всією сукупністю базових атрибутів суспільства: просторово-часовими характеристиками, системності, процесуальності, структурності, функціональності, інституціональності. Дискурсосмислення міжкультурної комунікації характеризується багатоякісністю і динамічністю, в контексті якого спілкування розглядається як родове поняття, так як у сучасних умовах культурні контакти набувають різних форм динамічності і різноплановості, що знаходить своє вираження у взаємовпливові, синтезі, доповнюваності і діалозі. Міжкультурна комунікація як істотний атрибут

розвитку суспільства, з однієї сторони, розкриває здатність до сприйняття інокультурних елементів і породження на основі цього нових форм; з іншої, – здатність транслювати свої цінності в інші культури і направляти їх на розширення культурних контактів. Міжкультурна комунікація як культурно-соціальний модус належить до класу соціальних вимірів суспільства, сутність якого виражається в опредмечено чуттєвих формах, що сприймаються індивідом і суспільством, які залучають індивіда до соціуму-світу-природи, інших суб'єктів через посередництво символів-сигналів-кодів спілкування. Для характеристики феномена міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства слід використовувати адекватні теоретико-методологічні підходи, щоб уявити її як іманентний конкретно-практичний вимір сучасної цивілізації. Механізмом взаємодії людини і суспільства у межах соціального організму стає соціальний метаболізм, який має тенденцію до набуття ним інформаційного характеру, що морфологічно конституюється суспільством для формування комунікативної культури особистості.

Міжкультурна комунікація (як ознака, якість, властивість, предмет, що супроводжує дане явище) являється явищем багатоякісним, формою (різновидом) соціальної комунікації, що відображає суспільні відносини і соціокультурний досвід не тільки окремих народів, але й і людства в цілому, про яку мріяв ще Г. Сковорода [203, с. 36]. По мірі розвитку людської цивілізації як єдиної всесвітньої історії, міжкультурна комунікація розширяє соціально-історичний ареал трансляції як унікального, так і універсального досвіду людства, орієнтуючись на специфіку культурних сфер-континуумів. Міжкультурна комунікація носить всезагальний історичний характер і нерозривно пов'язана з загальною еволюцією культури людства: у кожний конкретний момент вона історично конкретна, як історично конкретна кожна культура і цивілізація, що потребує розкодування інформації. Як відмічає І. Наместнікова: «Міжкультурна комунікація виступає як якісна характеристика певного етапу людської цивілізації, що слугує покращенню

взаєморозуміння і міжкультурного обміну між народами і цивілізаціями для відтворення інформаційних феноменів [163, с. 17]».

Однією з причин виявлення інтересу до міжкультурної комунікації є розвиток людської цивілізації, інтернаціоналізація і глобалізація, що моделюють поведінку людини у глобальній ситуації спілкування. Можливо, світ сьогодні знаходиться на новому етапі історії, у контексті якого здійснюється глобальний перехід до конвергентної глобальної комунікативної культури, яка відходить від локальних зразків, і наближається до інтеграційного об'єднання, яке дискурс фіксує нові реалії засобів комунікації. Людство вирішує ряд проблем комунікативного характеру, що являють собою «силове поле» сумісної діяльності людей і нових структурних утворень у соціокомунікативній царині. Реальне буття міжкультурної комунікації індивіда представляє собою процес «силового поля» взаємодії: а) мови, що імплікує культуру народу і виступає певною формою культурних паттернів поведінки; б) суб'єкта як носія культури, що репродукує матрице-змістовну структуру спілкування; в) культур, що передають своєрідність суспільно-історичних реалій і специфіку певного культурного порядку. Функціонування міжкультурної комунікації направлено на досягнення взаєморозуміння серед великої кількості знакових поліфункцій, встановлення взаємовідносин, взаємопізнання і зближення різних культурних контактів. Важливим імпульсом розвитку міжкультурної комунікації являється її суперечливість, яка відображається у протиріччях між глобальним і локальним, традицією та інновацією « у кореляції відносин між індивідами, соціогрупами, конфесіями, етноспільнотами альтернативної цивілізації [37, с. 28]».

Ці суперечності міжкультурної комунікації відображаються у сучасному континуумі як на рівні взаємодії глобальної культури і локальних культур, так і підсистем культур (культурна опозиція «верхньої» і «низової» культури), що проявляються в соціомакродинаміці і соціомікродинаміці комунікативних процесів. Це зумовлено докорінною модернізацією

принципів соціальної регуляції міжкультурної комунікації у суспільстві, направленої на соціорегулювання і соціовідтворення суспільних відносин. В умовах формування глобального комунікативно-інформаційного суспільства удосконалюються принципи протікання комунікації як атрибуту функціонування комунікативного процесу, наповнення змістом духовно-інформаційних процесів у рамках дисрелевантності чи релевантності типів мислення. Її найбільш істотний механізм складає постійне споживання у самих різноманітних сферах, які забезпечують, хоча і уніфікований, але постійно поновлюваний і варіативний (фрагментарний) спосіб життя. В умовах глобального комунікативно-інформаційного соціуму виникають нові комунікативні форми культури, суміжні з технологіями віртуальної реальності та інтерактивності у ракурсах переходу від індустриальної технології виробництва до інформаційно-комп'ютерних моделей. Комунікація і культура в таких умовах взаємопов'язані і взаємозалежні, так як вони існують і функціонують у рамках єдиного і абсолютного соціокультурного простору, у всіх галузях життя соціуму, культури, науки. Все більшого значення набуває розвиток здібностей міжкультурної комунікації для отримання мультиінформації про саме суспільство та людину, що робить його, говорячи мовою К. Поппера, «відкритим» [178], так як відкриває нові горизонти еволюції спілкування. Останнє, як відмічає В. Вашкевич: «...являє собою вміння будувати діалогічні відносини і йти на розумний компроміс на рівні креативного управління інформаційного суспільства та свідомості особистості [59, с. 154]».

Міжкультурна комунікація як атрибут сучасного соціуму являється фактором культурної динаміки, так як культура як відкрита, дисипативна і саморегулююча система, яка розвивається на основі комунікації і завдяки комунікації. Її взаємозв'язок і взаємовплив реалізується на обопільній основі через людину і завдяки людині, взаємодію внутрішніх структурних змін і зовнішніх впливів. Вони вступають у взаємодію з основними конститутивами і різко збільшують резерв можливостей непередбачуваності суспільства,

антиномії «порядку-хаосу», які несуть колосальне інформаційно-емотивно-ментальне навантаження. В контексті міжкультурної комунікації суперечності знімаються через перетворення смисломентальності «чужого» в «своє», що, на думку Е. Азроянц: «...дає можливість встановлювати магістралі-мости від одних ціннісних культурних еталонів до інших в умовах глобалізації [2, с.17]».

У контексті дискурсрефлексивного відношення до міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства важливе навантаження у цій взаємодії несе на собі символічна сфера, яка виступає у якості механізму пам'яті культури, за допомогою якої культурно-семіотичні утворення переносяться з одного пласта культури на інший. Єдність набору домінуючих символів культурного життя визначають національні та ареальні межі культур у контексті різних мультимоделей соціуму-екзистенції-держави, направлених на пізнання людини як особистості,- про які говорив ще Г. Сковорода [204]. Поступові процеси у динаміці міжкультурної комунікації приводять до циклічних мультиритмів і формування нових функцій комунікації: одні забезпечують новаторство, інші, звертаючись до традиції і культурної спадщини, спадковість, проте можуть привести і до деградації і руйнації. Це дві сторони єдиного, взаємопов'язаного механізму міжкультурної комунікації, у якому індивідуальне повинно співпадати з загальнолюдським і стимулювати розвиток останнього. Культуркомунікації, які являються компонентами культурної дифузії, про яку мова буде йти в наступних розділах, створюють передумови для надчасового і наднаціонального буття культури, і на основі цієї взаємодії вступають в контакт з іншою традицією в констеляції з законами соціуму, історії, модифікаціями культурних матриць, універсальними модусами комунікативних технологій [183].

Міжкультурна комунікація як головний атрибут життєдіяльності суспільства означає необхідну характеристику соціального простору, часу і буття, що в своїй темпоральності поєднує все одне єдине ціле, у якому

протилежності акциденції розширяють сферу когнітивного освоєння світу, які набувають цінності і значення у єдності з адаптивними імплікаціями суб'єкта до середовища, зі специфікою культурних, людських, екологічних та інших ресурсів. Завдяки цьому міжкультурна комунікація представляє собою осмислене уявлення про світ, який потенційно змінюється, стає багатовимірним, його актуалізація відбувається завдяки дотику з іншою культурою і реалізується у контексті діалогу між культурами та індивідами, сприяючи конституюванню світу-Всесвіту – екзистенції особи у розколотій цивілізації, – яку відмічає Н. Скотна [205]. Діалогізм як матриця міжкультурної комунікації розглядається як взаємозбагачення і взаємозближення соціоорієнтацій індивіда, завдяки чому відбувається трансплантація його в інший соціум-цивілізацію, що й сприяє переосмисленню свого «Я» всередині чужої соціоонтологізації з іншими індивідами [198]. Індивід як соціальна істота вступає в комунікацію з носіями іншої культури, «діалогізуючи» від імені своєї культурної спільноти, соціального «ми». Діалог як генеральний модус інформаційно-комунікативного суспільства здійснюється як символічна комунікація, яка заключається у розкритті смислу і значення однієї культури для іншої. Діалог як форма комунікативно-соціальної взаємодії між суб'єктами здійснюється в особливому комунікативному просторі, що забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур шляхом інтерпретації та адаптації культур. Завдяки успішному консенсусному діалогу і відбувається взаємозбагачення культур. Виступаючи основою міжкультурної комунікації, діалог передбачає форми комунікативно-соціальної взаємодії і забезпечує паритет «логосу» та «іншого» з метою сумісного пошуку Істини. Якщо рівне право учасників діалогу не отримує інституційної підтримки, то толерантність диспозицій не стає розгорнутою і автономною формою для спілкування. Тому базальні матриці міжкультурної комунікації виступають не тільки як збагачення однієї культури елементами іншої, а можуть супроводжуватися культурною експансією, пригніченням однієї з культур. У ході діалогу виявляється,

формується і переформатується невичерпний смисл спілкування і на «межі» культур смисл спілкування поглиблюється, забезпечуючи дифузію ідей-смислів-індексів спілкування. В процесах міжкультурної комунікації виділяється велика кількість діалогів: інтеретнічний, внутрішньоетнічний, аккомодатійно-інтеретнічний, інтерконфесійний, імнанентно-конфесійний, направлених на формування національної ідентичності [206].

На думку М. Бахтіна: «При всій типологічній спільності різноманітних діалогів культур, останній протікає у відповідності з історико-культурними умовами [25, с. 207]». Разом з тим взаємодія двох осьових культурно-цивілізаційних комплексів «Захід-Схід» оголює проблеми, пов'язані з глобальною експансією західних культурних стандартів, їх штучним насадженням у країнах Східного регіону, що приводить до суперечності між Заходом і Сходом, перетворюючи культуру на товар, який обмінюється на ринку, в контексті якого замість діалогу культур виникає обмін продуктами культури. Кардинально змінюється роль міжкультурної комунікації у процесі міжцивілізаційного спілкування, а саме в результаті посилення культурних зв'язків, торгівлі, активності місіонерів, експедицій, туризму, наукових симпозіумів, колоквиумів, в процесі чого відбувається трансплантація-дифузія-асиміляція-трансмутація однієї цивілізації іншою на основі «мов-трансплантаторів» як специфічних матриць інтерцивілізаційних феноменів діалогу культур в умовах європейського людства [79].

Простір міжкультурної комунікації – це взаємодія культур, яка експлікує тип особистості, що включає у комунікацію конкретний зміст соціуму-цивілізації дозволяє осмислювати макросистеми-макромоделі вселюдських цінностей, самосвідомість та її людську сутність. Міжкультурна комунікація відкриває можливості пізнання не тільки іншої культурної реальності, але можливості трансформації самого суб'єкта, який виступає в якості представника певної етнічної спільноти чи соціальної групи. Пізнання суб'єктом іншого світу-соціуму-цивілізації здійснюється у процесі міжкультурного спілкування, що розгортається в дискурсі пошуку

порівняння «свого» і «чужого» в культурі. Тому міжкультурна комунікація розглядається як відношення носіїв різних культур, різних національних свідомостей, суть поведінки яких визначається усвідомленням як своїх власних характерних рис, так і рис «іншості». Опозиція «своє-чуже» у різних соціумах протинає всю культуру цивілізації і, як зазначає О. Соболю: «...являється відображенням колективного, масового, народного, національного, релігійного, міжнародного світовідчуття [207, с. 59]». Кожна національна культура має свою сукупність культурних домінант-концептів, що створюють національний культурний простір і національну концептосферу, щоб осягнути світ за допомогою соціокомунікацій. Парадигми духовно-інтелектуальної екзистенції суспільства, які відображаються в актах комунікації філософського, релігійного, політико-економічного, культуро-естетичного, етичного порядку у залежності від часу, епохи, соціуму, держави і представляють собою різні варіанти міжкультурної комунікації. Опозиція «своє-чуже» представляє рефлексивно-ідеологічну макромодель спілкування, яка корелює думки, почуття і визначає широку палітру оцінок, детермінованих національною ментальністю і психологією, що проникають в побутові, ритуалообрядові дії та жести, вірування і культурні традиції. На думку О. Сосніна, у процесі комунікації завдяки проникненню у чужу культуру логічні значення «...обрастають новими смислами, які існують у пам'яті народу, особливостях його психічного складу, національних пристрастях і звичках, літературі і мистецтві [208, с. 28]».

У процесі міжкультурної комунікації велика роль належить стереотипам, які висвітлюють межу між «своїм» і «чужим», створюють певну реальність, яка виникає на основі контрасту між «своєю» і «чужою» культурами. Конструкт стереотипу представляє собою результат специфічної трансформації зовнішнього світу у формат власної культури у вигляді різного роду дискурсмодифікацій. На підсвідомому рівні відбувається пошук підтвердження передбачуваного і типового, що трансформує саму модель

суспільства. Стереотипи носять емоційний характер, саме емоційна сторона уявлень про «чужий соціум», яка складає ірраціональний компонент стереотипу, робить боротьбу з стереотипами безуспішною. Стереотипи як ірраціональні оцінки не піддаються ні верифікації, ні заміні, хоча можуть піддаватися модифікації у залежності від ситуації. У результаті широке оволодіння культурою інших країн, досягнення «свого» і «чужого», досягнення стереотипів – це «наведення живих мостів між народами, намагання адекватного сприйняття багатоваріантної картини світу через «культурні якості [80]». Будь-який процес міжкультурної комунікації може бути охарактеризований по рівню чи глибині її проникнення у контактуючі соціуми. З цієї точки зору можуть бути виділені такі рівні, як: 1) культурне взаємospрийняття; 2) культурне взаєморозуміння; 3) культурне єднання. Метою першого рівня являється гарантування взаємної культурної толерантності, другого – забезпечення взаємної культурної адаптації, третього – досягнення взаємного культурного асоціювання (єднання). При цьому у процесі міжкультурної комунікації людина виступає як людина творча, тому реальне міжкультурне спілкування на більш високих рівнях починає тяжіти не до категорії загального, типового («ми», «вони», «як правило»), а до категорії міжособистісного, конкретного («я», «ти», «тут»). Вищий рівень спілкування може бути досягнутий тільки при умові виходу, по-перше, за межі культурного «побуту» у сферу культурної події, і, по-друге, за межі занесення факту культури у сферу особистісної інтерпретації цього факту як культурної події. Тому жодна культура не існує ізольовано, а у процесі своєї життєдіяльності людина постійно звертається до свого минулого, досвіду інших культур, що й отримало назву «взаємодія культур».

Визначальне значення для досягнення взаємодії культур має позитивне відношення до міжкультурних відмінностей, що є результатом оволодіння інформацією [62]. В міжкультурній комунікації реалізується взаємозалежність, у яку вступають між собою різні народи, саме тому необхідно сприяти і створювати умови для розвитку взаємодії культур на

основі принципу єдності. Цей принцип означає збереження і автономне існування різних спільнот і варіантів культури, створення стійкої загальної мережі обмінів, які доповнюються загальнополітичними і адміністративно-управлінськими структурами. Міжкультурна комунікація приводить до цілого спектру соціальних і культурних результатів у результаті її інституціалізації, так як взаємодія культур впливає на розвиток комплексу соціально-політичного буття людини, у результаті чого створюються нові соціальні спільноти, нові інституціалізовані структури духовного виробництва, нові зв'язки між народами і державами, нові інформаційні канали [26].

Ці процеси, як відмічає В. Біблер, у свою чергу, впливають на розвиток міжкультурної комунікації, яка породжує «...новий всезагальний соціум культури [44, с. 43]», ту особливу соціальність культури і форму вільного спілкування людей, включаючи модуси екзистенції, етикет, правові нормативи–індекси, принципи етико-екологічного і релігійного відношення в громаді [3]. У сучасній соціальній філософії існує декілька конкретно-наукових підходів до дослідження міжкультурної комунікації як головного атрибуту суспільства, які розділяються на дві групи: 1) технократичне та 2) інтеракційне. Такий розподіл зумовлений існуванням двох відмінних парадигм у схемах-моделях самої комунікації – механістичної і діяльнісної. В механістичній парадигмі під комунікацією розуміється односпрямований процес кодування і передачі інформації від джерела і прийому інформації отримувачем повідомлення. В діяльнісній парадигмі комунікація розуміється як сумісна діяльність учасників комунікації (комунікантів), у процесі протікання якої виробляються загальні (до визначної межі) погляди на речі і дії. У рамках інтеракційних теорій, які розвиваються в соціології, психології, культурології, вчені розділилися у вирішенні питання природи комунікації – посиленнями на: 1) індивідуальну усвідомлену діяльність; 2) як таку, що відноситься – в кореляції до соціальної структури. Ця суперечність, на думку І. Степаненко, має давні причини і відображає проблему місця і ролі людини

у суспільстві, співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у поведінці людей, «долаючи метаморфози духовності в ландшафтах буття [210, с. 210]». До числа технократичних теорій, у контексті яких розвивається міжкультурна комунікація, відносять: теорію інформаційного суспільства (Д. Белл, Дж. Гелбрейт), теорію комунікаційних технологій (Г.М. Маклюен), математичну теорію комунікації (К. Шеннон, У. Уівер), багаточисленні теорії управлінської комунікації в організаціях. На думку Є. Суліми, технократичні теорії комунікації не можуть пояснити весь спектр виявлення комунікативної діяльності, подолання цього недоліку пов'язано з інтеракційним підходом до дослідження комунікації, у значній мірі враховуючої роль людини в умовах глобального соціального порядку постіндустріалізму [211]. Неодмінною особливістю інтеракційного підходу до міжкультурної комунікації являється те, що комунікація розглядається як взаємодія, яка являється альтернативою не тільки технократизму, а й біхевіоризму. На початку ХХ ст. соціальна комунікація розглядалася у контексті загальнотеоретичних теорій біхевіоризму, який зводив її до прямого впливу повідомлень комунікатора на реципієнта, в якому останній виступав лише у якості об'єкта, що реагував на інформацію. При альтернативному розумінні сутності комунікації на перший план висувається активність реципієнта як рівноправного суб'єкта комунікативної діяльності і у цьому заключається сутність інтеракційного підходу [213, с. 9]. Такий погляд на комунікацію ставить у центр уваги досягнення згоди між суб'єктами комунікації і встановлення рівноваги у системі взаємних установок з необхідним зворотним зв'язком у процесі глобалізованого соціуму [6].

Необхідність врахування особливостей комунікації у різного роду соціальних системах, впливу на них соціокультурних інститутів, стереотипів групової свідомості зумовили розробку цілого роду теорій у рамках інтеракційного підходу: у соціології і соціальній психології значний вплив на теорію комунікації здійснив символічний інтеракціонізм, з точки зору якого теорії комунікації – це не пасивна реакція (як у біхевіористів, а суб'єктивна

усвідомленість і спрямованість на інших (іншого). Взаємодії між людьми розглядаються як безперервний діалог, у процесі якого люди виявляють прагматику людських комунікацій [58].

Теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства базуються на інтеракційному підході до вивчення комунікацій у різних суспільствах та організаціях. З точки зору цього підходу, вчені досліджують загальне і специфічне у комунікаціях представників різних культур (суспільств, організацій) і головна увага тут зосереджена на вивченні символічних дій і обрядів членів суспільства. Серед теорій цього напрямку слід відмітити теорію міжкультурного змісту комунікації, яка намагається пояснити культурні значення комунікативних дій та їх забезпечення, ефективність якого розцінюється з точки зору належності комунікантів до певного культурного поля. Значний вплив на формування методології інтеракційного підходу до вивчення комунікації здійснила соціологія комунікацій, досліджуючи у якості предмета соціальну взаємодію, в основі якої уявлення про те, що соціальний актор (діюча особа, індивід, група чи суспільство у цілому) знаходиться у фізичному чи мисленнєвому оточенні інших діючих осіб, які ведуть себе адекватно до цієї ситуації. Теоретичне розгортання цього процесу соціальна взаємодія отримала у теоріях соціального обміну [209]. Лінгвістичні підходи до вивчення міжкультурної комунікації як головного атрибуту суспільства ставлять у центр уваги дискурс, приділяючи велику увагу формальним властивостям мови, у той час, як соціологів і соціальних психологів цікавлять складні і соціально визначені правила, що управляють лінгвістичною діяльністю, відносинами між мовою та ідеологією, знанням і соціальною природою вербального спілкування. Цікаві дослідження були проведені на межі наук, у результаті чого виникла соціолінгвістика, у контексті якої при аналізі мовних та мовленнєвих явищ і процесів основна увага акцентується на ролі суспільства, досліджується вплив різних соціальних факторів на взаємодію мов, систему окремих знаків

та природу комунікативного процесу [81]. У рамках соціолінгвістики відбувається органічне сполучення соціологічних і лінгвістичних категорій (наприклад, коли мовленнєва комунікація вивчається у різних сферах спілкування і взаємодії – загальнодержавна, повсякденно-побутова та ін.). Дослідження структурно-функціональних взаємозв'язків між культурою і цивілізацією, культурою і комунікацією, комунікацією і спілкуванням дозволяють розглядати міжкультурну комунікацію як головний атрибут життєдіяльності суспільства, який виявляє соціокультурні особливості і соціокультурні відмінності як всередині окремого суспільства, так і між різними суспільствами у процесі їх взаємодії. Структурно-функціональні залежності між культурою і цивілізацією являються інваріантними, змінними, суперечливими, які інколи доходять до межової дисфункції – конфлікту. В. Зінченко формулює, що структурний зміст даного феномена визначає «логіку простору» і «логіку часу» культурно-цивілізаційного процесу у спрямуванні до єдиного культурно-інформаційного простору, в контексті якого міжкультурна комунікація дозволяє індивіду творчо освоїти світовий досвід культур на основі соціокультурних цінностей і традицій націй, етносів, цивілізацій [95].

Теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства базуються на понятті «комунікативного процесу», що являє собою трансформацію у часі-континуумах об'єктів комунікації, їх взаємодію між різними суб'єктами комунікації – індивідами, групами, альянсами, що включає динамічну зміну етапів формування, передачі, прийому, розшифрування і використання інформації при взаємодії комунікантів. Поняття «комунікативний процес» використовується для позначення функції взаємодії у процесі комунікації, що відображає інтеракційний підхід до комунікації, враховує динаміку процесу комунікації і передбачає виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними складовими комунікаційного процесу: виробництва інформації, її тиражування (мультиплікації), розповсюдження, прийому, розпізнавання і

використання інформації згідно замислу комунікантів, які приймають участь у процесі міжкультурної взаємодії. Метод моделювання широко використовується в соціальній філософії, який дозволяє не тільки пояснити зміст комунікативних процесів, але й виконує при цьому функцію пізнання природи об'єктивної комунікативної реальності. Таке схематичне уявлення реального комунікативного процесу необхідне не тільки як інструмент управління, а й як елемент прогнозування реального комунікативного процесу в умовах соціальних змін [184].

В сучасних умовах існує велика багатоманітність комунікативних процесів і практик, проте ми розглянемо деякі з них. Так, комунікації здійснюються між окремими людьми, групами, всередині груп, можуть охоплювати різні аспекти виробничої, ділової, наукової, навчальної, культурно-духовної діяльності. Комунікації здійснюються серед людей різного віку, статі, що належать до різних етносів, між країнами, континентами. Різноманітність комунікацій потребує проведення їх класифікації, а в соціальній філософії існують різні підходи до типології комунікації. Г. Почепцов виділяє такі види комунікації, спираючись на поняття «комунікативний простір»: візуальна, вербальна, перформансна, міфологічна, художня [184]; М. Василик серед видів і рівнів комунікації окремо виділяє професійно орієнтовану комунікацію [56]. У рамках вербальної комунікації виділяються форми мовленнєвої комунікації: діалог, монолог, дискусія. Ф. Шарков виділяє наступні критерії типології комунікації згідно підвалин: 1) по масштабності процесу комунікації і масовості осіб, які в неї втягуються: а) масова комунікація відбувається у тому випадку, якщо повідомлення отримує чи використовує велика кількість людей, що формуються по інтересам; б) у великих соціальних групах – групова, в соціальних організаціях – внутрішньоорганізаційна комунікації; в) локальна (внутрішньосімейна, у малих групах – внутрішньогрупова, міжгрупова). По відношенню до кожного з зовнішніх суб'єктів міжгрупових взаємозв'язків комунікації носять зовнішній характер – зовнішні комунікації.

Внутрішні комунікації можуть приймати характер міжособистісних відносин – міжособистісні комунікації, які, як правило, пов'язані з ідеальною моделлю комунікації, у якій приймають участь двоє комунікантів [214].

Міжособистісні комунікації відрізняються від внутрішньо особистісних (інтраперсональних), які представляють собою «спілкування з самим собою», у якому людина діалогізує свій внутрішній «монолог», розмовляючи зі своїм внутрішнім голосом, совістю, alter ego.

2) По способу встановлення і підтримки контакту комунікації підрозділяються на: а) безпосередні (прямі) і б) опосередковані (дистанційні).

3) По ініціативності комунікаторів комунікації розділяються на: а) активні; б) пасивні. Якщо комунікатор впливає на реципієнта, який не реагує на посилення, то останній відіграє пасивну роль і комунікація являється пасивною. Комунікація стає активною, якщо всі комунікатори, що приймають участь у комунікативному процесі, ініціюють посилення і одночасно реагують на отриману інформацію.

4) По ступеню організованості комунікації розділяються на: а) випадкові; б) не випадкові (організовані). Випадкові комунікації виникають стихійно, так як обмін інформацією відбувається випадково під час незапланованих раніше зустрічей.

5) У залежності від напрямку потоку інформації комунікації підрозділяються на: а) горизонтальні; б) вертикальні. Вертикальні комунікації, у свою чергу, розділяються на нисхідні і висхідні. Комунікативний потік, який переміщається від одного рівня у групі чи організації до іншого, більш низького рівня, називається нисхідним (спілкування керівника зі своїми підлеглими) [47]. Висхідна інформація від більш низького до більш високого рівня використовується для зворотного зв'язку підлеглих з керівником з метою інформування про результати роботи і поточні проблеми. Горизонтальні комунікації відбуваються між членами групи, які мають рівний ранг у системі управління організацією, між друзями, рівнозначними у суспільстві.

6) У залежності від знакових систем, що використовуються у комунікації, і підрозділяються на: а) вербальні і б) невербальні. Крім вище означених видів комунікації, виділяють

когнітивні, конфліктні, кризові, міжкультурні, офісні, виробничі, протестні, рекреаційні, вуличні, художні, експресивні.

Сьогодні в контексті комунікативного процесу виділяється ряд моделей: предметні, знакові, структурні, поведінські. Кожна з них по-своєму відображає структуру, елементи і динаміку процесу комунікації. У 1948 р. американський вчений Г. Ласуелл розробив модель комунікації для ведення пропаганди в армійських підрозділах, але ця модель може бути використана і для аналізу масової комунікації і будь-якої комунікативної дії [262]. У відповідності з даною моделлю слід виділити наступні етапи комунікативного процесу: 1) аналіз управління процесами масової комунікації, що передбачає виведення факторів комунікації; 2) аналіз змісту повідомлень, що передаються (статистичний аналіз частоти повідомлень, які передаються); 3) аналіз засобів і каналів повідомлень, що передаються, у тому числі виявлення адекватних характеру повідомлень і зручних засобів – телефон, комп'ютер; 4) аналіз аудиторії (масової, спеціалізованої); 5) аналіз результатів (ефекту) комунікативного впливу на суспільство, яке є мінливим [186]. Дана модель включає не тільки теоретичні дискурси про комунікацію, але й великий об'єм емпіричної інформації, що отримала широке визнання у якості ключової серед теорій комунікації. Незважаючи на спробу розширити цю модель, її монологічність являється ще істотним недоліком. Так, в конфігурацію даної моделі не включається зворотний зв'язок, завдяки чому комунікація не розглядається як двохсторонній процес.

Серед відомих моделей комунікації широку популярність відіграє модель Шеннона-Уівера, яку можна порівняти з аналогією телефонного зв'язку (Клод Шеннон і Уоррен Уівер – інженери фірми «Bell Telephone»). Вона також відноситься до лінійного класу моделей, як і попередня, але ця модель була призначена для розповсюдження радіохвиль і сигналів у телефонному кабелі і включає джерело інформації: передатчик, сигнал, канал, приймач, отримувач, джерело перешкод. Обмеженість даної моделі пов'язана з тим, що з її появою виникло уявлення про швидкість і кількість

інформації, що передається. Проте дана модель має ряд обмежень: 1) вона механістична – відображає переважно технічні способи комунікації, людина включається в неї лише у якості «джерела» чи «приймача» інформації; 2) абстрагується від змісту, смислу інформації, яка передається, увага приділяється тільки кількісній компоненті; 3) комунікативний процес носить лінійний, однонаправлений характер, зворотний зв'язок відсутній. Проблема зворотного зв'язку була вирішена у ряді моделей, що застосовуються при дослідженні засобів зв'язку. Так, у моделі де Флера у комунікативному процесі першопочаткова ідея (значення) трансформується у повідомлення, яке відправник потім переводить в «інформацію». Отримувач декодує «інформацію» у «повідомлення», яке в свою чергу трансформується у місці призначення в ідею (значення). Якщо між першим і другим значеннями є відповідність, тобто ідея, яка виникла у свідомості відправника, відповідає ідеї, яка виникла у свідомості отримувача, то комунікація відбулася. Проте, згідно де Флера, повна відповідність є надзвичайно рідкісною. В результаті зворотний зв'язок дає комунікатору можливість краще пристосовувати своє повідомлення до комунікативного каналу для підвищення ефективності передачі інформації і збільшення ймовірності відповідності між відправленим і прийнятим значеннями в умовах нового діалогу людини з природою, світом, соціумом [188]. На відміну від механістичних, лінійних моделей, націлених на вивчення точності сигналів, які передаються, циркулярна модель основний акцент переносить на інтерпретацію повідомлень, що робить дану модель саморегулюючою, «автопоезійною», у якій дія перетворюється на взаємодію. У даній моделі виникає «семантичний шум», постільки кожний учасник комунікації підходить до інтерпретації повідомлення (його розшифрування) згідно своїх критеріїв. Механізм «зворотного зв'язку» мінімізує семантичний шум і робить комунікацію більш ефективною, під яким розуміється відповідна реакція отримувача на повідомлення джерела, і при її наявності комунікація стає двохстороннім процесом, дозволяючи обом сторонам коригувати свої цілі і поведінку по

відношенню одна до одної. Зворотний зв'язок являється обов'язковим елементом будь-якої саморегульованої системи, який є необхідною умовою результативності ефективної міжкультурної комунікації [187]. Поняття «цілісне поле міжкультурної комунікації» глобального комунікативно-інформаційного суспільства дозволяє звести до єдиного цілого всі аспекти у ціннісно-аксіологічний, буттєвий (онтологічний), кроскультурний та інші аспекти, згідно з якими мультиінформації соціуму приводять до взаємозбагачення інтеркультур.

Зроблено висновок, що один з позитивних атрибутів сучасної епохи – формування глобального інформаційно-комунікативного суспільства, направлено на зростання усвідомленого стремління глобальної спільноти до побудови світу, базується на міжкультурній комунікації, орієнтує людину на формування навичок реального взаєморозуміння і взаємоповаги у відносинах між культурами, націями, спільнотами з різними укладами життя. «Через комунікативні принципи самоорганізації соціальних (комунікативних) систем, що об'єднують суспільство на всіх рівнях, і пронизують соціальне середовище, розподіляються і транслюються значні масиви інформації, яка здійснює істотний вплив на всі сфери глобалізованого соціуму [189, с. 200]». Тому сьогодні слід говорити про назрілу потребу у побудові на основі таких навичок нового глобального соціально-культурного простору, що приводить до формування комунікативної практичної дії, – про яку так яскраво відмічає А. Єрмоленко [91].

Таким чином, в результаті дослідження теоретико-методологічних засад міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства в умовах глобального комунікативно-інформаційного суспільства досліджено, що міжкультурна комунікація виступає якісною характеристикою нового етапу людської цивілізації, що приводить до формування «цілісного поля» глобального соціуму і представляє собою соціорегулятивний механізм впливу на сучасні процеси трансформації сучасного українського суспільства.

1.2. Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації

Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації як одного з компонентів культури глобального комунікативно-інформаційного суспільства зумовлюються тим, що міжкультурна комунікація потребує систематизації теоретико-методологічних принципів, методів, підходів і критеріїв, здатних адекватно пояснити теорію міжкультурної комунікації та соціальною витребуваністю спеціалістів, здатних ефективно функціонувати у рамках PR- технології. Всі наукові підходи зображені в теоріях, концепціях, парадигмах. Класична позитивістська методологія суб'єктно-об'єктних диспозицій соціуму (О. Конт) репрезентує концепції, направлені на встановлення причинних зв'язків між соціальними явищами і передбачає точну операціоналізацію класичних понять [54]. Онтологія класичного позитивізму у розумінні міжкультурних комунікацій базується на безпосередньому досвіді, побудові загальних законів, які виражають відносини між явищами та процесами. Ю. Габермас стверджував, що позитивізм у соціальній науці являється аспектом раціоналізації і пов'язаний з потребами контролю над соціумом та відповідним йому типом комунікації [68].

В контексті наукового аналізу єдина теорія комунікації – перший об'єднаний підхід до аналізу теорій комунікації, що базується на класичній позитивістській методології суб'єктно-об'єктних диспозицій, включає субстанційні поняття міжкультурної комунікації. Він представлений концепціями структурного функціоналізму (Г. Спенсер, Т. Парсонс, Р. Мертон); системного підходу (Ч. Дарвін, К. Маркс, Н. Луман, В. Афанасьєв, Д. Гвішіані); інформаційного суспільства (Д. Белл, Н. Луман, М. Мак-Люен, Д. Понятовський, П. Серван-Шрайбер, О. Тоффлер, А. Турен, Ю. Габермас, М. Хоркхаймер); технологічного детермінізму (Т. Веблен, Д. Белл, С. Кравченко, Л. Тітаренко); комп'ютерної футурології (О. Тоффлер,

Е. Шумахер, С. Мендловіц, Р. Фолк, Г. Гендерсон, Е. Арб-Огли, І. Бестужев-Лада). Комунікативні технології ставлять задачу сконструювати бажаний образ певного суб'єкта комунікації і соціальні зв'язки в онтоситуаціях комунікації. В управлінському аспекті даний підхід слід порівняти з принципом класичної кібернетики, на базисі яких продукується жорсткий контроль за поведінкою системи. Задача інтегрування теоретичних положень і практичних результатів експериментів може бути успішно виконана тільки на основі єдиної теорії, пов'язаними з когнітивними моделями трьох базових складових соціальних комунікацій: *соціальної структури, комунікативних систем і способів комунікації*. Наукові підходи до вивчення міжкультурної комунікації покликані дати цілісне уявлення про закономірності та істотні зв'язки в різних типах і видах комунікації, які дозволяють морфологізувати структуру, принципи побудови знання, форми і способи пізнання, методи і технології, алгоритми міжкультурної комунікації, направлені на формування систем и цінностей індивіда [191].

Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації глобального комунікативно-інформаційного суспільства константно позиціонують наступні парадигми, методології, моделі, концепції. Класична парадигма комунікації, заснована у 1948 р. американським вченим Г. Ласуеллом (1902-1978), базується на субстантивістському підході до ряду питань, що стосуються герменевтизації інформації: хто передав, що передав, по якому каналу, кому і з яким результатом (який ефект викликає) [262]. В міжкультурній комунікації домінуючим являється комунікативний аспект соціовідносин комунікації, а інформаційно-змістовний елемент виконує допоміжну функцію, тобто у здійсненні міжкультурної комунікації важливим є формування морфологічних цінностей-нормативів-стандартів-критеріїв-суспільних відносин, які константно впливають на критерії модальності діяльній активності індивідів у конкретному соціумі [4]. У залежності від виду соціуму формується і відповідний соціуму тип міжкультурної комунікації:

1) класично-традиційний; 2) модерно-універсально-неомодерний; 3) відкрито-онтологічний соціум-інтерсоціум; 4) закрито-екзистенційний соціум-інтерсоціум; 5) дифузно-онтологічний соціальний соціум, який інваріантно орієнтуються на духовно-інтелектуальну онтологічну парадигму часу, яка відображає культуру суспільства-соціуму-цивілізації і потребує відповідного типу комунікації.

Спочатку слід виокремити роботи вчених, які внесли вклад в дослідження теорії інформації, яка пов'язана з кібернетичними концепціями і принципами Н. Вінера [62] і К. Шеннона [242]. Інформація як відображення і форма управління, спосіб функціонування суспільства аналізуються у роботах Р. Гіляревського, А. Урсула, В. Корогодіної, В. Корогодіна. Цікавою є точка зору Ю. Шрейдера, який підкреслює значущість реципієнта, зміну його внутрішньої інформації і поступовий вплив на розвиток взаємопов'язаних культурних систем. Найбільш повний аналіз даного феномена з позицій соціосинергетики представлений у працях Д. Чернавського і Л. Василенко, які акцентують моменти різноманітності, вибору, здійснюваного суб'єктом як самоорганізуючою системою. Маскомунікаційний характер інформаційної культури зумовлює звернення до феномена постмодерну. Термінологічний апарат постмодерністської філософії, сформульований в дослідженнях Ж. Бордрійяра, Ж. Делеза, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотара, являється теоретико-концептуальним базисом для розуміння впливу засобів масової комунікації на індивідуальну і масову свідомість. Разом з тим проблеми міжкомунікаційної культури України у ще перерахованих працях вчених не аналізуються, що підкреслює актуальність нашого дослідження. Враховуючи багатогранність проблеми, яка нас цікавить, здійснений комплексний підхід до дослідження соціокультурної комунікації як системоутворюючого фактора інформаційної культури. Відоме домінування антропоцентризму в сучасній соціальній філософії (людина як центр Всесвіту і кінцева мета всього Всесвіту) у сполученні з синергетичними принципами дослідження у концепції В.Романова дозволили

проаналізувати культуру та її комунікаційні феномени як системи, що саморозвиваються у процесі загального руху неоднорідностей. На думку О. Астафєвой, засадами аналізу соціокультурної динаміки слугують теорії самоорганізації сучасних інформційно-комунікаційних процесів [18].

Когнітивна модель суб'єктно-об'єктних стосунків у коопераційному суспільстві – це феноменологічна модель суспільства, що виокремлює сферу комунікацій у якості особливого роду відносин, що прийшла на зміну суспільства, в основі якого були виробничі відносини. Одним з центральних понять феноменологічного підходу до аналізу суспільства є інтенціональність (прагнення, намір, мета, напрямок) – спрямованість свідомості волі, почуттів на який-небудь предмет. Е. Гуссерль виділяє в цьому підході два моменти: 1) інтенціональний акт – спосіб, даність предмета, свідомості, іманентний свідомості; 2) інтенціональний предмет – те, на що спрямовано акт, що конституює зміст [190]. Феноменологія в результаті цього процесу перетворюється на буття – онтологію, яка виражає характер людини і є вираженням інтенціональності. У «Лекціях про феноменологію» (20-30-і рр. ХХ ст.) Е. Гуссерль аналізує поняття інтерсуб'єктивності – «буття разом з іншими», завдяки чому проявляється і «самосвідомість власного Я». Феноменологія – це онтологічне дослідження людського буття, тобто умов, завдяки яким людське існування стає таким, яким воно є, тобто людське буття споконвічно є герменевтичним, так як основою герменевтики є питання про те, як улаштоване насущне, сутність якого полягає в комунікації.

Вивчення міжкультурної комунікації як соціального явища потребує застосування таких методів, як герменевтична інтерпретація смислів, критична рефлексія, раціональна реконструкція [192]. Ще Ю. Габермас соціальні комунікації розглядав як спосіб емансипації, вивільнення від економічних, політичних та інших впливів, які спотворюють комунікації і відіграють латентну роль насилля [68]. Саме в контексті розвитку герменевтико-феноменологічно-онтологічних підходів до аналізу

суспільства з'явився термін «міжкультурна комунікація» (1954 р.), коли вийшла у світ книжка Є. Хола і Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація»), у якій автори вперше запропонували вживання даного терміну, що відбиває важливу галузь людських відносин, яка допомагає зафіксувати максими-закони-концепти спілкування. Пізніше основні положення міжкультурної комунікації були дискурсосягнуті у відомій праці Е. Хола «The Silent Language» («Німа мова», 1959 р.), у якій автор показав тісний зв'язок між культурою й комунікацією. Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому змісті з'явився в літературі в 1970-х роках у відомій праці Л. Самовара і Р. Портера «Комунікація між культурами» («Communication between Cultures»), уперше надрукованій в 1972 р., в результаті чого розвивається теорія комунікації та комунікативного дискурсу економічної глобалізації [195]. До цього часу сформувався й науковий напрямок, серцевиною якого стало вивчення комунікативних невдач та їх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування. У доробку «Міжкультурна комунікація: дискурсивний підхід» («Intercultural Communication: A discourse approach», 1995) досліджується напрямок професійної комунікації, в якому ведуться намагання дедуктивно вивчити процеси за різними дискурсивними параметрами. У роботі «Німа мова» Е. Холл розвиває ідеї про взаємозв'язок культури і комунікації і вперше виводить проблему міжкультурної комунікації не тільки на рівень наукових досліджень, але й самостійної наукової дисципліни. Подальшу розробку міжкультурної комунікації здійснили Дж. Кондон і Й. Фаті у роботі «Вступ до міжкультурної комунікації». Класичні проблеми діалогу вивчали М. Бахтін, Ю. Лотман, В. Біблер. В. Савельєв відмічає, що першочергово у руслі міжкультурної комунікації орієнтувалися на проблеми міжкультурних відмінностей, аналіз взаємовідносин між ними і характер поведінки носіїв культур (Р. Бенедікт, Д. Горер, М. Мід), становлення міжкультурної комунікації як проблемного поля освітньої політики [193].

Всі наукові підходи до вивчення міжкультурної комунікації слід розділити на п'ять наукових блоків. Аналізуючи підходи *першого блоку* літератури, відмітимо, що сьогодні термін «міжкультурна комунікація» базується: 1) на класичній позитивістській методології, який представлений концепцією структурного функціоналізму; 2) системному методі; 3) концепції інформаційного суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер). Міжкультурна комунікація охоплює різні структурні рівні соціуму, а логічним наслідком розуміння розвитку суспільства як реальності є констатація ідентичності і тотожності всіх рівнів соціуму. Завдання заключається в тому, щоб зробити цю концепцію логічною й формально несуперечливою: так, для Г. Гегеля, таким принципом був внутрішній дух, для К. Маркса – спосіб виробництва, який включає всі сторони життєдіяльності людей [148].

У *другий науковий блок* дослідження феномена міжкультурної комунікації в адитивності з цінностями, що дозволяє виявити мультифункціональні аспекти, поліпроцесуальні структури–субструктури в релевантних модальностях макродинамічних-мікродинамічних процесів: роботи з біхевіоризму (Д. Уотсон, Б. Скіннер та ін.), символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер, Ч. Кулі, Т. Шибутані та ін.), феномено-герменевтичного напрямку (М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.), розуміючої соціології (А. Шюц), трансцендентально-прагматичного підходу (К.-О. Апель), теорії комунікативної дії (Ю. Габермас), постструктуралізму (Ж.-Ф. Ліотар). Найважливіша роль комунікативних процесів у забезпеченні функціонування сучасної моделі міжкультурної комунікації розкривається у фундаментальних філософських роботах К. Апеля, Н. Лумана, Ю. Габермаса. Осмисленню цілей і практичних наслідків комунікативних моделей присвячені роботи Г. Ласуелла, К. Шеннона, Т. Ньюкомба, У. Уівера. Аналіз соціального призначення і функцій соціальних комунікацій представлений у роботах основоположників теорії комунікації А. Курлова, Л. Петрова, Г. Почепцова, А. Соколова, Ф. Шаркова. Гносеологічні, культурологічні,

соціальні, методологічні проблеми міжкультурної комунікації представлені у роботах Ж. Бодрійяра, П. Вацлавика, Н. Вінера, Е. Гідденса, Т. Дрідзе, М. Маклюена, Г. Почепцова. Природа і сутність маніпулятивного впливу в соціальних комунікаціях розкривається в дослідженнях З. Баумана, Ж. Бодрійяра, С. Кара-Мурзи, М. Кастельса, М. Маклюена, І. Хайзінги.

До третього наукового блоку робіт слід віднести доробки з високою мірою символізації міжкультурної комунікації – К. Гірца, К. Леві-Стросса, Л. Леві-Брюля, Е. Лінча, Б. Маліновського, М. Мосса, Р. Барта, М. Вебера, Е. Кассіра, А. Лосева, Е.Б. Тейлора, К. Хюбнера, М. Еліаде. Особливу значущість для розвитку сучасної теорії комунікації представляють праці А. Соколова, в яких обґрунтовується метатеорія соціальної комунікації, а також роботи В. Миронова, який розкриває генезисні процеси, пов'язані з етнокультурними системами-моделями-інфрасистемами, та впливу глобального комунікаційного простору на саморегуляцію соціального організму країни [196]. Культурно-історичні моделі розвитку міжкультурної комунікації в адитивності з розвитком суспільства систематизуються за принципами адекватизації, дизадекватизації, релевантності, дизрелевантності, дифузії, автономії, інтеркультурних факторів, автономокультурних факторів, культуракомодатії, що з необхідністю сприяє тому, щоб дискурсгерменевтизувати означений об'єкт – міжкультурну комунікацію в умовах етногенезису, соціогенезису, онтогенезису, культурогенезису, ноосоціогенезису, градаціогенезису інтеркультурних мультиматриць формування комунікативної особистості [7].

У четвертий науковий блок робіт, необхідних для аналізу трансформації міжкультурної комунікації в умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства, входять доробки вчених ХХ ст.: А. Аппадурі, З. Баумана, Д. Белла, І. Валлерстайна, В. Іноземцева, Н. Моїсєєва, М. Кастельса, Р. Робертсона, О. Тоффлера, в яких здійснюється аналіз впливу глобалізаційних процесів на трансформацію соціальних зв'язків особистості і соціуму. У роботах З. Бжезинського, Г. Кіссінджера,

К. Поппера, Ф. Фукуяма, Дж. Сороса представлені ідеї революційного глобалізму (гіперглобалізму); ідеї еволюційного глобалізму (трансформаціоналізму) відображені у роботах У. Андерсона, У. Бека, З. Баумана, Дж. Стігліца; з процесом утворення світового простору пов'язують глобалізаційні тенденції З. Бауман, І. Валлерстайн, Е. Гідденс, М. Кастельс, Р. Робертсон, А. Уткін; об'єктивність і багатовимірність процесу глобалізації, направлених на створення дійсно єдиного глобалізованого світу, розкривається у працях У. Андерсона; інтеграційна роль глобалізації підкреслюється у роботах Е. Азроянца, В. Воронкової, Е. Гідденса, Н. Мамедова, В. Межуєва, В. Стюпіна, А. Уткіна; дослідження формування мережного суспільства і перетворення простору місць у «простір потоків» – роботи М. Кастельса; комплексному аналізу процесів віртуалізації комунікацій, їх емоційної і символічної взаємодії – роботи Ж. Бодрійяра, Б. Брукс-Бріггза, Дж. Гербнера, Гі Дебора, Д. Дойча, П. Штомпки. Сенс суспільного прогресу не вичерпується зміною формацій, прогресивний розвиток не є прямолінійним, а обтяжений контртенденціями, соціальними катастрофами, що свідчить про те, що у розвитку суспільства мають місце різні можливості і альтернативи глобального світу [9].

П'ятий науковий блок робіт – це лінгвістичні дослідження, пов'язані з бурхливим розвитком в останні десятиліття вивчення дискурсу як певного інтегрального процесу, центрального для комунікативної діяльності. Плідний підхід до дослідження дискурсу з метою міжкультурного зіставлення реалізується в роботах вчених Рона і Сюзан Сколлон, зокрема в доробку «Міжкультурна комунікація: дискурсивний підхід» (1995), які досліджують напрямок професійної комунікації і намагаються дедуктивно проаналізувати основні культурні протиставлення. Психологічне поняття акомодатії застосовується до таких параметрів комунікації, як темп мови, вибір відповідної лексики, спрощена або ускладнена граматична структура сучасної комунікативної культури [197]. Цей науковий напрямок лінгвістичних досліджень пов'язаний з вивченням дискурсу як інтегрального процесу,

центрального для комунікативної діяльності. Серед усіх каналів комунікації мова є найбільш інформативним і містким каналом, який несе в собі велику кількість культурних кодів, архетипічних конструктів, історичних міфологем, діалектики традицій і новаторства [64].

Аналіз наукової літератури свідчить, що важливе місце для розуміння терміну «міжкультурної комунікації» має концепція *комунікативного дискурсу* Ю. Габермаса, в тлумаченні якого дискурс означає довершену мовну ситуацію, коли зовнішні обставини не впливають на аргументи, які використовуються для пояснення різноманітних явищ соціального буття. Своє вирішення фундаментальних проблем людського буття в його особистісних та соціальних вимірах, висвітлених через призму комунікації, запропонували такі філософи як: К.-О. Апель, О.-Ф. Больнов, М. Бубер, Д. Бьоглер, Л. Вітгенштейн, Х.Г. Гадамер, І. Гофман, Е. Гуссерль, В. Дальмаєр, Г. Дебор, В. Кульман, Н. Луман, Г. М. Маклюєн, М. Рідель, П. Ульріх, Ю. Хабермас, В. Хьосле, К. Ясперс. Проблематику комунікативної філософії активно розробляють і відомі українські філософи М. Гаврилов, Е. Герасимова, А. Єрмоленко, А. Ішмуратова, Н. Колотілова, С. Куцепал, В. Лях, В. Пазенок, Л. Ситниченко та багато інших. В контексті їх творів визначається, що комунікація є найважливішим культурним явищем глобального інформаційно-комунікативного суспільства, яка відображає сутність людини та характер взаємодії з іншими людьми. Міжкультурна комунікація формує методологічне забезпечення людиноутворюючим процесам культури [69].

Комунікація є однією з основних тем в екзистенціалізмі і персоналізмі. Представники даних напрямів розглядають комунікацію як процес, за допомогою якого «Я» стає самим собою, виявляючи себе в іншому (Ясперс), тлумачать комунікацію як глибинне нещастя (Ж.-П. Сартр), вбачають у ній основну відмінність людини від іншого світу (Муньє), визнають комунікацію як трагізм, який неможливо усунути. Для побудови комунікативного простору глобалізованого соціуму значимими є категорії «свій» та «чужий»,

дослідження яких простежуються у роботах М. Бубера, Б. Вальденфельса, Е. Левінаса, К. Мальцевої, С. Франка, Н. Шульгіної. В цьому плані істотний вклад в розробку поняттєво-категорійного апарату внесли праці Р. Арона, Д. Белла, З. Бжезинського, О. Тоффлера, Р. Робертсона, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, М. Кастельса, Ф. Фукуями, М. Уотерса, С. Гантінгтона; українських вчених – В. Андрущенка, Є. Бистрицького, В. Волинки, С. Кримського, В. Табачковського, В. Ляха, М. Поповича, В. Горського, В. Воронкової, В. Пазенка, М. Михальченка, М. Степика, В. Бежа; російських вчених – І. Фролова, М. Моїсеєва, П. Капіци, М. Іноземцева, В. Загладіна, О. Панаріна, А. Уткіна. В американських і західноєвропейських університетах читається курс з комунікативістики; існує спеціалізація за цим курсом і присвоюються вчені ступені «комунікативних наук»; виходять понад 20 наукових часописів; видано «Стандартний словник з комунікації» (1200 стор.), чотирьохтомну енциклопедію з комунікації та ін. Прихильники комунікації вважають, що у світі відбувається комунікаційна революція. Вивчення міжкультурної комунікації базується на методах герменевтичної інтерпретації смислів, критичній рефлексії, раціональній реконструкції. Постнекласичний підхід зводить природу соціального до суб'єктивно-об'єктивним відносинам, до принципу інтерсуб'єктивності і виключає об'єктність [225]. Суспільство репрезентується як мережа комунікацій, які створюють можливість для самоопису суспільства та його самовідтворення (Н. Луман) і предстають як активне самоорганізоване середовище.

В сучасних дослідженнях міжкультурної комунікації в основному зберігаються західні наукові традиції, які відображають наступні дослідницькі інтереси: 1) соціологічні (соціальні, етнічні та інші фактори міжкультурної комунікації), що відображено у роботах Ю. Арутюнян, Ю. Бромлея, Л. Дробіжевої, І. Кона. 2) лінгвістичні (мовленнєві стилі, мовленнєва особистість, ефективність міжкультурного спілкування); 3) психологічні (психологічні та емоційні складові міжкультурної комунікації, ціннісні орієнтації та мотивації). Багато цікавих підходів до

аналізу міжкультурної комунікації можна зустріти у доробках С. Аверінцева, М. Мамардашвілі, представників Тартусько-Московської семіотичної школи Ю. Лотмана, Б. Успенського, Ф. Лосєва; інформаційно-семіотичного підходу до міжкультурної комунікації, у витоків якого стояли Е. Касіерер, А. Моль, Г. Гадамер, Ю. Лотман. Інформаційно-семіотичний аналіз культурних процесів дозволив розглядати культурні феномени як знаки, які виступають носіями психічно-культурних констеляцій і несуть у собі певну інформацію, яка допомагає сформуванню інформаційно-адаптаційні моделі культурних процесів. Міжкультурна комунікація породжує багато кризових проблем суспільного буття, що являють собою процес пристосування особистості до умов культурного середовища, що визначає певні характеристики культурного буття: внутрішнє прагнення особистості до удосконалення; активну взаємодію людини з культурним середовищем, що визначає поведінку людини, її ефективну взаємодію з етнокультурним середовищем [87]. У результаті даного аналізу сформувалося поняття «комунікативне порозуміння» (розуміння у спілкуванні), що являє одну з рис особи, котра впливає на міжособистісну поведінку і є відносно постійною для даної особи орієнтацією на даний спосіб спілкування у різних ситуаціях (Леак Кросі). Комунікативне порозуміння має негативні кореляції з самотністю, публічною самосвідомістю, соціальною ізоляцією, догматизмом, втратою контролю, нетерпимістю до невпевненості та позитивні, пов'язані із самоповагою, індивідуальністю, саморозкриттям, самоконтролем, відповідальністю та сприйнятністю (Далі та Стеффорд).

Спробу вивести сучасну суспільну думку з кризового стану зробив К.-О. Апелль, створивши філософію комунікацій, конструктивно поєднавши традиції прагматичної та аналітичної філософії з герменевтикою, класичною трансцендентальною філософією та філософією М. Гайдеггера. Особливістю філософії комунікацій є те, що вона поєднує інтерсуб'єктивність з рефлексією. Апелль вводить поняття «порозуміння», «згода», «спілкування». Комунікація передбачає суб'єкт-суб'єктний зв'язок та визнання в людині

суверенної особистості. Важливим моментом у комунікативній філософії Апеля є обґрунтування принципу відповідальності. Людське буття, що включає в себе світорозуміння та світовідношення, розгортається передусім у сфері комунікації. У процесі переорієнтації з традиційної філософії суб'єктивності на філософію інтерсуб'єктивності уявлення про свободу формувалося як принцип «безпосередньо-комунікативної» та «етично-раціональної» поведінки людей, – відмічає К.-О. Апель [14, с. 47].

Ю. Габермас у доробку «Теорія комунікативної дії» (1-2 томи) розробив соціально-філософську концепцію філософії інтеракції, що базується на дуалістичному поділі двох сфер людського існування, в контексті якої звертає увагу на проблему міжособистісної взаємодії – інтеракції-комунікації, зосередившись на проблемі «істинної» комунікації, що забезпечує адекватну комунікацію між людьми, та її відмінності від «хибної» комунікації. Він виділив: 1) сферу праці – взаємодії людей з природою; 2) сферу інтеракції – міжособистісної взаємодії. На його думку, теорія комунікації як більш універсальна за своїм характером повинна замінити теорію «виробничих відносин». Так, соціальна комунікація трактується в контексті загальнотеоретичних побудов біхевіоризму, символічного інтеракціонізму (соціальна структура є результатом стабілізації процесів міжособистісного спілкування, а соціальний розвиток – це процес розвитку комунікативних форм). Комунікативні дії стають механізмом виявлення консенсусу й подолання розбіжностей у суспільстві, тим більше, що сьогодні багато спільних проблем лежить у площині спілкування між людьми, що роз'єднані державними, релігійними, культурними бар'єрами. На переконання Ю. Габермаса, процес міжкультурної комунікації є вираженням спільного інтересу людського роду, а саме передумовою для реалізації загальнолюдських інтересів. Особливо великого значення в умовах глобалізації набувають співробітництво, співтворчість, спільне вирішення проблем. Значне місце у роботах Ю. Габермаса займає теорія комунікативної дії, згідно з якою всі учасники комунікації орієнтуються на узагальнення,

інтерсуб'єктивно прийняті норми комунікації, що у сукупності з комунікативною компетентністю і наявністю раціоналістичних мотивів робить можливим цей процес з онтологічної і аксіологічної точок зору. Як відмічає Ю. Габермас, *під комунікативними діями* слід розуміти таку взаємодію, яка упорядковується згідно нормам, що розуміються як обов'язкові. Якщо інструментальні дії орієнтуються на успіх, то комунікативні – на взаєморозуміння діючих індивідів, їх консенсус. Ця згода відносно ситуації і очікуваних наслідків базується скоріше на переконанні, чи на примусі і передбачає координацію зусиль людей, які направлені саме на взаєморозуміння [5]. В контексті сучасних наукових підходів типологія процесів міжкультурної комунікації розрізняється: 1) по характеру суб'єктів комунікації – міжособистісна, особистісно-групова, міжгрупова, міжкультурна; 2) по формам комунікації – вербальна, невербальна; 3) по рівням протікання комунікації – на рівні буденної культури, у спеціалізованих сферах соціокультурної практики, у контексті трансляції культурного досвіду від спеціалізованого рівня до буденного. Специфічною сферою міжкультурної комунікації виступає масова комунікація, яка може бути визначена як культурна сфера, яка складається з відкритих, упорядкованих процесів трансляції соціально значущої інформації, які піддаються цілеспрямованому регулюванню задля суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій, – відмічає В. Андрущенко [11, с. 54].

Для адекватного розуміння наукового аналізу міжкультурної комунікації, слід розрізняти комунікацію і спілкування: якщо перша частина відноситься до сфери передачі інформації, то друга – до процесів самоорганізації. Будь-яка комунікація є спілкування, але не кожний вид спілкування є комунікацією, так як можливо існування ряду ситуацій, коли спілкування індивідів протікає без комунікативних зв'язків, тоді процес представляє собою просто психічну діяльність, направлену на самого себе. Міжкультурна комунікація глобального комунікативного суспільства являє собою: 1) процес взаємодії двох і більше суб'єктів спілкування (індивідів,

груп, організацій), які належать до різних культур, для передачі чи обміну інформацією і цінностями через посередництво знакових систем, які прийняті у даній культурі, а також норм, правил, технік; 2) сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами і групами, що належать до різних культур, і являють собою базовий елемент формування, відтворення, збереження, трансляції культури як у цілому, так і її складових; 3) систему комунікативних відносин, які взаємопов'язані поміж собою і представляють собою певну цілісність, яка закріплюється у вигляді системи символів і виступають найважливішою умовою суспільної діяльності людей та їх взаємодії; 4) соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації як у міжособистісному, так і в масовому спілкуванні, причому по різних каналах і за допомогою різноманітних вербальних і невербальних засобів комунікації. Міжкультурна комунікація розвивається у контексті культурного дискурсу, який має багато підходів до аналізу культури: 1) культура складається з компонентів і розуміється як сукупність цих компонентів, а саме знання, вірування, мистецтва, моральності, законів, традицій, звичаїв, звички (Тейлор); 2) широкого розуміння культури як своєрідності людини, яка протиставляється світу природи до деякого простору, в якому розрізняється природа і культура; 3) соціальний і індивідуальний характер культури, яка розуміється як форма суспільного буття людини і як форма присвоєння особистістю колективного досвіду; 4) національний характер культури, у рамках якого виділяється етнодиференціальна і етноінтегруюча функції культури.

В основі комунікаційного підходу, який використовується для аналізу міжкультурної комунікації глобального комунікативно-інформаційного суспільства, використовуються дві категорії – інформація та взаємодія, що визначають глибинні зв'язки на рівні соціально-природних відносин, науково-технічного і культурного розвитку, суспільних процесів чи тенденцій соціального конструювання реальності [34, с. 17]. Саме феномен міжкультурної комунікації виступає фундаментом процесу взаємодії у

соціумі, використовується завдяки використанню символів. У контексті когнітивно-гносеологічного контексту аналізується феномен культурної практики людства, у якому об'єктивний предметний світ чи природне середовище репрезентуються (відображаються) інформаційно-символічними системами, наділеними змістовно-смісловими характеристиками у відповідності з прийнятими у суспільстві традиціями і нормами. У цьому смислі нам близькою є позиція Н. Лумана, який вважає, що суспільство є соціальною комунікацією, так як будь-які системи утворюються виключно завдяки комунікації і у силу селективного узгодження інформації, постільки мова йде про активізацію так званого третичного сектора (сфери послуг, сервісної економіки як домінуючої сфери соціальної активності і взаємодії) і четвертичного – інформаційного, який стимулює комунікаційну активність. Крім того, слід вказати на зміну загальної схеми соціальних зв'язків і відносин постіндустріального світу шляхом переходу в їх організації від переважно ієрархічної структури до переважно горизонтально-мережевої, що посилює значення комунікаційних принципів в контексті автопоезису соціальних систем, – як відмічає В. Бех [19, с. 5].

Згідно з утвердженнями вчених, саме інформація, що розуміється у найбільш широкому смислі слова, розповсюджується і примножується шляхом розгалуженої ланцюгової реакції, зумовлюючи собою динамічне зростання. Джерелом імперативності розповсюдження інформації як по вертикалі – між поколіннями, так і по горизонталі – у глобальному масштабі людської взаємодії, являється дуалізм начал – біологічного і соціального. Інформація, що виходить з цих двох джерел, передається відповідно по двом каналам – біологічній спіралі ДНК, через посередництво розшифровки перфострічки спіралеподібних ланцюгів ДНК, що «відповідають» за передачу інформації у рамках загального механізму біологічної спадковості, і по діалектичній спіралі соціального механізму передачі інформації з покоління в покоління. Біологічний механізм акумулювання та передачі інформації працює як єдине ціле і не піддається впливу суб'єктивного

фактору. На відміну від обміну, що лежить в основі більшості соціально-економічних процесів, розповсюдження інформації носить об'єктивний, незворотний та універсальний характер. Ця особливість інформації, на думку В. Андрущенко, дає можливість говорити про інформаційну природу людського суспільства та сприяння пошуку оптимальної моделі соціальної організації [12, с. 18].

Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації свідчать, що феномен міжкультурної комунікації завжди опосередкований процедурами передачі і сприйняття інформації, яка досягається за допомогою спеціальних знаків. Саме для інформаційної парадигми міжкультурної комунікації характерним є визнання значення як атрибуту повідомлення. Структура висловлювання включає два основних елементи: 1) диктум; 2) модус. Диктум висловлювання – це основний зміст висловлювання, власне інформація про об'єкт, а модус – це корелятивна операція, що детермінується суб'єктом, вираження модальності, відношення суб'єкта до змісту. Модальність – це вираження цільової інтенції висловлювання: і диктум, і модус у такому випадку являються істотними і необхідними сторонами у характеристиці висловлювання. Але сама по собі інформація не створює комунікацію, так як це необхідна, але не достатня умова комунікації. Інформація набуває і соціальний, і комунікативний смисл тільки завдяки людині і в системі людських відносин. Крім того, своєю об'єктивною змістовністю для соціальної комунікації важливими є суб'єктивні сприйняття цієї найважливішої властивості інформації. Тільки у такому випадку міжкультурна комунікація може відбутися, а її передумовами будуть, крім природної потреби в інформації і спілкуванні, по-перше, наявність деякого предметного і змістовного поля (тобто самої інформації, її диктуму) і, по-друге, наявність вираженої модальності як фактора осмислення та оцінки об'єктивного змісту інформації, формування певного до нього відношення. Саме в останньому випадку виникають смисл і мета комунікативної інтенції, без чого ані діалог, ані будь-яке спілкування взагалі

є неможливими. Модальний контекст інформації виступає, як говорить А. Лазаревич: «...стимулом комунікації, так як представляє виникнення відповідної реакції співрозмовника, модальне значення якої зумовлює наступну реакцію [128, с. 25]».

Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації у контексті розвитку глобального комунікативно-інформаційного суспільства розкривають міжкультурну комунікацію, яка виступає фактором суспільних змін. Н. Луман зазначає: «Елементарний процес, конституюючий соціальне як особливу реальність, є процес комунікації [141, с. 195]». Комунікативна дія розглядається як конкретно-історичний процес виробництва соціальної реальності, як символічно опосередкована інтеракція, що формує систему відліку для розуміння того, що відбувається, для конструювання його як предмета пізнання. Висхідним пунктом Ю. Габермаса слугує поняття «комунікативної дії», яке не зводиться лише до комунікації. Поняття «комунікативної дії» охоплює всі види інтеракцій, які здійснюються сумісно і узгоджено з іншими людьми. У тій мірі, у якій конкретна дія є комунікативною, її учасники переслідують тільки іллокутивні, а не перлокутивні цілі. Суспільство вільної комунікації – це суспільство, внутрішньо і зовнішньо максимально вивільнене від дефектів і перепон комунікації. Перспективу системної інтеграції відкриває позиція зовнішнього спостерігача (соціолога), який може описати суспільство як саморегулюючу систему. Теорія комунікативної дії Ю. Габермаса [68] і теорія комунікативної спільноти К.-О. Апеля здійснили революціонізуючий вплив на теоретичне осмислення поняття «міжкультурної комунікації». Саме тому інформаційна компонента створюється людиною у процесі її відносин з оточуючим світом і цей продукт перетворюється у реальність, сконструйований свідомістю людини. Зміни у природі, що відбуваються, є змінами, доцільно упорядкованими чи виконаними у відповідності з заданими інформаційними підвалинами. Схема інформаційних відносин людини включає: 1) відносини з потенційним інформаційним продуктом як

відносини, з однієї сторони, з інформаційним потенціалом, що знаходиться поза людиною і закономірностями буття людини (суб'єкт-об'єктні взаємодії); з іншої сторони, – суб'єкт-суб'єктні зв'язки і реконструкція особистісних знань (внутрішньо-особистісні інформаційні перетворення) на основі інформації «для себе»; 2) відносини з актуальним інформаційним продуктом – об'єктивованим за допомогою матеріальних носіїв знаннями і даними, в одному випадку як їх адекватне включення в систему особистісних знань, в іншому випадку – попереднє перетворення в інформаційний продукт «для себе» з наступним творчим переосмисленням на рівні індивідуальної свідомості. До цієї ж групи відносин слід віднести і зворотні перетворення суб'єктно-потенційного інформаційного продукту в актуальний, тобто всі процедури, пов'язані з проблемами об'єктивації особистісних знань.

Сучасні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативно-інформаційного суспільства розкривають систему інформаційних відносин, які є надзвичайно динамічною як по структурі, так і по змісту складових процесів. У постіндустріальну епоху помітним є перехід від першої групи відносин до другої, в той же час сучасне кількісне домінування відносин другої групи не виключає відносини першої групи. Інтенсивне зростання інформації у силу цих причин, а також ускладнення реальних природних об'єктів і перехід від суб'єкт-об'єктного до суб'єкт-знаннєвого, в контексті яких різні форми теоретичних знань замінюють як сам об'єкт, так і роблять інформаційні відносини другої групи домінуючими.

У відношенні до міжкультурної комунікації використовуються наступні наукові підходи: 1) романтичний, що розглядає комунікацію як динамічний феномен, що знаходиться у постійній еволюції і детермінується творчою енергією особистості (Гумбольдт, Потебня, Фослер); 2) структуралістський – використання мови для створення певних конструкцій з дискретних фіксованих одиниць, що не піддаються серйозним

змінам (Де Сосюр, Якобсон); 3) комунікаційний – в основі якого спілкування як основа діалогу між співрозмовниками завдяки взаємодії свідомостей. У даному дослідженні використовуються різноманітні методологічні підходи до аналізу міжкультурної комунікації глобального комунікативного суспільства: 1) з точки зору інтерпретативного підходу культура розглядаються як середовище проживання людини, характер міжкультурної комунікації визначається культурними цінностями, нормами, традиціями сторін, що контактують; 2) критичний підхід визначає умови міжкультурного спілкування: ситуативний, соціальний контексти спілкування, умови, цілі, наміри міжкультурного контакту; 3) з точки зору культурного релятивізму досліджується «чужа» культура з позицій даної культури; 4) з точки зору мови культури як сукупності культурних об'єктів, що володіють комплексом стійких відносин, правилами утворення, осмислення і вживання елементів, що слугують для осмислення комунікативних і трансляційних процесів, направлених на духовний розвиток людського роду [78].

Одним з основних є кросскультурний підхід, який передбачає толерантність всіх етнічних менталітетів та їх мовленнєвих систем. Кросскультурність розуміється як взаємопроникнення мовленнєвих світів і культур, суміщення загального і відмінного, що являє собою «суміщення». Сучасні наукові дискурси міжкультурної комунікації розвиваються в наступних концепціях: 1) концепція розуміння діалогу як основи взаємодії і культури, яку розвиває М. Бахтін. Культура повинна себе відтворювати, так як смисл її існування заключається у передачі способів діяльності у всій багатоманітності та її видів і форм; 2) концепція інформаційного суспільства, яке спирається на визначальну роль інформації у житті людей. Ця ідея бере свій початок у засновника кібернетики Н.Віннера, і продовжується у творах Е. Масуди, М. Маклюєна, О. Тоффлера, Дж. Бенігера, М. Кастельса. 3) концепція соціальної комунікації як процесу обміну текстами у ході їх породження та інтерпретації привів до появи лінгвосоціологічного підходу, який розробляється Т. Дрідзе. 4) концепція комунікативних намірів суб'єктів,

що дозволяє діагностувати якість взаємодії людей один з одним [224]. Виокремлюється ідея Н. Лумана про те, що суспільство є операційно замкнена універсальна система, що охоплює соціальні реальності, які виділяються з оточуючого світу на основі комунікації, яка має свої види: адекватна, псевдо, квазі-комунікації, що потребують дослідження детермінантів мисленнєвих автоматизмів. Продуктом гри структур є не тільки матеріальне, а також знаки та образи, які відірвані за змістом від конкретних первообразів, тобто симулякри, що виконують роль «вторинного виробництва реальності через гру знакових кодів [110, с. 272]». Сучасні наукові підходи до вивчення міжкультурної комунікації дають можливість виокремити наступні види комунікації: 1) інформативний; 2) афективно-оціночний, що базується на вираженні позитивних чи негативних почуттів у відношенні до іншої людини; 3) рекреативний – включає різні форми дозвіллевого спілкування; 4) переконуючий, що представляє собою комунікацію як таку, що направлена на стимулювання будь-якої діяльності; 5) ритуальний, що направлений на дотримання чи виконання соціально встановлених норм поведінки. Основоположним медіумом комунікації, що розгортає себе «як триваючий аутопойезіс суспільства», Н. Луман вважає мову. Тому надзвичайно важливим є стиль спілкування як спосіб передачі інформації в проекції комунікації: 1) домінантний; 2) драматичний; 3) уважний; 4) відкритий; 5) заспокійливий; 6) вразливий; 7) дружній; 8) натхненний; 9) точний; 10) суперечливий. Особливості культури глобального комунікаційно-інформаційного суспільства можуть бути розкриті через призму наступних двох обставин.

Глобальне комунікативне суспільство розглядається як мережа комунікацій, а комунікації створюють можливість для самовідтворення суспільства (Н. Луман), тому комунікація представляється як активне середовище, що самоорганізується. Ю. Габермас пропонує відновити невідчужену, природну комунікацію, що існувала, на його погляд, на певному етапі історії людства, усунувши зовнішні деформації на її шляху.

Комунікація є найважливішим соціокультурним феноменом, що виражає сутність людини глобального комунікативного суспільства. Найважливішою властивістю соціальної системи глобального комунікативного суспільства в його комунікативній теорії є аутопойезіс (Матурана, Варела), тобто здатність системи описувати себе і розрізняти серед того, що суспільством не являється [200, с. 13]. Соціальна реальність, в якій зростають показники нелінійного розвитку, формується на межі самоопису та саморозрізнення.

До закономірностей розвитку міжкультурної комунікації слід віднести процеси «постмодернізації» комунікації: 1) поява нових видів і форм комунікативного впливу (перформанс і перформативна комунікація, нарратив, подвійне кодування; 2) віртуалізацію та інформатизацію комунікації, перенесення значного об'єму комунікативних процесів, подій і фактів в гіперреальність; 3) символізацію комунікації, знаки і символи якої стають єдиними для багатьох контактуючих культур; 4) семіотизацію будь-яких просторів, в яких відбуваються міжкультурні контакти; 5) формування нових мов комунікації, що відображають специфіку конкретних віртуальних просторів (наприклад, символічна мова інсталяцій); компресію мовних засобів природних людських мов (акроніми, аббревіатури), спрощення етикетних норм, спрощення формальностей в результаті чого досягається глобальна доступність комунікативних систем для будь-яких учасників, а також максимальне спрощення і прискорення досягнення цілей комунікації; 6) формування нових типів і профілів комунікантів, що відображають їх життєві стратегії; 7) розвиток діалогу культур і цивілізацій як результат багатокультурності і багатомовності світу, а також ацентризму у світосприйнятті і світогляді; 8) наррація як домінуючий тип лінійної комунікації і комунікативний жанр конструювання тексту, який заключається у формуванні історії і моделюванні реальності; 9) інтертекстуалізація суб'єктів комунікації, тобто накладення одних культурних практик (контекстів) на інші в єдиному для всіх просторі комунікації і, як наслідок, формування цитатного мислення, клішування

вербальної комунікації з перед заданістю мовленнєвих формулювань і витратою глибини та індивідуальності. Концептний простір міжкультурної комунікації еволюціонує і розвивається знаходячись під прямим впливом глобального і культурно-історичних контекстів.

Отже, комунікація – це взаємодія між індивідами, цивілізаціями, культурами з метою передачі інформації за допомогою знаковимволічних систем, які, забезпечуючи морфологізацію соціозв'язків, сприяють регуляції діяльності й онтологізації суб'єктів у становленні континуумів, сприяючи процесу переходу нерозвинених культур у більш розвинуті. У результаті з'ясування сучасних наукових підходів до вивчення феномена міжкультурної комунікації глобального комунікативно-інформаційного суспільства представлено авторське визначення міжкультурної комунікації як соціального явища і системи комунікативних відносин, що представляють собою певну цілісність, яка закріплюється у вигляді системи символів, які виступають найважливішою умовою суспільної діяльності людей та їх взаємодії, представляють собою соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації як на рівні міжособистісного, так і масового спілкування, причому по різних каналах і за допомогою різних засобів спілкування.

1.3. Специфіка ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації в контексті онтологічних та аксіологічних засад

Специфіка ціннісних орієнтацій комунікативної практики глобального комунікативно-інформаційного суспільства виходить з методологічних здобутків декількох парадигм, методів і підходів, які є основою філософського плюралізму: 1) компартивно-аксіологічної для вирішення задач міжособистісного, мікро- і макрогрупового спілкування; 2) синергетичної, яка дозволяє проаналізувати глобальне комунікативне

суспільство як нелінійну систему, яка розвивається в нелінійному просторі;

3) системної та структурної, яка дозволяє розглянути глобальне комунікативне суспільство як складну соціальну систему, яка включає декілька підсистем, що постійно взаємодіють з навколишнім середовищем;

4) синергетично-системної, що дозволяє пояснити особливості розвитку соціальної системи в нормальному і катастрофічному режимах;

5) структурно-функціональної та інституціональної, що дозволяють розкрити зміст інформаційних зрушень в суспільстві;

б) антропологічної та соціоаксіологічної, що дозволяє проаналізувати соціо-антропологічні, соціо-економічні та соціокультурні виміри сучасного українського суспільства в умовах глобалізації;

7) онтологічної та аксіологічної, в центрі аналізу яких міжкультурна комунікація як соціальний і культурний феномен. Безперечно, що всі методології для аналізу міжкультурної комунікації є важливими, проте ми обираємо онтолого-аксіологічну методологію, в контексті якої можливо проаналізувати специфіку ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації. Онтолого-аксіологічна методологія реалізується в контексті особистісного розвитку і допомагає виявити специфіку ціннісних орієнтацій комунікативної практики на чотирьох рівнях: 1) глобальному чи загальнолюдському; 2) етнокультурному чи рівні визначення культур; 3) рівні самих соціальних спільнот – соціальних суб'єктів, що вибудовують внутрішні і зовнішні комунікації; 4) на рівні особистості – особистісного спілкування. У процесі моделювання на кожному етапі вибудовуються системи цінностей та аксіологічні принципи, які забезпечують реалізацію цих систем та узгодження систем цінностей різних рівнів як у внутрішніх, так у зовнішніх комунікаціях. На рівні особистості вони проявляються на основі принципів відкритості внутрішніх і зовнішніх комунікацій та їх сприянню формуванню духовної цілісності особистості [51].

В сучасних наукових дослідженнях міжкультурної комунікації існує велика кількість: 1) підходів (наприклад, загальноконцептуальні, міждисциплінарні, дисциплінарні); 2) парадигм (функціоналістська і

соціокультурна, західна і східна, екзистенціально-феноменологічна та інструментально-прагматична, медіа-центрована і людино-центрована); 3) напрямів (неовеберіанський, неомарксистський, неодюркгейміанський, раціоналістський та ірраціоналістський). Проте у контексті аксіологічного аналізу міжкультурної комунікації, для якого актуальними є ціннісні засади, існуючі типологізації мають істотні обмеження, постільки їх основи, з аксіологічної точки зору, неоднорідні. Виходячи з цього, пропонується розрізнення двох сторін міжкультурної комунікації – техніко-технологічної (комунікаційної) і змістовної (комунікативної). Ці сторони комунікації не протиставляються одна одній, постільки без техніко-технологічної складової комунікація не може відбутися, а без змістовної вона не має смислу. У своїй роботі О. Базалук відмічає, що дослідження комунікаційної сторони соціальних комунікацій, направлені на отримання достовірного знання про функціонування комунікаційних процесів, що становлять сутність людського життя [20]. Вони представляють наукову цінність для розвитку теорії комунікації, постільки вивчення комунікаційних каналів і бар'єрів, різноманітних засобів і форм комунікації, наукових систем, які здійснюються в межах різних наук, а також в міждисциплінарних дослідженнях, являється необхідним для розуміння технології комунікаційного процесу. Саме у цьому просторі і проявляються різні підходи до визначення соціальної ролі, місця, сутності міжкультурних комунікацій, основаних на відмінностях у поглядах на ціннісний статус самих комунікацій і ціннісно-смісловий їх зміст. Аналіз соціально-філософського знання про ціннісне дозволяє говорити про два антиномічних підходи до їх комунікативної складової – аксіологічної і прагматичної.

Аксіологічний підхід базується на осмисленні цінностей у міжкультурній комунікації. Основи цього підходу закладені в сократичній традиції і збагачені осмисленням феномена ціннісного у християнстві, працях мислителів Відродження Просвітництва, гуманістичній філософії Нового часу, класичних аксіологічних вченнях і працях сучасних зарубіжних

і вітчизняних мислителів. Аксиологічний підхід вступає як стратегічний, постільки передбачає розкриття потенціалу постійно змінних форм, засобів міжкультурних комунікацій у збереженні і розвитку людського в людині у контексті раціоналізації людського буття [10]. Прагматичний підхід веде свій початок з софістичної традиції, відбувається переважно у напрямку розширення спектру технологій психологічного впливу і способів психологічної маніпуляції за допомогою засобів масової інформації і комунікації. Даний підхід конститується як тактичний, постільки, зумовлений прагматичними цілями і приватними інтересами, він не націлений на розвиток комунікативних зв'язків учасників комунікативного процесу. Робота Дітріха фон Гільдебранда «Метафізика комунікацій» висуває ідею конституючої і консолідуючої функції цінностей, які сприяють об'єднанню спільнот. Компаративно-аксиологічний підхід супроводжується не тільки проникненням комунікації в усі сфери життєдіяльності суспільства, виникненням і розвитком якісно нового типу комунікативних структур і процесів, але й глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, сучасних змін у соціально-комунікативній сфері, місця і ролі комунікацій у розвитку суспільства, виявленням суперечностей у цій сфері. Використання компаративно-аксиологічного методу для вирішення задач міжособистісного, мікро- і макрогрупового спілкування зумовлено фактором росту частоти, регулярності і швидкості комунікативних транзакцій внаслідок розгортання інформаційної революції, детермінованої глобалізацією. Названі вище процеси пов'язують у єдину взаємопов'язану і взаємозалежну мережу соціально-економічних, політичних, культурних зв'язків і відносин. При цьому спостерігається посилення питомої ваги такої комунікативної цінності, як діалогізм, що проявляється у підтримці даної психологічної установки агентів і контрагентів комунікативної практики сучасної культури – від економіки до політики і PR, а також інформаційно-комунікаційного менеджменту, – як відмічає В. Бебик [27].

Діалог виступає регулятивним принципом, який детермінує певний напрямок бажаної активності партнерів, але власні інтереси країни не можуть бути виключені з системи ціннісних орієнтацій, тому діалог не завжди спрацьовує, так як відсутні зворотні зв'язки у міжнародній спільноті. Діалог як регулятивний (методологічно значущий) принцип взаємодії різних культур з точки зору відмінностей їх ціннісних систем (і відповідних цим системам ціннісних орієнтацій їх носіїв) передбачає взаємні мутації систем цінностей, моделей поведінки всіх сторін-учасників. З іншої сторони, аналогічна ситуація точно відображає специфіку «розгортання» цінностей» у полі соціально-психологічної взаємодії: вони детермінують висхідні цілі діяльності і методи вирішення поставлених задач, модулюють поведінку на глибинному особистісному і соціально значимому рівні. Слід відмітити, що ціннісні орієнтації неоднорідні по своєму складу: у них по принципу доповнюваності об'єднані емоційні і раціональні шари, тому вони по самій своїй природі є суперечливими. Отже, специфіка ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації проявляється за допомогою знаковимволічних систем, які, забезпечуючи морфологізацію соціозв'язків, сприяють регуляції діяльності й онтологізації суб'єктів у становленні континуумів, сприяючи подоланню суперечностей та об'єднанню людства на основі інформаційної взаємодії.

Поряд з цим, цілий ряд цінностей сприймаються суб'єктом міжкультурної комунікації на рівні емоційного стану. При цьому деякі з них можуть бути «виведені» на рівень логічного обґрунтування, тобто бути раціоналізованими. Проте серед них є і такі, які принципово залишаються для розуму «непрозорими». Емоційний шар ціннісних орієнтацій активно витребуваний на рівні інтеріоризації ідентифікованих програм (наприклад, урочиста мелодія гімну рідної країни апелює безпосередньо до почуттів). На рівні глибинних ідентифікацій обидва компоненти – раціональний та емоційний – знаходяться у «зрощеному» вигляді. Виділяючи принципи, що характеризують специфіку аксіологічного компаративізму на сучасному

етапі, необхідно звернути увагу на особливості самого методу компаративно-аксіологічного аналізу. По-перше, цей метод потребує врахування специфіки цінностей всіх акторів міжкультурної комунікації. По-друге, врахування даної специфіки необхідно збалансувати за рахунок виявлення загальної для всіх акторів «системи відліку». Пошук цінності, яка претендує стати «загальним знаменником» для створення платформи взаєморозуміння, продовжується, як єдиної платформи її поки що не існує. Креативна роль ідеї пошуку «загального дискурсу» діалогу не втрачає своєї значущості і сили, постільки замкнутість локальності не витримує чергового коливального кола культури в сторону негативного виявлення глобалізації. Особливостями компаративістського підходу специфіки ціннісних орієнтацій в міжкультурній комунікації слід вважати наступне: 1) компаративістсько-аксіологічний метод потребує врахування балансу між цивілізаційним (теорія локальних цивілізацій) і формаційним підходами (маса суперечностей); 2) цінності розглядаються як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах» і/чи з максимальною ефективністю, яка також поки що не працює; 3) підвищена увага приділяється соціальному і психологічному рівням виявлення ціннісних орієнтацій, а також контексту їх вираження; 4) з онтологічної точки зору цінності розглядаються у контексті лінгвістичного детермінізму, що дозволяє їх описувати, а не пояснювати; 5) компаративно-аксіологічний аналіз сприяє виробленню ряду прогностичних моделей, які дозволяють оцінити перспективи тих чи інших тенденцій соціокультурної динаміки.

Слід відмітити, що особливе значення в епоху глобалізації має вироблення в умовах діалогу культур «загального поля аргументації», яка спирається на врахуванні аксіологічної складової такого діалогу [33]. Діалектика взаємозв'язку абсолютного і відносного, загального і одиничного дозволяє проектувати аксіологічну компоненту простору культури на вирішення практичних (ділових чи комунікативних) задач, приймаючи до уваги взаємозв'язок вербальних і невербальних контекстів аксіологічно

спрямованого спілкування. У контексті здійснення міжкультурних транзакцій розрізняють транскультурну і полікультурну взаємодію як форми виявлення міжкультурної комунікації. Транскультурна взаємодія умовно може бути зведена до спілкування між представниками різних національно-державних утворень. Задачі вирішення означеної проблеми висунули на перший план таку аксіологічну стратегію міжкультурної комунікації, як превентивне формування поняття і образа національної цивільної ідентичності). Дана ситуація з успіхом прогнозується на ситуацію полікультурної взаємодії, яка супроводжується комунікативною практикою, що охоплює представників різних етнонаціональних і національно-культурних традицій у рамках однієї держави. Існує ціннісна специфіка засад міжкультурної комунікації, в основі яких: історичний, соціокультурний (економіка, політика, стратифікація), етичний, естетичний, релігійний, соціально-політичний.

Слід розрізняти стратегії засад таких основ (загальних і периферійних типів) для рівнів: 1) глобального; 2) регіонального; 3) локальної взаємодії. Основним «механізмом», який приводить у дію аксіологічну складову міжкультурної взаємодії на рівні ситуативного спілкування, являються ціннісні орієнтації. У різних культурах світу їх етичні, соціально-психологічні та етикетні наслідки та їх прояви не співпадають повністю і навіть вступають у відносини конфронтації. Сучасна аксіологія у самому загальному вигляді розділяє базові культурні моделі на гедонізм і анти-гедонізм, проте віднесення конкретних етнокультурних матриць до одного з цих типів ще не гарантує оптимізації міжкультурної взаємодії. З точки зору на рівні міжособистісного спілкування (як ділового, так і приватного) особливе місце займає висхідна установка: 1) орієнтація на діалог; 2) чи орієнтація на конфронтацію. При чому анти-діалогічна установка часто присутня в міжкультурній комунікації латентно, через «мімікрію», коли під виглядом допущення деяких уступок партнерам здійснюється безкомпромісне проведення своєї лінії. Реалії сьогодення дня

заставляють вітчизняних політиків розширяти арсенал ціннісних пріоритетів за рахунок включення в них домінуючої установки патріотизму з метою збереження «екології культури», направленої на самозбереження і розвиток культур локальних [26].

Комунікативні засади міжкультурної комунікації потребують аналізу онтології. Онтологія – від грец. *ontos* – буття і *logos* – вчення, слово; англ. *Ontology*; фр. *Ontology* – вчення про буття, фундаментальні принципи, найбільш загальні категорії і визначення сутнісного; вихідна категорія аналізу світу, в якій фіксується переконання про існування оточуючого світу самої людини з її свідомістю. Саме онтологія як наука (метод, принцип) буття визначає його форми, фундаментальні принципи улаштування всього сущого; ототожнюється з метафізикою, яка включає як природне буття, так і соціальне буття і буття людини. Буття – інваріантне, порівнюється з такими категоріями, як реальність, дійсність, існування; інтегральна характеристика світу в його цілісності. Онтологія міжкультурної комунікації залежить від історичних і культурних вимірів, частково співпадає з поняттям універсуму, космосу, природи, життя, Всесвіту. В контексті логіко-гносеологічного і онтологічного поєднання двох протилежних понять – об'єктивного і суб'єктивного – вводиться поняття «мезореальності», яке допомагає виявити як об'єктивність, так і чисту суб'єктивність. Мезореальність трансцендує фрагменти об'єктивної реальності, яка виявляє онтологічні умови свого існування, і суб'єктивну реальність, яка продукує умови існування особистості. Буття – це все, що реально існує, це матеріальні явища, соціальні процеси, творчі акти, які відбуваються у свідомості людини [35]. Саме в цьому і закладне протиріччя, для вирішення якого слід знайти механізми його подолання.

Сутність комунікативного буття отримує в філософії комунікативістики багато характеристик: «буття – в – собі», «буття – для – себе», «поза-собою – направлене – буття», «буття – в – другому», «буття – для – інших». Розгорнуту концепцію онтології комунікації вперше створили

німецькі філософи М. Гайдеггер «Буття і час», де був розроблений проект вчення про буття; К. Ясперс, що запропонував вчення про буття, та Ж.-П. Сартр, який створив оновлену концепцію про буття в доробку «Буття і ніщо»; Е. Гуссерль – неklasичний варіант онтології; проблеми буття розробляли засновник релігійної (католицької) антропології М. Шелер; «критичної онтології» – Н. Гартман, М. Мерло-Понті.

Центром комунікативних напрямків ХХ ст. є саме онтологія, духовно не ізольована свідомість людини, взята в нерозривній єдності з людським буттям. Цей новий сенс і вкладається в традиційне поняття Dasein – (наявне буття, тут-буття). Згідно з М. Гайдеггером, Dasein тлумачиться як особливе людське буття, особливість якого в тому, що воно здатне «запитувати» про самого себе і буття взагалі. Через категорію «буття» світ уявляється як дійсність, через єдність природи і людини, матеріального і духовного, об'єктивного і суб'єктивного, які діалектично пов'язані у загальній теорії систем [36]. Фундаментальні визначення простору і часу виявляються визначальними формами перетворення дійсності, спілкування і діяльності, формами відтворення і оновлення буття і життєдіяльності людей, які складають основу для нормативної регуляції людської взаємодії, що зумовлює ритм пізнавальної і праксіологічної діяльності, утримує в собі важливе когнітивно-теоретичне і соціально-ціннісне навантаження [41].

Аксіологічний підхід до міжкультурної комунікації (від грец. axia – цінність і logos – вчення про цінності) виступає в якості принципово важливої складової орієнтацій розуміння комунікації. Аксіологічний підхід до аналізу міжкультурної комунікації – це підхід, що виник під впливом праць німецьких філософів і культурологів кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст., коли поняття «культура» ототожнювалося в першу чергу, з духовною культурою. Еволюція людства з цієї точки зору визначалася тим, як і в яких формах революціонізують релігійні, моральні, правові, філософські і політичні норми суспільства, естетичні погляди і цінності [258]. Аксіологія міжкультурної комунікації – це вчення про цінності етнокультурного буття,

аксіоми і постулати; етнокультурна палітра суспільного розвитку засвідчує, що національно-етнічне є індивідуальним буттям людства, вічною онтологічною основою та вічною ціннісною «метою» (М. Бердяєв) комунікативного процесу. Національними культурними цінностями, за визначенням ЮНЕСКО, можна вважати символічні взаємовідносини, на яких тримається кожна окрема етнічна група, що спілкується на засадах культури спілкування [102].

За умов сучасного розвитку соціально-економічних, етнополітичних, світоглядно-духовних засад української держави особливого значення набувають ментально-психологічні, світоглядні, ціннісно-нормативні ідеї. Т. Парсонс розумів цінності як уявлення про бажане, як регулятори людської стабільності та інтеграції систем суспільства різних рівнів – від малих груп до суспільства в цілому. Цінності міжкультурної комунікації в умовах етнонаціонального буття акумулюють в собі потреби, інтереси, емоційні переживання суб'єкта. Це означає, що головною функцією системи цінностей є соціальна – слугувати основою вибору дій та інтеграції соціальних і національних систем. Аксіологія міжкультурної комунікації включає систему цінностей, що значною мірою задає людині шанс пристосувати свою поведінку до природи, адже людина є творцем цінностей громадянського суспільства, – як відмічає А. Карась [106, с. 11-18].

Цінності і соціальні норми міжкультурної комунікації як соціальні і культурні регулятори взаємопов'язані: чим повніше соціальні і культурні норми спілкування відповідають національним цінностям, тим ефективніше вони виконують регулятивну функцію, тим сильніше впливають на свідомість і поведінку особистості глобального соціуму [261]. Чіткої структури та вичерпного переліку цінностей як колективної волі (народу, нації, суспільної групи) ні в якому суспільстві, мабуть, не існує хоча б тому, що різні соціальні групи, навіть у межах однієї нації, мають різні ціннісні орієнтації та пріоритети. Внаслідок цього пануючі в суспільстві цінності є певною мірою сукупним результатом суперництва та компромісу між

титульною нацією і національними меншинами. До таких базових, загальнолюдських цінностей належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри, справедливості [256]. Вищі цінності міжкультурної комунікації – це місткі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини, зокрема сенс його існування. Головна мета аксіології міжкультурної комунікації засвідчити, як виникає та чи інша цінність в загальній структурі буття і яке її відношення до «фактів» реальності [263]. Ціннісні орієнтації розглядаються як сукупність особистісних якостей індивіда, що визначають їх життєві цілі і способи їх досягнення, що виступають основою для оцінок оточуючої дійсності і як таких, що детермінують їх спрямованість на той чи інший вид діяльності чи тип поведінки [259]. Система ціннісних орієнтацій має складну структуру, у якій відносини між окремими ціннісними орієнтаціями визначаються їх порівняльною значущістю, що детермінує їх розташування у певному порядку по відношенню одна до одної. У відповідності зі структурою суспільного життя виділяють три основних групи ціннісних орієнтацій: вітальні, соціальні і культурні. Різні види культурних цінностей пронизують практично всі сфери людської життєдіяльності, спектр яких є достатньо широким в умовах зіткнення цивілізацій [236].

Аксіологія міжкультурної комунікації включає вселюдські, індивідуальні і національні цінності, що є спільними для всіх людей незалежно від будь-яких відмінностей [249]. Аксіологія міжкультурної комунікації має такі головні положення: цінності й інтереси кожної людини, родини, страти, етносу, нації, людства є однаково важливими і мають бути збалансованими, а в ідеалі – гармонізованими; цінності культури існують не розрізнено, а повинні бути пов'язані між собою в єдине гармонійне ціле – культурний космос. Цей світ – особлива нормативно-ціннісна реальність, всередині якої людина живе як духовна істота. Етнічна культура розглядається як генеральний простір виявлення специфіки міжкультурної

комунікації, своєрідний «життєвий світ», що сприяє формуванню ідентичності людини і суспільства, процес, що розгортається як співпереживання особою вкоріненості в цю спільність. Концепція культурної сумісності міжкультурної комунікації пов'язана з концепцією «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, згідно з якою конфлікти пояснюються нездатністю жити у світі «цивілізацій, що стикаються». Їх С. Хантінгтон виділяє 7-8, переважно пов'язаних із світовим и релігіями. Кордони зіткнення – «православно-слов'янської», «західної», «ісламської» та «буддистської» цивілізацій [243].

Не випадково специфіка комунікації в тому, що вона виступає засобом зв'язку будь-яких об'єктів і набуває соціокультурного смислу, пов'язаного зі специфікою обміну інформацією у соціумі. Необхідними умовами і структурними компонентами соціокультурної комунікації, що формується в міжкультурному просторі, є наявність у суб'єктів комунікації загального мовленнєвого дискурсу, тезаурусу, каналів передачі інформації, правил здійснення комунікації (семіотичних, етичних) [250]. У певному плані будь-яка соціальна дія може бути розглянута як комунікативна, яка включає і виражає певну інформацію. Проте комунікативними являються лише дії, які здійснюються з спеціальною метою комунікації, тобто як такі, що мають мотиваційні засади, орієнтацію на передачу інформації здійснюються з використанням адекватної для цієї цілі знакової системи. Аналіз цих типів соціальних дій розкривається в роботах А. Шюця. Постільки з культурно-семантичної точки зору будь-який культурний об'єкт чи процес володіє символічними властивостями і в силу цього являється культурним текстом, що несе інформацію про власні атрибутивні ознаки, функціональне навантаження, структурно-ієрархічний статус у системі тощо, то це означає, що засобом міжкультурної комунікації виступає вся культура як системна сукупність різних культурних феноменів і процесів і кожний її феномен і процес, зокрема [251]. Безпосереднім носієм такого роду інформації являється культурна форма відповідного об'єкта, явища чи процесу, а

елементами більш елементарного порядку – риси цієї форми. Міжкультурна комунікація представляє собою явище системного порядку з вираженою ієрархічністю структури самих засобів комунікування: 1) семантика, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема (галузь знань чи діяльності в її інформаційному аспекті); 2) локальна культурно-семантична система (етнічна культура, національна мова); 3) глобальна (міжнародна) семантична система (інтернаціональна, спеціалізована мова). Разом з тим міжкультурна комунікація не є сама по собі засобом здійснення соціокультурної взаємодії суб'єктів, колективів, чим і визначається її основна соціальна функція. Концепція аксіологічного підходу до міжкультурної комунікації включає систему гуманістичних поглядів на світ, людину, громадськість, які часто не проявляються у глобалізованому соціумі. У рамках аксіологічної концепції міжкультурної комунікації остання відображає: систему поглядів на світ; визнання самоцінності світової природної і культурної багатоманітності; визнання соціальної і особистісної відповідальності за збереження і творчу трансформацію; сприйняття соціокультурного простору як ціннісного [244].

Сучасні соціокультурні процеси характеризують специфічні особливості міжкультурної взаємодії, задають нові напрями теоретичних досліджень, ведуть до переосмислення традиційних дослідницьких методів і методологічних підходів. У цьому контексті все гостріше стає потреба у теоретичному узагальненні знань, накопичених у практиці взаємодії культур, у більш точному виявленні міжкультурних відмінностей, специфічних особливостей культур, розкритті механізмів міжкультурної взаємодії і факторів, які сприяють адекватному розумінню культурних цінностей інших народів. Запропонований методологічний підхід дослідження базується на міждисциплінарному досвіді філософського, культурологічного, соціологічного, психологічного та історичного аналізу діалогу культур. Дане дослідження робить компетентісний підхід високо продуктивним, так як дозволяє виявити структурні, змістовні і

функціональні компоненти міжкультурної взаємодії. Тривалий історичний досвід розвитку людства переконує, що в основі потреби спілкування людей один з одним лежить їх бажання пізнати щось невідоме і незвичне. Реалізація інтересів взаємодіючих сторін залежить від здатності до міжкультурного спілкування, постільки знання специфіки і особливостей міжкультурного спілкування дозволяє значно полегшити міжкультурні контакти і пом'якшити виникаючі ризики [29]. Для більш глибокого аналізу нами акцентується увага на аксіологічному моделюванні ціннісних орієнтацій доби глобалізації, так людині необхідно адаптуватися, щоб жити і вижити у «чужому» середовищі, і тому вона повинна спрогнозувати, на які цінності людина може розраховувати, які цінності можуть стати базовими, від яких цінностей вона повинна відмовитися. В результаті виявлення специфіки ціннісних орієнтацій в комунікативній практиці глобального комунікативно-інформаційного суспільства, проаналізовано онтологічні та аксіологічні засади міжкультурної комунікації, в основі яких компаративно-аксіологічний метод, що розглядає цінності як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах» і/чи з максимальною ефективністю; сформовано методологію аксіологічного моделювання міжкультурної комунікації з акцентом на особистісний розвиток, який передбачає побудову системи цінностей на наступних рівнях: глобальному, загальнолюдському, етнокультурному чи рівні певних культур, рівні соціальних спільнот і рівні особистості, а також аксіологічних принципів, що забезпечують реалізацію і узгодження систем цінностей різних рівнів як у внутрішніх, так і в зовнішніх комунікаціях.

Висновки до першого розділу

1. Розвиток міжкультурної комунікації являється закономірним процесом, зумовленим цілим рядом причин, зокрема об'єктивно-цивілізаційними причинами (розвиток матеріальної цивілізації), суб'єктивно-цивілізаційними причинами (перегляд відношення до «чужого» і «чужим»), об'єктивно-науковими причинами («комунікативний поворот») у мовознавстві. У цьому процесі формується конгломерат різних згідно своєї історії, традицій, мови, релігії, культурних соціумів, які взаємодіють і впливають один на одного на основі міжкультурної комунікації. Вони є відносно самостійними, проте стикаються в єдиному інформаційному просторі. Міжкультурна комунікація як головний атрибут життєдіяльності суспільства породжує безліч проблем комунікації в сучасному суспільстві в умовах глобалізації, що викликані суперечностями між глобальним і локальним, між універсальним та індивідуальним. У цьому процесі формується конгломерат різних згідно своєї історії, традицій, мови, релігії, культурних соціумів, які розвиваються, взаємодіють і впливають один на одного на основі міжкультурної комунікації і розвиваються згідно зі своїми законами. Вони є відносно самостійними, проте стикаються в єдиному інформаційному просторі. У міжкультурній комунікації слід дотримуватися особливої етики, у рамках якої можуть бути виділені певні принципи, максими, правила раціонального обґрунтування етики, про які говорив К.-О. Апель [13].

2. Авторське визначення міжкультурної комунікації зводиться до сукупності різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами і групами, що належать до різних культур; являють собою базовий елемент формування, відтворення, збереження, трансляції культури і систему комунікативних відносин, які взаємопов'язані поміж собою і представляють собою певну цілісність, яка закріплюється у вигляді системи символів, які виступають найважливішою умовою суспільної діяльності людей та їх

взаємодії; представляють собою соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації як на рівні міжособистісного, так і масового спілкування, причому по різних каналах і за допомогою різних засобів спілкування. У змістовному відношенні, відносини міжкультурної комунікації можуть бути диференційовані на основні інформаційні напрями: 1) інноваційний (спонукає споживача інформації до нових знань про властивості і атрибути явищ, об'єктів і процесів, про технології і норми здійснення будь-якої діяльності, актів поведінки і взаємодії, про мови, знаки і засоби міжкультурної комунікації, що сприяють досягненню соціального досвіду товариства (спільноти) чи людства в цілому; 2) орієнтаційний, що допомагає споживачу інформації орієнтуватися у структурі соціального простору, ієрархічній співвіднесеності його елементів, що сприяє соціалізації та інкультурації індивіда та формує ціннісні орієнтації, детермінуючи критерії оціночних суджень, пріоритетів вибору; 3) стимулюючий (вплив на мотиваційні засади соціальної активності людей, актуалізація знання людини про оточуючу дійсність і технології діяльності, а також намагання отримати знання заради задоволення своїх соціальних переваг; 4) кореляційний (сприяє уточненню чи поновленню окремих параметрів ви ще перерахованих ви дів знання, орієнтації і стимулів). Власне культурної специфіки ця інформація набуває у тій мірі, коли регулює уявлення людей про рівень соціальної доцільності тих чи інших способів здійснення будь-якого виду діяльності, чим і визначається функціональне навантаження цих знань та уявлень як інструментів забезпечення соціальної взаємодії людей.

3. Отже, 1) цінності проявляються у вигляді багаторівневої структури, які включають загальнолюдські, геополітичні, регіональні і локальні цінності; 2) особливого значення до їх аналізу набувають формаційний чи цивілізаційний (нормативно-ідеологічний) підходи; 3) компаративний аналіз виступає як загальнометодологічний прийом пізнання і техніки аналізу конкретних життєвих (соціокультурних) ситуацій, що дозволяє застосовувати стратегію випереджаючого моделювання комунікативістського процесу і

оптимізації можливих управлінських рішень у сферах, пов'язаних з міжкультурною комунікацією. Міжкультурна комунікація виступає одним з базових механізмів і є невід'ємною частиною соціокультурного процесу, забезпечуючи саму можливість формування соціальних зв'язків, накопичення і трансляцію соціального досвіду.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВІД МОВЛЕННЄВОЇ ДО КОМУНІКАТИВНОЇ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

2.1. Соціодіагностика деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання культурної глобалізації

У сучасній філософській літературі наявний дефіцит рефлексії засобів діагностики ментального характеру міжкультурної комунікації, її структуризації, моделювання, методологічних прийомів і технік, які б чітко й конкретно констатували проблеми міжкультурної комунікації, пов'язані з ментальними дисфункціями. Здійснення соціодіагностики деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання комунікативного простору потребує пояснення терміну «соціодіагностика», що означає констатація результатів дослідження, висновок за результатами наукових досліджень на основі певних показників, нормативів, характеристик. Соціодіагностика – це конкретно-фіксоване за часом, те, що має адресну прив'язку, можливість установити соціодіагноз та стан об'єкта, предмета, явища чи процесу, управління за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, які сприяють пошуку слабких ланок і «вузьких місць»; процес, що здійснюється в часі й просторі [246]. Процес соціодіагностики – це дослідницький, пошуковий, пізнавальний акт визначення реального стану соціальних процесів, визначення того, що може бути об'єктом діагностування, мета і задачі діагнозу, базові параметри та інші супутні поняття цих процесів. Об'єктом соціодіагностики у даному випадку виступає складна, високоорганізована динамічна система міжкультурної комунікації, пов'язана з політикою, культурою, економікою, так і окрема сфера чи будь-який елемент цієї системи. Як свідчать дослідження представників даних наук,

успішність взаємодії людини з іншим культурним середовищем частіше всього залежить від його знання особливостей культури партнерів у форматі взаємодії, їх власних комунікативних здібностей, минулого практичного досвіду і навичок міжкультурного спілкування. Здійснення соціодіагностики деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання глобальної комунікації необхідно для визначення реального стану процесів, що пов'язані з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, вестернізацією, що потребують культурної адаптації індивіда до навколишнього середовища. Сьогодні в соціально-філософському знанні відчувається концептуальний вакуум, викликаний відсутністю нових пізнавальних підходів і гносеологічних орієнтирів, необхідних для вивчення міжкультурної взаємодії та її результатів. В сучасній філософії існує пізнавальна проблема, яка пов'язана з дефіцитом теоретичного та практичного дослідження і рефлексії поняття «соціодіагностика», а також експлікації поняттєвого апарату соціодіагностичних технологій міжкультурної комунікації у контексті формування і розвитку гуманітарної політики [116].

Вітчизняна соціально-філософська думка постає як потужний фактор консолідації суспільства завдяки упровадженню ефективної комунікації, спроможної відшукати оптимальні форми подолання конфліктних чинників завдяки її взаємодії між народами і цивілізаціями. Спроба узагальнюючого огляду тлумачень міжкультурної комунікації серед реалій культурної глобалізації, що використовується як в межах вітчизняної, так і західної спадщини, привели до висновку про їх розмаїття та суперечливість. Намагаючись опанувати невичерпну складність міжкультурної комунікації в умовах глобалізації, вчені опинилися перед нагальною потребою і необхідністю збагнути сутність місця і ролі міжкомунікаційного чинника, щоб з'ясувати нові глобалізаційні тенденції, визначити причини появи нових міжкомунікаційних проблем, що виникають в умовах полікультурного суспільства. Однією з причин виявлення інтересу до проблем міжкультурної

комунікації є розвиток людської цивілізації, інтернаціоналізація і глобалізація. Міжкультурна комунікація як комунікація між представниками різних культур і народів направлена на подолання бар'єрів задля розширення культурних контактів в умовах глобалізації. Посилення інтеграції приводить до зростання культурної самосвідомості, що сприяє актуалізації міжкультурної комунікації. У цьому міжцивілізаційному процесі формується конгломерат різних згідно своєї історії, традицій, мови, релігії, культурних соціумів, які розвиваються, взаємодіють і впливають один на одного на основі міжкультурної комунікації і розвиваються згідно зі своїми правилами, канонами, законами. Вони є відносно самостійними, проте стикаються в єдиному інформаційно-комуникативному просторі. Культурні особливості менше піддаються змінам, чим політичні та економічні, тому стає все більш очевидним, що міжкультурна комунікація стає важливим фактором регуляції як свого внутрішнього життя, так і відносин між народами, що потребують діалогу. В умовах особливо культурної глобалізації діагностика проблем міжкультурної комунікації в умовах глобального соціуму потребує осмислення міжкультурної комунікації в її реальній цілісності і повноті конкретних форм функціонування і розвитку. Комунікація як цілісне утворення (цілісність) несе в собі всю сукупність базових якісних характеристик, вона причетна до будь-яких процесів глобального соціуму, що відбуваються в суспільному бутті, і має місце всюди, де діє людина.

В сучасному світі відбувається глобальна трансформація інформаційно-комуникативного простору, який супроводжується не тільки проникненням комунікації в усі сфери життєдіяльної суспільства, а й виникненням і розвитком «якісно нового типу комуникативних структур і процесів, глибоким переосмисленням комуникативної природи соціальної реальності, місця і ролі комунікації у розвитку сучасного соціуму [237]». Крім того, саме переосмислення міжкультурної комунікації відбувається в умовах трансформації комуникативно-інформаційного простору, в контексті якого комунікація розуміється не тільки як певний тип спілкування чи

зовнішній зв'язок індивідів, культур, людини і природи, а глибинна структура людини, яка фундує її індивідуальність. Як засвідчує практика міжкультурної комунікації, щоб ефективно підтримувати різноманітні міжкультурні контакти і форми спілкування, партнерам необхідно не тільки знання відповідної мови, але й знання норм, правил, традицій, звичаїв іншої культури. Культура спілкування потребує знання величезного прошарку елементів етнічної культури, починаючи з елементарних невербальних комунікацій (жести, ритми, пози, міміка, вираз очей), до узагальнюючих моральних і правових норм, що організують життя колективів і спільність у цілому. Знання зі сфери комунікації складаються з прямої інформації про людей, природу, суспільство та їхні відносини, а також із уявлень про смисли і значення, заковані у «шифрах», знаках, символах, точках соціального простору. Кожний учасник міжкультурних контактів швидко усвідомлює, що одного оволодіння іноземними мовами є недостатньою умовою для повноцінного міжкультурного взаєморозуміння, а вимагає знань цілого комплексу форм поведінки, історії, психології, культури партнерів по спілкуванню. Етнокультурно компетентною є особа, яка вільно орієнтується у світі значень культури даного народу, вільно розуміє мову цієї культури і вільно творить цією мовою [238]. Вона свідомо взаємодіє з культурно багатозначущими предметами і створює складний, насичений різноманітними за змістом зв'язками соціально-культурний простір. Чим компетентніша щодо цього особа, тим об'ємнішим та ємким постає цей простір, тим більший «прошарок» часу актуалізований у ньому, що може бути глибоко проаналізовано у контексті синергетичної методології [201].

Умови поглиблення глобалізації потребують знання процесу спілкування, щоб прогнозувати можливості невірного розуміння партнерів і запобігти цьому. Іншими словами різноманітні форми взаємодії і спілкування представників різних культур передбачають наявність у них необхідних теоретичних знань, психологічних якостей і практичних навичок для ефективної взаємодії, сукупність яких можна визначити як ефективну

міжкультурну комунікацію. Багаточисленні факти сучасних етнокультурних конфліктів засвідчують, що культурний фактор визначає як взаєморозуміння, так і роз'єднання народів [222]. Останнє спостерігається і тоді, коли взаємодіючі сторони не адекватно сприймають специфічні особливості поведінки один одного через значну культурну дистанцію між ними. Компетентність міжкультурної комунікації як найважливішої ланки, що зв'язує суспільство, є каналом не тільки передачі інформації і розповсюдження знань, що слугують наслідком і умовою розречевлення етнокультурного середовища, в якому знаходиться людина, що слугує невід'ємним елементом реального існування і побутування культури етносу. Вона полягає не тільки в умінні спілкуватись у світі предметів, правильно розшифровувати і декодувати їх, вона включає і комунікативну компетентність, що полягає в умінні правильно оперувати предметами, в актах вибору та віддання преференцій у світі цінностей культури та пошуки людиною смислу існування [227].

Аналіз діагностики деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання комунікативного простору демонструє, що в сучасному світі посилюються різноманітні потоки інформації, їх об'єм зростає в експоненціальному режимі. Бурхливий розвиток техніко-інформаційних засобів зв'язку у єдності з глобальними процесами інформації актуалізує проблеми людини, пов'язані з комунікаційними особливостями культури, буттям людини у світі комунікацій і комунікативному просторі. Діагностика проблем міжкультурної комунікації в умовах глобальної комунікації актуалізує вивчення міжкомунікаційного буття серед реалій глобалізованого інформаційно-комунікативного суспільства, осмислення глибинних колізій, суперечностей етнонаціональної сфери, пошук оптимальних моделей модернізації і розвитку сучасного соціуму, про що засвідчують першоджерела комунікативної філософії [202]. Міжкультурна комунікація, в межах якої відбувається самовизначення особистості, сприяє збереженню самотності етносів і національних меншин, реалізації творчості і

самовизначення соціального суб'єкта, є важливим чинником, що надає особистості «укоріненості» у міжкомунікаційному бутті, що визначає міжкультурну комунікацію як головну тенденцію розвитку інформаційного суспільства [194].

Діагностика проблем міжкультурної комунікації направлена на виявлення суперечностей і бар'єрів у спілкуванні і зумовлена виключним значенням її у розвитку людської цивілізації як гаранта існування самих культур, що й потребує подолання цих бар'єрів. Міжкультурна комунікація являється індикатором розвитку культури у суспільстві: з однієї сторони, вона розкриває її здатність до сприйняття інокультурних елементів і породження на основі цього нових для даного соціокультурного організму форм; з іншої, – здатність транслювати свої цінності в інші культури. Проблеми міжкультурної комунікації пов'язані з глобальною культурою, вестернізацією, культурною глобалізацією [264]. По-перше, процеси глобальної комунікації приводять до того, що суспільні, макросоціальні відносини людей виходять за межі національно-державних спільнот, набувають транснаціонального характеру. Глобальна комунікація послаблює цю ідентифікацію, разом з глобалізацією руйнується структура основних принципів, на яких базувались держави і суспільства, являючи собою територіальні, відмежовані одна від одної єдності, створюються нові силові і конкурентні співвідношення, з'являються нові конфлікти і суперечності між національно-державними єдностями і акторами, з однієї сторони, і транснаціональними акторами, ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями і процесами – з іншої. По-друге – це криза інституцій і втрата власного простору громадської сфери, яка “приватизується”: особисте життя витісняє громадське і поглинає його (один із виявів процесу індивідуалізації), в результаті чого зростає невизначеність, амбівалентність свідомості та соціальної ідентичності людей. По-третє, культурна ідентичність руйнує взаємопов'язані з глобалізацією процеси, що відбуваються в сфері духовної сутності людини [228], адже культурна ідентичність людини з певною

спільнотою реалізується перш за все через інтеріоризацію норм, уявлень, цінностей, зразків поведінки, що створюють її культуру і сприяють відповідному спілкуванню [219].

Глобалізація культурних зв'язків виводить їх за межі певного культурного ареалу, залучає їх до еталонів інших культур. Особливо велику роль в цьому процесі відіграє значна інтенсивність системи глобальної комунікації та інформації. Сфера споживацтва та масова культура набувають гомогенного характеру, посилюючи вестернізацію культури, її поліфункціональність, поліструктурність, полікультурність, що, у свою чергу, сприяє появі нових проблем археології знання [229]. Національні меншини, що втягуються у процес культурної глобалізації, як елітарні, так і масові (наприклад, мігранти) стають носіями не однієї, а двох, а то й більше культур. В той же час деякі вчені вважають, що вже сьогодні слід говорити про формування нової глобальної культури, чи навіть глобальної свідомості, маючи на увазі ті еталони культури, що інтенсивно розповсюджуються в усьому світі, а часткове змішування культур робить можливим формування культурних сімей, що свідчить про перехід до більш широких культурних ареалів. Все ж таки імперативом сучасного розвитку стає взаємодія культур і цивілізацій, в контексті яких розвивається міжкультурна комунікація як складний суперечливий соціальний феномен, що породжує все нові і нові проблеми. Когнітивні підвалини глобалізації [220] вимагають нових підходів до аналізу складного і суперечливого феномена міжкультурної комунікації, в процесі функціонування якої виникає багато питань: які фактори допомагають комунікації і які утруднюють спілкування? як співвідносяться між собою мова і культура? який вплив мови на формування особистості? як формуються в мові і комунікації національний характер і національний менталітет? чому весь світ занепокоєний проблемами міжкультурного спілкування і міжкультурних конфліктів? Аналізуючи ці проблеми, слід пояснити причини, що породили ці явища [5].

Об'єктивно-цивілізаційні причини.

До причин такого роду слід віднести, перш за все, якісні зміни в людській цивілізації, які сьогодні прийнято називати інтернаціоналізація і глобалізація. «Об'єктивними» вони називаються у тому смислі, що складають зовнішні умови цілих поколінь людей, що проживають на цій планеті, і які не залежать від волі людей [6, с. 8-9]. Вони охоплюють такі проблеми, як: 1) необхідність економічної кооперації (утворення міжнародних економічних зон, мультинаціональних концернів, спільних підприємств); 2) зростання проблем, для вирішення яких необхідна міжнародна співпраця (ядерна загроза, парниковий ефект, забруднення оточуючого середовища тощо); 3) політична інтеграція (утворення воєнно-політичних і просто політичних блоків, міжнародних організацій, партійних блоків); 4) інтеграція культурна і спортивна (міжнародні змагання, фестивалі, гастролі, турне); 5) виникнення світових транспортних мереж (повітроплавання, автомобільне і залізничне сполучення); 6) розвиток світових інформаційних мереж (Інтернет, супутникове телебачення); 7) зростаюча демографічна мобільність населення (переїзди у зв'язку з пошуками роботи, економічна і політика еміграція, масовий туризм) [230]. Проте тільки перерахованими причинами об'єктивно-цивілізаційного характеру пояснити бум міжкультурної комунікації неможливо, так як буття людини – це буття можливостей глобалізованого світу [153].

Суб'єктивно-цивілізаційні причини.

Суб'єктивно-цивілізаційні причини описують ситуації, в яких причини проблем міжкультурної комунікації викликані внутрішніми, іманентно властивими їм закономірностями. До причин такого характеру слід віднести процеси гуманізації соціального життя і лібералізації суспільної думки, які починають бурхливо розвиватися з 50-х рр. ХХ ст. у всьому світі і породжують міжкультурну комунікацію як спілкування між різними представниками культур, контактами між людьми, що викликані суб'єктивними переживаннями людей. Міжкультурна комунікація потребує пояснення термінів «культурний концепт» і «культурний стандарт». В

когнітивній лінгвістиці під концептом розуміється оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці; модель, що відображає зміст такої одиниці. Багато дослідників підкреслюють значущість таких факторів у формуванні концептів, тобто розглядають концепт як багатовимірне культурно-значуще соціопсихічне утворення у колективній свідомості людей, опредмечене у тій чи іншій формі [239]. Таким чином, концепт сприймається як явище по своїй природі культурно детерміноване, як згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. Своєрідність національно-культурних стандартів особливо гостро сприймається у міжкультурній комунікації, коли людина стикається з неочікуваною для людини ситуацією/поведінкою співрозмовників. Щоб зрозуміти причину неочікуваності комунікативних проблем і тим більше оволодіти чужим для себе культурним стандартом, необхідно знайти відповідь на те, чому люди іншої культури дотримуються саме таких правил і поважають саме такі цінності. В умовах культурної глобалізації виникає проблема міжкультурної комунікативної компетенції, яка означає не просто розширення мовленнєвої комунікативної компетенції, а принципову побудову на екстралінгвістичній основі [8]. Це означає, що людина повинна будувати своє спілкування з іншими людьми, які належать до інших культур, виходячи із знання специфіки цих культур. На практиці більшість людей сприймають рідний культурний стандарт як єдино можливий і правильний, що називається етноцентризмом [231].

Одна з проблем, що виникає в умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства, – це культурна адаптація людини в умовах міграційних тенденцій. Парадигма міжкультурної комунікації розглядає адаптацію людини у двох аспектах: з позицій традиціоналізму та адаптованого діючого принципу, так як культура формує людську індивідуальність. Традиція як форма культурної адаптації пов'язана з різним станом самої культури, є механізмом, який завдяки селекції життєвого

досвіду, його акумуляції і просторово-часовій трансмісії дає змогу досягти необхідної адекватної поведінки для існування соціальних організмів стабільного суспільства. Традиції як адаптивний механізм представляють собою звичаї, ритуали і ряд інших стереотипізованих форм людської діяльності. Оптимізація міжкультурної комунікації – це процес прискорення та вдосконалення різноманітних міжнародних потоків товарів та інформації в загальному контексті розвитку[8].

Міжкультурна комунікація, на думку Е. Азроянц, породжує нову проблему культурної адаптації в умовах глобалізації, що являє собою процес культурного пристосування особистості до умов конкретного культурного середовища, що визначає певні характеристики культурного буття: внутрішнє прагнення особистості до удосконалення; активну взаємодію людини з культурним середовищем, що визначає поведінку людини, її ефективну взаємодію з етнокультурним середовищем; результат взаємодії у системі «людина – культурне середовище»; мета, до якої прагне організм, так як людина – це біосоціальна і культурна істота, елемент культурної макросистеми; функціональний культурний стан як комплекс, що створює можливість для культурної діяльності; адекватний вплив індивіда на культурне середовище [2, с. 97-98].

Культурна адаптація як соціальний феномен міжкультурної комунікації – це культурно-психологічні механізми, що формують стереотипи культурної поведінки та сприйняття певного типу культурного спілкування, приналежність до певної етнокультурної групи, використання можливостей певного суспільства, в якому діють традиційні установи культури. Культурна адаптація пов'язана з такими механізмами адаптації, як комунікація, цінності, норми, ідентифікація, традиції, фольклор, освіта, релігія, сім'я, родинні зв'язки. Сутність культурної адаптації полягає у забезпеченні захисту індивіда в ситуації інформаційного простору; вплив соціокультурного середовища на особистість в умовах постійної мінливості суспільства. Інформаційна модель передбачає підтримку етнічної

ідентичності за рахунок відновлення етнічної культури, що є символом даного етносу; забезпечення адаптації етносу до нових соціально-культурних, соціально-політичних та економічних умов, вироблення необхідних культурних звичок з урахуванням специфіки розвитку певного етносу та досягнення його легітимації [45]. В основі культурної адаптації лежить принцип компліментарності (схожості життєвих настанов) та стереотипів поведінки, які виникають у процесі історичного розвитку. Культурна адаптація відбувається в контексті певної етнічної групи, що являє собою тип культурної спільноти, детермінованою історичними та символіко-культурними атрибутами етнічної ідентичності. Попри всі суспільно-політичні катаклізми, культурна адаптація відбувається завдяки тому, що функціонують певні інституціональні структури, наприклад, культурно-освітні товариства, певні традиції (виховання дітей), освітні і культурні установи, які передаються через механізми умовного рефлексу і сигнальної спадковості. Ці традиції засвоюються членами певної спільноти в процесі етнізації під час становлення та розвитку в особистісних структурах таких якостей, що відображають особливості певної національної спільноти [3].

Долаючи проблеми адаптації, на першому етапі адаптації особа засвоює етнокультуру у вигляді спресованого досвіду минулих поколінь, що мають вигляд матеріалізованого, опредмеченого речового світу і комплексу психологічних особливостей сприйняття оточуючого світу та спілкування, які стають органічним змістом самої особи. На другому етапі особа, володіючи в тому числі і знаннями про культуру інших етносів, здатність до практичного сприйняття навколишнього світу та інформації про нього, сприймає вплив етнокультури більш вибірково. У результаті культурної адаптації формуються можливості для культурної акультурації, культурних змін, які відбуваються в результаті контакту з іншими етнічними особами. У процесі адаптації особою певної вона набуває здатності бачення іншомовного світу, одного й того ж способу його категоризації, систематизації, типізації, завдяки чому у них виявляється тотожність засобів

інтерпретації природного соціального світу, їх етнічна схожість. Все це дає, на думку Ю. Габермаса, змогу провести процес ототожнення, уподібнення особи з певною етнічною спільнотою, що розгортається як переживання особою укоріненості в цю спільність, відчуття себе його частиною, так як відбувається процес самоідентифікації, усвідомлення себе членом певної етнічної спільноти, з'ясування свого місця серед інших спільнот, своєї позиції в системі міжетнічних відносин [232]. Культурної адаптації можливо досягти за умови посилення етнокультурної компетентності особи, її здатності вільно орієнтуватися у світі значень і символів етнокультури, користуватися нею в своєму житті, що дає змогу людині вільно орієнтуватися у світі, формувати свою поведінку всередині певної культури і одночасно відчувати її кордони, початок світу іншої семіосфери. По мірі формування ефективних і спеціалізованих соціальних інститутів, вироблення і засвоєння взірців соціонормативної культури необхідний рівень упорядкованості досягається за допомогою таких соціокультурних регуляцій, як традиції, мораль, право, релігія, ідеологія, економічне регулювання тощо, які здійснюють функцію контролю опосередковано і створюють певні механізми мовленнєвої адаптації [4].

У процесі міжкультурної комунікації передається і засвоюється соціокультурний досвід індивіда, відбувається зміна взаємодіючих суб'єктів, формуються нові особистісні якості. По мірі розвитку спільноти як всесвітньої монади розвивається і міжкультурна комунікація, яка виражається у зростаючому соціокультурному значенні для всього людства загальних досягнень цивілізації. Динаміка міжкультурної комунікації розглядається як процес безперервного розвитку, у якому різноманітні вектори соціокультурної взаємодії, зростання взаєморозуміння у різних сферах соціального життя і на різних рівнях (цивілізаційному, національному, міжгруповому, міжособистісному). Міжкультурну комунікацію слід уявити як діалектичний процес, у якому різноманітні вектори соціокультурної взаємодії (інтеграція – диференціація;

універсалізація – партикуляризація; конфлікти – співпраця) не виключають, а взаємодоповнюють комунікативну дію [234]. Міжкультурна комунікація породжує і таку проблему, як культурний шок. По міру розвитку культурного шоку виділяється декілька послідовних фаз, пов'язаних не тільки з негативними, але й з позитивними емоційними і фізичними відчуттями, які відчуває людина до іншої культури. Причини, що викликають культурний шок, накопичуються поступово і непомітно. Після тривалого перебування поза рідною культурою людина, адаптуючись до іншої культури, може відчувати стан зворотного культурного шоку при поверненні на батьківщину. Зворотний культурний шок також має свої характерні особливості і стадії розвитку [234]. Формування навичок компетентної міжкультурної взаємодії потребує від її учасників розуміння причин і механізмів комунікативних «неполадок», викликаних неспівпадінням когнітивного фонду у представників різних лінгвокультурних спільнот. Зовнішня тотожність у контексті спілкування в різних культурах не допомагає, а скоріше, заважає комунікантам усвідомити культурно значущі відмінності між ними. У результаті такого спілкування у його учасників часто з'являються негативні стереотипи у відношенні до партнерів. Все це може стати джерелом непорозуміння і конфліктів міжкультурної комунікації, постільки учасники спілкування, здійснюючи власні дії, оцінюють в той же час дії один одного через призму природних для них культурних установок, цінностей і уявлень при використанні різних форм комунікативно значущої поведінки. Оволодіння системою дискурсу спілкування не являється гарантією адекватного користування ним в умовах реальної комунікації. Крім власне мовленнєвих знань, учасникам міжкультурного спілкування необхідні адекватні інтеракціональні і контекстні знання, толерантність і особлива соціокультурна чуттєвість, що дозволяє долати впливи стереотипів і адаптуватися до плинних умов комунікативної взаємодії при контакті з представниками різних мовленнєвих культур [77].

Отже, подолання проблем міжкультурної комунікації в умовах глобалізації відбувається завдяки соціодіагностиці, яка сприяє «взаємодії свідомостей», які детерміновані різними напрямками акультурації: 1) асиміляція (людина повністю приймає норми і цінності чужої культури); 2) сепарація (негація чужої культури при збереженні ідентифікації тільки зі своєю культурою); 3) маргіналізація (втрата ідентичності з власною культурою і відсутність ідентифікації з культурою більшості); 4) інтеграція (ідентифікація як з власною, так і новою культурою). Результатом і метою акультурації являється довгочасна адаптація до життя у чужій країні, яка розвивається у наступних формах: 1) соціопсихологічна; 2) соціокомунікативна; 3) економічна. Е. Аронсон та Е. Пратканіс зазначають, що «Міжкультурна комунікація базується на онтологічних, екзистенціальних засадах, направлених на досягнення розуміння, діалогу, толерантності між людьми [17, с. 84]». Міжкультурна комунікація в результаті подолання проблем міжособистісного спілкування виступає як ціннісно-нормативний регулятив соціально-культурної діяльності, що відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і надає йому культурної самобутності [248]. Міжкультурна комунікація виступає генератором смислів культури, володіючи системою прямих і зворотних зв'язків, сприяє постійному розширенню смислового потенціалу культури, диференціації «свого» і «чужого» в культурі.

Основні поняття метафізики міжкультурної комунікації – це базові елементи формування, відтворення, збереження і трансляції культури як у цілому, так і її складових, що закріплюють у вигляді системи символів, знаків і мовленнєвого вираження культурне і суспільне значення інформації і створюють особливий семіотичний простір буття, який забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур [235, с. 119]. Однією з проблем міжкультурної комунікації являються проблеми, породжені глобальною комунікацією, а саме особливостями інформаційних потоків на рівні особистості: фрустрація її свідомості, наявність дистресових архетипів,

відсутність розвиненого соціального інтелекту, який є блокованим, та, як наслідок, неможливість вироблення логічно обґрунтованого способу дії, нерегульованість взаємодій між різними сферами суспільства, що в цілому виходить з нерегульованості соціальних змін [247].

1. Це деформації міжкультурної комунікації, що охоплюють велику частину людства в транснаціональних масштабах по всьому світу. У якості однієї з систем такої глобалізації являється Інтернет. Глобальні проблеми розповсюдження інформації в умовах глобальної комунікації – це проблеми, пов'язані з розповсюдженням масової інформації, так і ті, що викликають порушення як у роботі великих інформаційних систем, так і в суспільній свідомості. Це проблеми «культурного імперіалізму», які розробляв Г. Шиллер, і проблеми «нового інформаційного порядку», які розробляв Т. Варіс.

2. Глобальна комунікація – це проблема, що включає в себе інтерпретацію тотожності і відмінності, універсалізму і партикуляризму, процес перетворення всезагального в особливе та особливого у всезагальне [239]. Саме «зіткнення цивілізацій» означає фрагментацію світу через існуючі цивілізаційні відмінності, що мають місце в культурній диференціації, породжуючи явища «макдональдизації» – гомогенізації культур, які детерміновані вестернізацією, європеїзацією, американізацією, «гібридизацією» як широкого спектру міжкультурної взаємодії та комунікації, що приводять як до взаємозбагачення, так і до виникнення культурних відмінностей в контексті соціокультурної динаміки особистості. Під впливом обміну товарами, знаннями, культурними цінностями сформувався свого роду загальний «мегапростір культурної глобалізації». Цей мегапростір полікультурності розвивається по своїм власним законам, слугує, з однієї сторони, результатом взаємодії локальних національних територій, а з іншої – визначає особливості генезису соціального організму країни [38]. Глобальна комунікація – суперечливий процес, що розвивається

одночасно в міждержавних і транснаціональних формах, сприяє виникненню наднаціональних і позанаціональних організацій, інституцій, утворень.

3. Культурна глобалізація означає залучення великої частини людства в єдину відкриту систему суспільно-політичних, економічних і культурних зв'язків на основі модерних засобів інформатики і телекомунікацій. Культурна глобалізація являє собою новий етап інтеграційних процесів у світі, її процеси стосуються всіх сфер життя суспільства – від економіки і політики до культури і мистецтва. Культурній глобалізації передбачено стати одним з найважливіших факторів, який буде визначати умови розвитку духовного життя етносу та нації у XXI столітті. Уже зараз ми знаходимося в процесі, що веде до формування планетарно-інтегрованого людства, який можна назвати єдиним інформаційним простором. Культурна глобалізація – це об'єктивний процес, детермінований необхідністю техніко-економічної оптимізації міжкультурної комунікації, сприяє інформаційній єдності людства. Аналіз людини як інформаційної системи свідчить, що перебіг фенотипової та генотипової інформації створює енерго-інформаційне поле як суспільства, так і особистості в глобальному соціумі та сприяє подоланню проблем і деформацій у контексті інтеграційних процесів у сучасному суспільстві [22].

Таким чином, соціодіагностика цих проблем засвідчує, що подолання різноманітних деформацій глобального інформаційно-комунікативного соціуму в умовах глобальної комунікації засвідчує, що однією з умов обміну духовними цінностями між людьми постає міжкультурна комунікація, що сприяє людині стати людиною в результаті освоєння всього культурного багатства людства. Міжкультурна комунікація направлена на подолання деформацій в опозиції «свій-чужий» як конфлікту ідентичностей, має сприяти формуванню толерантності, що характеризує процес руху загальних комунікативних здатностей заради співпадіння тематичних тезаурусів і когнітивних характеристик комунікантів, формувати механізми, технології та інструментів міжкультурного спілкування як єдиного цілісного процесу

[223]. В той же час у процесі адаптації до нового культурного оточення і в результаті інтенсивного спілкування з представниками цієї культури у індивіда розвивається особливий психологічний стан, який називається *культурним шоком*. Культурний шок – термін, введений у науковий обіг американським антропологом Ф. Боком. На його думку, культура – це те, що робить людину чужою. Коли людина у своїй групі, серед людей, що розділяють загальну культуру, то їй не потрібно обдумувати слова, вчинки, бо всі навколо бачать світ однаково і знають, чого можна очікувати один від одного та формувати образ людини для реального та майбутнього існування у цьому світі, – відмічає О. Базалук [21, с. 135]. В чужому суспільстві людина відчуває складнощі, безпорадність і дезорієнтованість, що породжують конфлікт на рівні індивідуальної свідомості. Культурна дистанція є ще однією з проблем міжкультурної комунікації, що породжене «культурним шоком» і як таке, що визначає одним із суттєвих факторів, що сприяють адаптації, культурні відмінності між культурою країни виходу та культурою поселення мігрантів (ідея класифікації культур). А. Фернхам та С. Бочнер довели, що культурна дистанція є головною детермінантою «культурного шоку». Зрештою, ступінь однаковості та відчуження у новій культурі і є функцією культурної дистанції. Створена шкала для вимірювання індексу культурної дистанції, яка включає фіксацію різниць між культурами за типами (одежа, їжа, мова, релігія, рівень освіти, матеріальний комфорт, стиль та якість життя), яка в різних типах суспільств є різною [240]. Подолати ці проблеми можливо тільки за умов культурної адаптації в контексті міжкультурної комунікації, яка дає змогу пристосуватися до загальної системи цінностей як своєрідної семантики основних сфер його життєдіяльності та розвитку, адже в основі адаптації культурної – культурно-етнічний код нації, до якого пристосовується індивід. Таким чином, здійснено соціодіагностику деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання глобальної комунікації та визначено реальний стан процесів,

пов'язаних з глобалізацією, що потребує культурної адаптації особистості та її діяльній позиції у контексті «взаємодії свідомостей [15, с. 37]».

Таким чином, у результаті здійснення соціодіагностики деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання глобальної комунікації для визначення реального стану процесів, виявлено, що вони пов'язані з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, вестернізацією культури та пошуками напрямів удосконалення міжкультурної комунікації в умовах культурної глобалізації, що пронизують собою всі верстви суспільства. Аналіз соціодіагностики деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання глобальної комунікації для визначення реального стану процесів сприяє формуванню загальнолюдських універсальних принципів кооперації, подолання різноманітних суперечностей, непорозумінь, конфліктів, що виникають в міжособистісному спілкуванні і визначаються лінгвістичними, когнітивними, соціальними, психологічними причинами. В той же час необхідно подолання комунікації конфліктної в умовах протиборства, протистояння сторін, які приймають участь в комунікативному процесі; комунікації кризової як взаємодії між суб'єктами комунікації в умовах ускладнення відносин між учасниками комунікативної системи.

2.2. Культурна дифузія і акультурація в умовах глобалізації та інформаційного суспільства

Інформаційна єдність людства, що формується в умовах глобалізаційної трансформації XXI століття, породжує за допомогою різного роду інформаційних ресурсів, з однієї сторони, – єдність світу, а з іншої, – комунікаційну єдність завдяки сучасним інформаційним технологіям. Всезагальний взаємозв'язок видів матерії, а також наявність у них таких всезагальних сторін і властивостей, як рух, простір, час, детермінізм, відображення, зумовлюють матеріальну єдність світу. Сьогодні немає

сумнівів в необхідності інтенсифікації матеріальної єдності світу, що зумовлюється інформаційною єдністю світу. Однією з найважливіших проблем розвитку людського суспільства являється вироблення механізмів єдності зі світом живої природи планети Земля, в основі якого ідея доброякісного існування, точніше, співіснування. Цьому ще слід навчитися, і цьому повинні допомогти нові, набуті у ході власної інтелектуальної еволюції знання і досвід [242]. Критерії єдності людини і природи необхідно виробляти на основі набутої теорії інформації, яка сприяє формуванню соціогенезу, космогенезу чи культурогенезу, що в цілому сприяє формуванню ноосферного суспільства.

На нашу думку, інформаційно-ентропійний баланс людського суспільства з необхідністю приводить до формування стандартів біологічної (природної) природи та зародження соціоноосферного суспільства. Сьогодні інформаційна революція формує комунікаційну єдність світу, у якій швидкість розповсюдження небачених об'ємів інформації набагато більше швидкості пересування людей і товарів. Комунікація людей і народів залежить не від території і місця проживання, а від структури телекомунікаційних систем. Глобальний інформаційний простір перетворює економічну, політичну, суспільну, культурну діяльність на семіотичну (знакову) діяльність [23]. Інформаційні технології підвищують інтенсивність зв'язків між людьми, народами і цивілізаціями, надають можливість масової освіти. Високотехнологічні засоби зв'язку, низькі транспортні розходи і необмежена торгівля створюють можливості для переміщення товарів і послуг, сприяють формування єдиного світового ринку.

Глобалізація змінює перетворює життя людей у багатьох країнах світу, пришвидшує час і стискає простір, розмиває кордони, різко інтенсифікує соціальні процеси. Будуються інформаційні міста, проектується інформаційні міста з врахуванням вимог інформаційної, а не промислової і транспортної інфраструктури. Глобалізація розповсюджує масову культуру на всю планету, поза залежністю від віку, статі, віро сповідання,

національності. З іншої сторони, всесвітній культурний обмін сприяє більш свідомій інтенсифікації національних культур, формує у народів толерантність, устремління до світових форм культурної експансії, але взаємозалежність народів робить їх взаємоуразливими.

Означимо, що ідея про єдність людського роду завжди була властива людині у тій чи іншій мірі. Цю ідею слід назвати однією з самих найдавніших на Землі, яка проявлялася у міфологічних, релігійних, буденних, естетичних формах свідомості, і есплікується у філософії космізму В. Цюлковського і М. Федорова. Представники руського космізму розглядали людство у контексті всеєдності людства. Єдності повинно відповідати єдине планетне людство (як в ученні К. Цюлковського), об'єднане свідомістю філософією загальної справи (як у теорії М. Федорова). О. Тоффлер – американський публіцист, соціолог і футуролог, один з авторів концепції «постіндустріального суспільства» чи «зверхіндустріальної цивілізації». В його працях «Зіткнення з майбутнім» (1970), «Доповідь про екоспазм» (1975), «Шок майбутнього» (1980), «Третя хвиля» (1980), говорячи про те, що суспільство переживає технологічну революцію, яка веде до створення «суперіндустріальної цивілізації», попереджує про нові технологічні зміни, соціальні конфлікти і глобальні проблеми, які тільки й можливо проаналізувати в контексті синергетичної парадигми, визначаючи можливості соціальної самоорганізації, – як стверджує Л. Бевзенко [28, с. 324]. Адже державний капіталізм не здатний справитися з суперечностями, які породжує НТР, з соціальними конфліктами, які приймають форму глобальних конвульсій. Соціальні зворушення сучасної епохи являють собою суть і наслідки кризи індустріального суспільства в світовому масштабі, вихід із якої вони вбачали у створенні «передзахоплюючої демократії». Основна ідея його творів – прискорення соціальних і техногенних змін, що створює багато труднощів для адаптації, здійснює шокову взаємодію на індивіда і суспільство в цілому. Базовою основою демократії розглядається плюралізм як основний принцип в усіх

сферах влади і контрвлади у добу глобалізації [31]. Технологічні зміни, які відбулися у житті сучасного суспільства, привели до появи «постіндустріального суспільства». На його думку, «перша хвиля» – це утворення суспільства аграрного типу, «друга хвиля» – розвиток індустріального суспільства, «третьа хвиля» – знаменує собою появу «суперіндустріального суспільства». О. Тоффлер сформулював ідею про інформаційне суспільство, що характеризується визнанням плюралізму в усіх сферах суспільного життя, переходом наукової думки від аналізу до синтезу, суспільних відносин від централізації та ієрархії до децентралізації й незалежності. Згідно з О. Тоффлером, індустріалізм являє собою певний вид цивілізації зі своїм особливим типом розвитку, зі своїм ставленням до навколишнього середовища, способом життя, ціннісними пріоритетами та орієнтирами, він характеризується монолітною структурою, централізацією, одноманітністю, монотонною працею, відчуженням людини.

Соціально-філософський аналіз суспільства «третьої хвилі» (за термінологією О.Тоффлера [221]) дозволяє виокремити, що цивілізація «індустріалізму» мала суто монолітну структуру, не виключаючи навіть сфери свідомості. Цьому типу організації й функціонування виробництва відповідала і своя, так звана протестантська етика (яка в концепції М. Вебера ототожнювалася з «духом капіталізму»). Цивілізація «третьої хвилі», що наближається, докорінно відрізнятиметься від капіталізму періоду «індустріалізму», основні регулятивні принципи якого не спрацьовують в період переходу суспільства до економіки самообслуговування. Свого часу шість взаємопов'язаних принципів – стандартизація, централізація, спеціалізація, синхронізація, концентрація й максималізація – програмували поведінку людей, цементували суспільство на всіх рівнях, починаючи з виробництва й закінчуючи сферою сім'ї, дозвілля, міжособистісних стосунків тощо. Проте поява нових інформаційних технологій, реорганізація виробництва на основі впровадження найновіших досягнень науки й техніки привели в рух «третьо хвилю», до розвитку цивілізації, яка руйнує всі шість

принципів попередньої економіки і змінює їх на протилежні. Варто визначити, що на зміну етики споживання приходять етика самообслуговування, що несе в собі інші цінності й типи поведінки. Повага до людини залежить вже не від наявного капіталу, а від практичної віддачі в безпосередній діяльності сучасного стану глобалізації [30]. Внаслідок цього змінюється цінність не лише окремої людини, а й суспільства загалом. На думку О. Тоффлера, відбувається своєрідна «гуманізація» суспільства, оскільки мірою того, як зміцнюється влада капіталу, зникають і притаманні капіталізму дух користолюбства й меркантилізму [221]. Відповідно до різноманітності, поліваріантності, багатоцентрованості майбутньої соціально-економічної системи особистість теж представлятиме собою розмаїтість ролевих моделей життєвих стилів, що являє переворот в усьому внутрішньому світі людини, який позначається на її свідомості й підсвідомості. В цілому, коли мова йде про з'ясування того, що являє собою «третя хвиля», то О. Тоффлер весь час застерігає проти готових формул її визначення [265, р. 217] Тому найголовніша його ідея полягає в тому, що людство вступило на шлях прискорених змін, а це радикальним чином впливає на весь комплекс життєзначущих орієнтирів, цінностей, ідеалів. В своїх дослідженнях О. Тоффлер прийшов до висновку, що базовими інструментами влади є сила, багатство і знання. Якщо в минулому домінували сила й багатство, то в сучасному інформаційному суспільстві – знання. Відповідно до проблеми нашого дослідження, О. Тоффлер попереджає, що знання (інформація) без розвинутих механізмів громадянського контролю можуть перетворитися на засіб владного маніпулювання людьми. В постіндустріальному суспільстві жорстко централізована бюрократія повинна буде поступитися місцем децентралізованим спільнотам, пов'язаним між собою неформальними відносинами [32]. Згідно політичних поглядів, що були близькими до популізму, він розділяв утопічні уявлення про можливість створення справедливого суспільства в процесі демократичних реформ капіталізму.

Як свідчить аналіз, телекомунікації, біотехнології, програмування, інформатика й електроніка поступово змінюють форми дегуманізованої праці, становище робітника в системі виробництва, його функції. Рутинна, монотонна, часткова робота сьогодні не є ефективною формою праці, а лише творчість, ефективна організація виробництва, забезпечення праці необхідними умовами. В період «третьої хвилі» мова йде про участь робітника у прийнятті рішень, збільшення виробництва за рахунок універсализації працівника, рухомий графік роботи замість жорсткого, можливість здійснення вибору, заохочення творчості. Організація праці в новому суспільстві вимагає змін не тільки в організації виробництва, але й освіти, культурі, вихованні. Індивід на цій стадії постає як творча індивідуальність, він володіє професійними знаннями і навичками, сприймає зміни, творчо підходить до справи в нестандартних ситуаціях. На зміну масовізованому робітнику йому прийшов робітник – творець, дослідник, винахідник. Найефективніший засіб інтенсифікації виробництва інформаційне суспільство вбачає у формуванні нового ставлення до людини. Підприємці мають поводитися зі своїми службовцями як з особистостями. Поглиблення змісту та характеру праці приведе до радикальної зміни суспільства, основу якого становитиме інформація, яка встановить нові межі індустріалізму, зумовлені прогресивним розвитком.

Автор виділяє невирішені раніше частини загальної проблеми – культурна дифузія та акультурація, які є двома складовими комунікаційного процесу. Соціально-філософський аналіз стверджує, що акультурація – це процес взаємовпливу культур сприйняття одним народом чи частково культури іншого народу, як правило, більш розвинутого; необхідний елемент міжкультурної взаємодії. Термін «акультурація» ввійшов у науковий обіг у США у 1930-рр. у зв'язку з вивченням культури американських індіанців. Акультурацію як засвоєння чужої культури почали займатися на початку ХХ століття американські антропологи Р. Редфілд, Р. Лінтон і М. Херсковіц. На першому етапі вони розглядали акультурацію як результат тривалої

комунікації груп, які представляють собою різні культури і виражаються у зміні висхідних культурних моделей в обох групах у залежності від взаємодії груп. Вважалося, що дані процеси відбуваються автоматично, при цьому культури змішуються і досягається стан культурної і етнічної одноманітності суспільства споживання [49]. При цьому реально менш розвинута культура змінюється набагато більше, чим розвинута. Результат акультурації визначається у залежності від відносної частки числа учасників взаємодіючих груп. Поступово дослідники відійшли від розуміння акультурації як групового феномена і стали розглядати її на рівні психології індивіда. Остання представляє собою досвід життєдіяльності народів, який охоплює найсуттєвіші етносоціальні досягнення етносоціальних спільностей, людей, різних національностей, в освоєнні етносу спільного буття, соціуму в цілому, матеріальних і духовних цінностей, з яких складається.

Під акультурацією слід розуміти процес освоєння цінностей чужої культури, в результаті якого відбуваються зміни ціннісних орієнтацій, типів поведінки, соціальних установок індивідів. У сучасній науці акультурацію прийнято розглядати в двох аспектах 1) психологічному; 2) соціокультурному. Перший з них представляє собою досягнення психологічної задоволеності в рамках чужої культури; другий – в умінні вільно орієнтуватися у новій культурі, вирішувати повсякденні проблеми у сім'ї, побуту, на роботі. Акультурацію слід розглядати як процес формування здатності особистості для успішної комунікації з новою культурою. У процесі акультурації кожна людина одночасно покликана вирішувати дві проблеми: 1) збереження своєї культурної ідентичності; 2) включення у чужу культуру. Комбінація можливих варіантів дає чотири основних стратегії акультурації: 1) асиміляцію; 2) сепарацію; 3) маргіналізацію; 4) інтеграцію. З даних стратегій найбільш успішною у формуванні міжкультурної компетентності являється інтеграція, яка передбачає збереження суб'єктом міжкультурної взаємодії власної культурної ідентичності поряд з оволодінням культурою титульного етносу. Слід визначити, що культурна

дифузія – це просторове розповсюдження культурних досягнень одних суспільств в інші. Виникнувши в одному суспільстві, те чи інше явище культури може бути залученим в іншому суспільстві. Розвиток дифузійонізму пов'язаний з роботами Л. Фробеніуса (1873-1938), який висунув теорію культури, що має свою душу (*paideuma*); В. Шмідта (1868-1954), В. Копперса (1886-1961), Г. Чайлда (1892-1957). Дифузійонізм (віл лат. *diffusio* – поширення) як поняття означає напрямок у соціальній філософії, який передбачав основою суспільного розвитку процеси запозичення і розповсюдження культури з одних центрів в інші; поширення культурних явищ через контакти між народами завдяки культурним нововведенням як результатам зовнішніх впливів і каналів, якими вони передавалися і впроваджувалися у певну соціокультурну парадигму [48]. Витоки дифузійонізму знаходяться в антропогеографічному вченні німецького географа і етнографа, засновника дифузійонізму Ф. Ратцеля (1844-1904). Дифузійоністи протиставили поняттю еволюції історичного процесу поняття «культурної дифузії», яка базується на уявленнях про розповсюдження культури, окремих її елементів з якогось центру чи центрів. Згідно новим уявленням, процес акультурації трактувався як зміна ціннісних орієнтацій, рольової поведінки, соціальних установок індивіда. У теперішній час термін «аккультурація» використовується для визначення процесу і результату взаємного впливу різних культур, при якому всі чи частина представників однієї культури (реципієнти) переймають норми, цінності і традиції іншої. У процесі акультурації кожна людина одночасно покликана вирішувати дві проблеми – збереження своєї культурної ідентичності і включення в чужу етносоціальну культуру. Автор виділяє три основних варіанти дифузійонізму: 1) інвазіонізм (від англ. *invasion* – вторгнення), який розглядав великі соціокультурні зміни як наслідки вторгнення в культуру мігрантів, що приносять більш високий рівень культури і техніки; 2) теорії культурного центру (Е. Сміт), що відображали процес розповсюдження культури у вигляді послідовних хвиль розсіювання свого роду місіонерських еліт з

загальної коліски цивілізації, на роль якої висували Шумер чи Давній Єгипет; 3) теорія культурних кіл (Ф. Гребнер, Л. Фробеніус). І хоча ці процеси мали місце і в ХІХ, і в ХХ століттях, все ж таки у ХХІ столітті вони виникають з новою силою.

Можемо визначити, що комбінація різноманітних варіантів вирішення цих проблем дає чотири основні стратегії акультурації: асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію, інтеграцію. Вважається, що успішність акультурації у психологічному аспекті визначається позитивною етнічною ідентичністю та етнічною толерантністю; інтеграції відповідає позитивна етнічна ідентичність і етнічна толерантність; асиміляції – негативна етнічна ідентичність і етнічна толерантність; сепарації – позитивна етнічна ідентичність і інтолерантність; маргіналізації – негативна етнічна ідентичність та інтолерантність. Тому найважливішим результатом і метою акультурації являється довготривала адаптація до життя у чужій культурі, про яку мова йшла раніше. Адаптація характеризується відносно стабільними змінами в індивідуальній чи груповій свідомості у відповідь на вимоги оточуючого середовища. Адаптацію розглядають у двох аспектах – психологічному і соціокультурному. Психологічна адаптація представляє собою досягнення психологічної задоволеності у форматі нової культури, що дозволяє розгорнутися душевному стану особистості, про який говорив ще Аристотель [16, с. 34]. Соціокультурна адаптація заключається у вмінні вільно орієнтуватися у новій культурі і суспільстві, вирішувати повсякденні проблеми в усіх сферах життєдіяльності.

Сучасні досягнення сучасної цивілізації свідчать, що соціалізація індивіда у рамках аналогічного товариства представляє собою не засвоєння групових цінностей чи норм поведінки, а побудову певного особистісного іміджу, який може бути сконструйований в результаті соціальної творчості індивіда. Він може бути сконструйованим із різних атрибутів споживання чи зайнятості, розповсюджених у суспільстві, і являється засобом самовираження і самопрезентації людини. Створюється парадоксальна

залежність – чим активніше людина намагається підтримати власний імідж, тим більше вона стає залежною від інтенсивного спілкування з оточуючими. Виникає і зворотна залежність – все більша стислість інформаційного простору, в контексті якого зростаюча інтенсивність спілкування заставляють людину втягуватися у процес симуляції своєї ідентичності, доповнювати і коригувати своє Я», вибудовувати свій образ в очах інших. Іміджеві моделі поведінки передбачають особливу значущість неформальних міжособистісних зв'язків. По своїй суті імідж відображає вільне самовизначення людини, її соціальну значущість вона набуває при умові активної комунікативної взаємодії соціального світу [40].

Досягнення іміджевої моделі поведінки та комунікативної моделі індивідуального життя представляє одну з проблем даного дослідження. Імідж в контексті розвитку комунікативної парадигми глобалізації та інформаційного суспільства не тільки вимагає від людини постійного «самореферування», а й базується на рефлексивному сприйнятті оточуючого середовища. Розповсюдження іміджевої моделі поведінки та комунікативної концепції життя, соціальна успішність їх прихильників створює розрив між «соціально реальним» і «соціально віртуальним». Відбувається розмивання звичних категорій ідентичності, що базуються на груповій солідарності і культурних традиціях. Із комунікативної культури суспільства витісняються історично сформовані форми спілкування. В інформаційному суспільстві відбувається перехід до нової систем самоідентифікації, що дозволяє вільно моделювати своє Я» з багатоманітних інформаційних ресурсів оточуючого світу, конструювати власну ідентичністю. Здатність до вільної, моделюючої само ідентифікації являється одним з виявів креативного мислення. Інформаційний простір перетворюється для неї в потік кліпів – модульних одиниць інформації, динамічних, плинних, відносно незалежних один від одного, що належать до вільного відбору і комбінування При цьому свідомість витісняється у сферу інтуїтивної творчості – вона утікає у простір симуляції образів, моделювання віртуальної реальності, для якої головним

стає постійна зміна образів, безперервне поновлення ресурсної бази, формування все нових і нових ситуацій і подразників, залежність від моделі мовленнєвої особистості [46].

Слід підкреслити, що подолання проблем міжкультурної комунікації здійснюється за допомогою знакових механізмів, серед яких найбільш істотну роль відіграє мова, яка найтіснішим чином пов'язана зі світоглядом і формуванням даної культури. Тема має велике теоретичне і практичне значення, так як діалог культур як вид спілкування являється багаторівневим, складно організованим феноменом, з широкою сферою своєї дії. Запропонований підхід до аналізу культур дозволяє більш широко і цілісно уявити картину культурних контактів у рамках соціуму, зокрема, через використання мовленнєвого підходу до аналізу міжкультурної комунікації як процесу обміну цінностями в умовах інтеркультурного діалогу. Однією з базових функцій мови являється модифікація внутрішнього стану людини, що реалізується через посередництво знаків і передбачає формування певних поведінських диспозицій чи «динамізмів» (вислів Г. Саллівана). Можемо виокремити, що мовленнєві структури в кінцевому рахунку орієнтовані на людину, тому мова виступає у якості необхідної умови інтерпретатора (адресата, повідомлень, що формуються за допомогою певної знакової системи) і механізми інтерпретації повідомлень. Культура – це, перш за все, повідомлення, які побудовані згідно з законами певної мови, лексичного матеріалу, наборів висловлювань, семантично і прагматично пов'язаних поміж собою (тексти різного плану), і та реальність, до якої вони направлені. Зв'язки знакової системи з реальністю складають прагматичний аспект культури. Важливо, що ці зв'язки будуються по певним канонам і нормам, що засвоюються традиційними носіями цієї культури, які мають також мовний і мовленнєвий характер. Іншими словами, культура – це сукупність певних знаків для опису фізичної, соціальної та економічної реальності, а також мов для опису самих цих мов. Звідси витікає, що діалог культур означає формування такої культури, яка була б можливою для опису

всіх можливих економічних і соціальних реалій всіх суспільств, які втягнуті в процес глобалізації [43].

Можемо констатувати, що основною загрозою в контексті розвитку комунікативної парадигми глобалізації та інформаційного суспільства може бути можливість втрати різними культурами своєї індивідуальності, своєї специфіки, що неминуче приводить до втрати носіям и даної культури своєї само ідентичності, до розмивання культур і внаслідок цього до втрати виключно важливого для розвитку будь-якої цивілізації фактора – фактора різноманітності. У процесі формування інтеркультурного діалогу у рамках кожної цивілізації, що приймає участь в діалозі, формуються структури і механізми, що дозволяють розширити зв'язки з іншими культурами, легше засвоїти їх зміст, формуються основи для загального базису кросс-культурної взаємодії. І чим глибше дана культура задіяна у процесах інтеркультурної комунікації (конструктивної), тим вищою стає її здатність до цього діалогу, так як саме в комунікативних процесах такого типу культура збагачується змістом, частково залучаючи у своїх партнерів, частково формуючи з власного матеріалу для забезпечення активної інтерцивілізаційної взаємодії. У цьому процесі є і зворотна сторона, яка вимагає від учасників діалогу виключної динамічності, рухомості концептуальних схем світу, що може утруднити самоідентифікацію людини, яка покликана робити вибір із великої кількості альтернативних *modus existendi*, не маючи можливості оцінити всі наслідки прийняття однієї з них.

Саме осмислення розвитку комунікативної парадигми глобалізації та інформаційного суспільства свідчить, що при всій різноманітності і самобутності культур існує нагальна необхідність узгодження та універсалізації різних практичних форм соціокультурного буття, яка здійснюється в діалозі культур [111]. Продуктивний аналіз діалогу культур можливий завдяки діалектики глобального і локального. Передбачається таке розуміння культури, при якому вона виступає як конкретно-історичний продукт становлення, вирішення суперечностей між центральним і

периферійним з містом в культурах, мів культурами-антагоністами. Ефективним засобом вирішення сучасних колізій глобального і локального, універсального та унікального, планетарного і регіонального являються конструктивні діалектичні форми діалогу культур, що вміщують всю складність і суперечливість сучасного соціального буття. Західноєвропейський культурний простір уявляється у вигляді двох конструктивів діалогу – науково-раціоналістичного та інтуїтивно-міфологічного, що розрізняються по своїм світоглядним інтенціям. Перше несе в собі риси інструментальності, діяльнісної заданості, а друге – направлене до «коріння», «грунту», між якими і сьогодні точиться непримирима боротьба. Ключовим початком аналізу міжкультурної комунікації особистості являється використання діалектики диференціації та інтеграції, які передбачають аналіз конкретних та унікальних складових цього культурного процесу, а з іншої – виявлення універсальних цивілізаційних закономірностей логіки культури і комунікації, що набувають помітного планетарного характеру[44].

У цьому – діалектика універсального та одиничного, яка і складає суть розвитку різних культурних традицій. Пошук культурних універсалій – це єдиний шлях взаєморозуміння різних цивілізаційних традицій, спираючись на які ми можемо проникнути у самотні елементи культури. Сучасний світ все більше універсалізується, набуває вид глобальної цілісності, в той же час наша епоха характеризується активізацією та посиленням самотніх, національних елементів культури, у кожній культурі проти діють універсальне і локальне, національне та інтернаціональне, елітарне і маргінальне центр і периферія. Соціокультурна реальність розкривається тільки в умовах зіткнення і взаємовпливу різних культур, в діалозі яких і можливо знаходження відносної рівноваги, балансу. Отже, комунікативна парадигма глобальної комунікації – це нова парадигма, що формується в епоху інформаційних технологій, інформаційного суспільства, в основі якої розвиток засобів масової комунікації, інформаційно-комунікаційних

технологій, що представляють собою найважливішу сторону сучасної цивілізації. В сучасних дискусіях про процес переходу до інформаційного суспільства, до суспільства знання важливе місце повинні займати наступні антропологічні установки: пошуки осмисленості буття, моральність і мораль, в які інтегрується більшість різноманітних систем цінностей (аксіологічних та етичних), виховання, мистецтво, устремління вирішувати конфлікти, устремління до спів-знання. У всіх цих установках велику роль відіграє комунікація як складний і сперечливий соціальний феномен і складна поліфункціональна система цінностей. Парадигма «філософії свідомості» змінюється комунікативною парадигмою, яка розвивається завдяки сучасного багатоманітного світу, який є основою для майбутнього розвитку. Так, теоретик комунікації П. Вацлавик продукує наступні найважливіші аксіоми комунікації, завдяки яким людина може долати міжкомунікаційні бар'єри: 1) людина не може не комунікувати; 2) кожна комунікація має змістовний і з'єднуючий аспект; 3) кожний комунікативний процес залежить від установок партнерів з приводу комунікації; 4) кожна людина комунікує як у цифровій, так і в змістовній формі; 5) комунікативні процеси структуровані або симетрично, або додатково. Все це позитивно впливає на іманентний процес розвитку міжкультурної комунікації. Справжня комунікація включає когнітивні, аксіологічні, емоційні і діяльнісні виміри, що доповнюють один одного. Для того, щоб мати можливість діяти адекватно, активно, оптимально і осмислено, слід реагувати на динаміку перебудови світу і суспільства: через власну перебудову; через навчання, отримання, передачу і виробництво знань; через розуміння і визнання цінностей [39]. Використання інформаційних технологій породжує також і негативні феномени (наприклад, інформаційно-цифровий вимір соціальних девіацій; негативні наслідки комунікацій, зумовлених не тільки технічними засобами; зникнення інтересу до особистісних контактів тощо. Разом з тим сучасні інформаційно-комунікативні технології сприяють розвитку

людського потенціалу через комунікативну культуру і розвиток особистості в умовах виникнення ідеології інформаційного суспільства.

Отже, суспільство в умовах інформаційної єдності людства розглядається як мережа комунікацій, а комунікації створюють можливість для самопису суспільства і його самовідтворення (Н. Луман). Комунікація представляється як активне середовище, що самоорганізується. У якості одного з дослідницьких напрямків виокремлюється проблематика мовленнєвої комунікації, висунута австрійським філософом і логіком Л. Вітгенштейном, в контексті якої розкривається характер впливу соціокультурних факторів на процес комунікації і соціокультурна зумовленість вербальних і невербальних комунікаційних засобів на будь-якому рівні функціонування. В той же час виокремлюються наступні аспекти у дослідженні міжкультурної комунікації: 1) соціологічний (соціальні, етнічні та інші фактори); 2) лінгвістичні (вербальні і невербальні засоби комунікації, мовленнєві стилі, способи підвищення ефективності міжкультурного спілкування); 3) комунікативні (комунікативні навички і вміння, управління конфліктами, розвиток міжгрупових зв'язків). Введене поняття «цілісне поле культури» (В. Межуєв) дозволяє не протиставляти, а поєднувати в єдине ціле ціннісно-аксіологічні і онтологічні аспекти людської соціально-історичної діяльності. У подальшому розвивається інформаційно-семіотичний підхід до культури, в основі якого поняття «текст» (Е. Касіреп, А. Моль, Г. Гадамер, Ю. Лотман) який дозволив розглядати культурні феномени як знаки, що несуть в собі інформацію.

Можемо узагальнити, що в якості передумови взаєморозуміння в міжкультурній комунікації визнається стійкість культурних суб'єктів і спільнот, відмова від ідеї універсальності західного шляху розвитку і західної соціокультурної системи. До ключових понять міжкультурної комунікації слід віднести наступні поняття: «цивілізація», «культура», «комунікація», «міжкультурна комунікація», «концептосфера», «своє-чуже», «етнічний стереотип». Найважливіша сутнісна характеристика культурної глобалізації

взаємозв'язок процесів інтернаціоналізації економіки, політики, культури; розвиток єдиної системи світового зв'язку; зміни й ослаблення функцій національних недержавних утворень, у тому числі таких, як етнічні діаспори, релігійні та націоналістичні рухи, що визначає усе більш складний комплекс трансграничних взаємодій. Останні проявляються у неухильному зростанні і посиленні впливів міжнародних інститутів громадянського суспільства, значному розширенні масштабів трансмежових комунікаційних та інформаційних обмінів, утворення міжнародного правового і культурно-інформаційного поля; розвиток комунікацій, структур і відносин, що ведуть до подолання дезінтегративних процесів і досягнення високого ступеня соціальної взаємопов'язаності і взаємозалежності у результаті когнітивного аналізу Людини і Всесвіту [42].

Засадами інтегративно-дезінтегративних процесів в поліетнічному соціумі являється саме міжкультурна комунікація, механізм функціонування якої заключається у взаємовпливу комунікативних дій, які мають соціокультурний зміст і формують відносно автономну систему. Такий аналіз міжкультурної комунікації можливий завдяки використанню ряду положень теорії соціальної дії і системного підходу Т. Парсонса, неофункціоналізму і структурної герменевтики Дж. Александера, теорії комунікативної дії і консенсусу Ю. Габермаса, системного підходу Н. Лумана, який представляв комунікацію як аутопойетичну і самодостатню *sui generis*. Інтеграційний потенціал міжкультурної комунікації реалізується при провідній ролі посередника (гроші, влад і вплив (Т. Парсонс), медіа як універсальний посередник (Н. Луман), посередницькі заходи, що стимулюють комунікаційний обмін. Комунікаційний дисонанс як явище, альтернативне консенсусу, не повинно однозначно кваліфікуватися як бар'єр соціокультурної інтеграції, постільки пошук причин смислової дисгармонії здатний привести до розуміння, зближення та емпатії. Інтеграційний рух у міжкультурній комунікації, як правило, протікає синхронно процесу взаємного осягнення культурних відмінностей. Проблеми культурної дифузії

та акультурації в контексті формування та розвитку комунікативної парадигми інформаційного суспільства, що пов'язані з аналізом міжкультурної комунікації в умовах посилення глобалізаційних процесів сучасного світу, найбільш адекватно можна з'ясувати у контексті кроскультурного діалогу як необхідної умови існування людей в полікультурному соціумі. Засновником кроскультурного методу слід вважати Е. Холла, який один з перших обґрунтував, що комунікація – це культура, а культура – це комунікація. Кроскультурна комунікація – це інформаційна взаємодія культур у процесі прямих чи опосередкованих контактів між різними етнічними і національними групами. Кроскультурна комунікація носить антропологічний характер і включає в себе комунікацію як між історично сформованими спільнотами (народами, расами, етносам), так і між соціальними групами (конфесійними, професійними, культурно-історичними). Поліфонічна багатоманітність складу учасників міжкультурної взаємодії, у якій кожний являється носієм певної культурної традиції і системи моральних цінностей, зумовлює необхідність підвищення ефективності процесу комунікації [52].

В системі міжкультурної комунікації слід виокремити п'ять рівнів: 1) інтраперсональний; 2) міжособистісний; 3) внутрішньогруповий; 4) міжгруповий; 5) глобальний. Кроскультурний метод чи підхід в дослідженні міжкультурної комунікації дозволяє використати загальне і особливе, глобальне і локальне у розвитку країн і народів світу, причин тотожності і відмінностей, причин етногенезу. Кроскультурний метод дозволяє визначити процеси взаємодії різних культур та етносів в умовах полікультурного суспільства, загального і особливого в розвитку етнічних культур і соціальних спільнот з акцентом на те, що особливості культур формують особистість. Кроскультурна школа досліджень систематично проводить ідею, що кроскультурна плинність у навичках соціалізації детермінується змінними оточуючого середовища і життєдіяльності. Ще К. Ясперс відмічав, що смислом філософії може бути формування

загальнолюдської комунікації між країнами і цивілізаціями, незважаючи на існуючі культурні відмінності. Тому у К. Яспера концепція історії демонструє можливість єдності людства завдяки екзистенціальному процесу комунікації [50]. Міжкультурна комунікація являється тенденцією суспільного розвитку і результатом масового суспільства, туризму, ролі міграції, що постійно збільшується, комерціалізації культурних продуктів. Розповсюдження по всьому світу ідеології споживачтва, що зачіпає відносини між релігіями і етносами, різними культурними орієнтаціями, стилями життя і споживачькими перевагами. Різні цивілізації мають подібні технологічні основи, але різні системи цінностей. Саме тому кроскультурна комунікація направлена на те, щоб пізнавати явища конвергенції і дивергенції цінностей, що, у свою чергу, може набувати форми багатоманітності і взаємодії культур, протікати у вигляді діалогу культур чи їх конфронтації. Тенденція до збереження стійких систем традиційних цінностей являється основою одного з глобальних трендів – тренда до дивергенції цінностей. Виходячи з тези про нелінійність культурних змін в умовах економічної глобалізації, Р. Інглехарт і У. Бейкер висувують гіпотезу про зміни культурних цінностей у розвинутих (постіндустріальних) країнах у напрямі переходу від матеріалістичних (традиційних) до пост матеріалістичним (сучасним) цінностям самовираження. Кроскультурні дослідження свідчать, що саме забезпечення екзистенційної безпеки являється основним фактором культурних змін сучасності цінностей якості життя, самореалізації та інших пост матеріальних цінностей. Основна теза Р. Інглехарта і У. Бейкера заключається в утвердженні збереження впливу кроскультурних відмінностей в умовах глобалізації: 1) відмінності між традиційними і світськими, раціональними орієнтаціями; 2) відмінності між цінностями виживання і цінностям самореалізації. Досягнення суспільством високого рівня безпеки сприяє переходу суспільства до нової системи цінностей, структуру якої формують атитюди довіри, толерантності, відчуття власного добробуту, стандарти політичної активності, установки на

самореалізацію. Компонентом виміру, що визначає співвідношення цінностей виживання і самореалізації особистості, являється поляризація між матеріалістичними і постматеріалістичними цінностями.

Глобалізація, стимулюючи і поглиблюючи конвергентні процеси, разом з тим поглиблює національну і культурну диференціацію суспільства, що проявляється вкрай конфліктних формах культурного розвитку. Дивергентні процеси являються одночасно і передумовами ефективності при використанні національно-культурних параметрів. Місцевий менеджмент є частиною «культурної інфраструктури» і тому його неможливо імпортувати в «упаковочному вигляді». Відставання культурної самобутності – це дієва стратегія міжнародної конкурентної боротьби та інкорпорування в глобальну корпорацію на конкурентоспроможних основах унікальності і ефективності, джерелом яких слугує національна ділова культура. Сьогодні в інформаційній економіці починають діяти нові закони, в контексті яких психологія та емоції переважають над аналітичними розрахунками. Відображаючи ці нові реалії сучасної економіки, останнім часом з'явилася особлива різновидність економічної науки, яку Р. Шиллер назвав психономікою чи біхевіористською економікою, найбільш бажаним ресурсом якої є людський капітал. Кроскультурні дослідження засвідчують, що ефективною сьогодні є «китайська», «буддійська економіка», «мусульманське підприємництво», які потребують бережливого відношення до їх спадку, як такого, що органічно поєднує технологічні досягнення з цінностями національної культури. «Накопчений у міжнародному бізнесі досвід та емпіричні дослідження показали важливість врахування культурного аспекту [175, с. 28]». Кроскультурний менеджмент в Україні є тим новим напрямком, який слід розвивати, упроваджувати в практику управління всіма процесами, тому кроскультурні дослідження – це той шлях, якого повинні дотримуватися вчені, що представляють різні наукові товариства і парадигми розвитку в умовах ринку, конкуренції і глобалізації.

Таким чином, у результаті виявлення сутності акультурації як процесу освоєння цінностей чужої культури та культурної дифузії як просторового впливу культурних досягнень одних суспільств на інші, зроблено висновок, що сутність культурної дифузії та акультурації зводиться до: 1) освоєння цінностей чужої культури, в результаті яких відбуваються зміни ціннісних орієнтацій, типів поведінки, соціальних установок індивідів; 2) культурної дифузії як просторового розповсюдження культурних досягнень одних суспільств на інші, що розгортаються через асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію, інтеграцію. Головна задача вирішення цих проблем – знаходження шляхів оптимізації комунікації між культурами, цивілізаціями, народами, особистостями, кожна з яких спричинює свої смисли, традиції, норми, стандарти, установки, що сприяють формуванню комунікативної парадигми сучасного глобального соціуму [175, с. 28]. У результаті аналізу сутності акультурації як процесу освоєння цінностей чужої культури та культурної дифузії як просторового впливу культурних досягнень одних суспільств на інші розкрито, що в суспільстві, з однієї сторони, відбуваються зміни ціннісних орієнтацій, типів поведінки, соціальних установок індивідів, а з іншої – процеси культурної дифузії як просторового розповсюдження культурних досягнень одних суспільств на інші, що розглядається через асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію, інтеграцію. Все це сприяє формуванню, розвитку та поглибленню парадигмального дискурсу міжкультурної комунікації в умовах глобалізації та інформаційного суспільства.

2.3. Формування концепції трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної як ефективного регулятивного ядра функціонування міжкультурної комунікації

В сучасних умовах формування і розвитку глобального інформаційно-комунікаційного суспільства актуалізується питання процесів трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної як умови становлення культури міжкультурної комунікації, в основі чого культура реалізується не тільки в інструментальному вимірі, але і як особливий світ, у який занурена особистість. Оволодіння культурою означає оволодіння символічними структурами світів, наповненими етнічною і культурною специфікою, інтерес до питань мовної і мовленнєвої комунікації заставляє звернутися до проблеми співвідношення мови, особистості і культури, соціостереотипів і онтостереотипів. Мова як носій соціокультурних регулятивів людської діяльності сприяє формуванню мовленнєвої особистості, в основі якої комунікація як засіб спілкування в умовах глобального комунікаційного суспільства. Сутність мовленнєвої особистості як кардинального модуса суспільства інтерпретується як багаторівнева єдність лінгвоструктурних регулятивів і знакоструктурних метарегулятивів комунікаційного процесу. Мовленнєва комунікація – це найбільш стабільний інструмент управління і носій суспільної свідомості, а тому їй повинно надаватися фундаментальне і стратегічне значення в глобалізованому соціумі [73]. Вона здатна відобразити складну, багату і різноманітну соціальну діяльність людей, повинна бути адекватна цій діяльності – обслуговувати всі сфери суспільного буття, бути змістовною, мобільною і прозорою в гностизації соціуму-природи-екзистенції. Проте на даний момент мовленнєва комунікаційна реальність свідчить про зниження мовної культури особистості, неповажне відношення до рідної мови, порушення норм і викривлення стилю. Поступовому руху суспільства повинно відповідати розширення та інтенсифікація комунікативної діяльності людей, яка є регулятором

поведінських паттернів суб'єкта. Так як міжкультурна комунікація є засобом регуляції поведінки людини, то осмислення того, як відбувається трансформація особистості від мовленнєвої до комунікативної і є предметом даного підрозділу.

Трансформація особистості від мовленнєвої до комунікативної як умова становлення культури міжкультурної комунікації – це соціально-онтологічно-історично- культурно-еволюційно зумовлений процес передачі і сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування по різних каналах за допомогою комунікативних засобів; рух знань емоційних переживань, вольових впливів у соціальному просторі і часі; соціокультурна взаємодія між людьми через посередництво знаків, що розміщуються на носіях; процес, у якому почуття чи ідеї, що виражаються у вербальних чи невербальних повідомленнях на внутрішньоособистісному, міжособистісному чи суспільному рівнях. На жаль, у всіх визначеннях міжкультурної комунікації домінує техніцистське визначення метафори, яке називається репрезентаційною. Проте більш продуктивною для методологічної інтерпретації нам уявляється еволюційно-біологічна метафора, яка представляє більш високий рівень комунікаційних процесів. Цей підхід до міжкультурної комунікації методологічно корелює з синергетичною парадигмою, який розробляється у надрах когнітивних сфер, як біологічний еволюціонізм, теорія систем, синергетика, кібернетика другого порядку. Тому для нашого аналізу актуальним є аналіз понятійно-категоріального апарату самоорганізації аутопоезисних самореферентних систем, вперше висловлений У. Матураною і Ф. Варелою, який впливає на формування комунікативної особистості; аналіз самореферентних товариств, які прийнято називати джойнеровими; пізнання комунікаційної природи комунікативного суспільства [55].

Ідея про самоорганізацію аутопоезисних самореферентних систем, вперше висловлена У. Матураною і Ф. Варелою, є достатньо продуктивною для опису загальносистемних закономірностей (зокрема, саме на її сонові

німецький соціолог Н. Луман створив свою концепцію комунікативних систем). З позицій даного підходу складна система перестала розглядатися як пасивний об'єкт впливу оточуючого середовища. Відкриття системних властивостей аутопозисності та операціональної замкнутості (самопородження власної поведінки при збереженні своєї цілісності і структурної визначеності) привели до формування поняття структурного поєднання такої системи з оточуючим середовищем. Природа і оточуюче середовище, з яким вона взаємодіє, діє сумісно, відбираючи відповідні структурні зміни. Вони структурно взаємопов'язані (суміжні): система або вибирає ті структурні зміни, які дозволяють їй продовжувати ефективне функціонування, або вона гине. З точки зору функціонування такої системи існує тільки структурний дрейф, при якому зберігається структурна взаємодія (адаптація) системи з її оточуючим середовищем. Механізмом такої ускладненої взаємодії і являється комунікація, яка трактується як скоординовану поведінку, яка сприяє соціальній єдності і збереження цілісності соціальних систем; способом встановлення соціальної ієрархії і забезпечення гнучкості (ефективності) колективних соціальних дій. У. Матурана і Ф. Варела рішуче відкидають метафору комунікативного каналу Шеннона, яка не передбачає ні єдності, ні структурності, а визначається власне структурною динамікою. У. Матурана і Ф. Варела розробили пояснення пізнання з точки зору теорії систем і дескриптивної феноменології. Аутопоетична система внутрішньо підтримує рівновагу на трьох проблемах: 1) системна перспектива; 2) аутодетермінація; 3) контекстуалізація, які представляють феноменологічні аспекти теорії. Дана теорія дає можливість створити адаптивні механізми комунікаційного процесу з вирішенням усіх протиріч та неузгодженостей, щоб сприяти подоланню бар'єрів у комунікації індивіди, та сприяти створенню самореферентних товариств, в основі яких самоорганізація аутопоезисних самореферентних систем [66].

Комунікаційна самореферентна мережа – система фізичних каналів зв'язку і комутаційного устаткування, що реалізовує той або інший низькорівневий протокол передачі даних. Існують провідні, безпроводні (використовуючі радіохвилі) і волоконно-оптичні канали зв'язку. За типом сигналу виділяють цифрові і аналогові мережі. Призначенням комунікаційних мереж є передача даних з мінімальною кількістю помилок і спотворень. На основі комунікаційної мережі може будуватися інформаційна мережа, наприклад на основі мереж Ethernet як правило будуються мережі TCP/IP, які у свою чергу утворюють глобальну мережу Інтернет. Прикладами комунікаційних мереж є: комп'ютерні мережі, телефонні мережі, мережі стільникового зв'язку, мережі кабельного телебачення. Комунікаційна мережа описується сукупністю вузлів та каналів зв'язку, які їх сполучають. Вузли мереж забезпечують опрацювання та збереження даних, також їхні комутації. Джойнерова комунікативна самореферентна мережа – це неформалізована самоформуюча інформаційна система, яка створюється членами суспільства, що являються активістами багатьох клубів і товариств, які приймають участь у визначних масових заходах, виборах, і таким чином стають активними розповсюджувачами інформації, так як вносять в комунікаційну мережу своє суб'єктивне начало. Створюється відчуття репрезентативності для значної великої спільноти, чим самим джойнерові товариства формують другу (паралельну) модель, спотворюючи онтологічну сутність товариств, формують викривлену інформацію. В результаті такої діяльності цих самореферентних товариств все інформаційне суспільство стає джойнеровим, проявляючи свою гносеологічну сутність через посередництво джойнерової комунікативної інформації.

В джойнеровій комунікативній самореферентній мережі інформаційно-комунікативного суспільства по-новому розуміється комунікативна роль мови яка зв'язує суб'єкта як біологічної, соціальної, вітальної, онтологічно і нейропсихологічної істоти з інформацій но-суспільними формами буття людей. Мова виступає не тільки способом презентації предметів і явищ

об'єктивної реальності, скільки способом ефективної координації дій, враховуючи лінгвістичні відмінності. Пізнання в джойнерових самореферентних товариствах інформаційно-комунікативного суспільства – це ефективна дія, яка зводиться до того, як ми виявляємо активну участь у світі економічного знання у дискурсі становлення глобалізованого світу, що перманентно змінюють цей світ і вносять в картину світу обов'язкову ступінь невизначеності [70]. «Я» тісно пов'язано з полісенсорними процесами, аналізаторно-рецептивними системами-мікромоделями, з механізмами перцепції, пам'яті, уваги, творчості, що в кінцевому випадку дефініціює специфічні структури свідомого-підсвідомого-безсвідомого.

Використовуючи когнітивні принципи до сучасних теоретичних розробок комунікативного суспільства, аналогом яких є я джойнерові комунікативні самореферентні мережі, учасники цих товариств намагаються поєднати принципи об'єктивістського і суб'єктивістського підходів у поясненні соціальної онтології П. Бергера, Т. Лукмана, Е. Гідденса, П. Бурдьє, Г. Гарфінкеля для пояснення комунікаційної природи комунікативного суспільства. Мова йде про те, що повсякденна міжособистісна (міжсуб'єктивна) взаємодія породжує і багатократно відтворює комунікативні структури, які об'єктивуються і стають каркасом самореферентного життя, що, у свою чергу, визначає нову мережу (конфігурацію) міжкультурних комунікацій. Культура джойнерових комунікаційних товариств дає інформаційним цінностям понадситуаційний вихід у буття й тим самим відкриває для них можливість творити нові ситуації й нові події, онтологічні передумови «буття людини в самостворюваному соціумі [65]». Кожна людина має усвідомити тілесність свого буття і своєї комунікативної цінності, щоб її максими-канони набули смислу, який складається з розуміння цінностей індивідуального і суспільного буття, що знаходить радість у спілкуванні. В результаті такого осмислення міжкультурна комунікація, що розуміється як спосіб ефективної координації людських товариств різного рівня, являється одночасно

суб'єктивним породженням повсякденного «світу досвіду» і фундаментальними об'єктивними законами еволюції. Онтологічно міжкультурна комунікація виступає не як одна з характеристик соціального буття, а як базова характеристика соціального, що дозволяє нам говорити про перспективи комунікаційної теорії суспільства.

Міжкультурна комунікація як синкретично-кумулятивний фактор суспільної динаміки інформаційного суспільства, в основі якого поєднується синергія інформації та особистісних знань, науки і технології, розуму і культури (А. Лазаревич), перехід від мовленнєвої особистості до комунікативної в умовах глобалізації, що змінює наше життя [71].

Висхідним пунктом трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної як умови становлення культури міжкультурної комунікації являється теза про те, що у мовленнєвій комунікації втілюються засоби, способи і результати мультиновацій соціокультурного генезису-пракسيسу інформаційної діяльності людей, а сама діяльність розуміється як спосіб існування людини. Мовленнєва комунікація – це соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації у міжособистісному, публічному, міжкультурному і масовому спілкуванні за допомогою різноманітних вербальних і невербальних комунікативних засобів, що є вираженням соціокультурних процесів-мультитрадицій. Мовленнєва комунікація створює можливість для моментального зворотного зв'язку, перетворюючи односпрямовану комунікацію у безпосередній діалог, у якому поліфонічно перегукуються акустичні мультимодуляції голосів. Спілкування як «комунікативна поведінка» не передбачає зовнішньої по відношенню до себе цілі і набуває смисл власного процесуального саморозвитку. Проте на відміну від комунікації, спілкування передбачає не тільки інформаційний, але і особистісно-екзистенційний зв'язок між людьми, що і забезпечує нелінійний рух інформаційних потоків у системі спілкування і зростання особистісно-значущої інформації, що конституює суб'єктів спілкування у спільноту. Носії зв'язку мають забезпечити поліфонічно-структурну

модальність спілкування в адитивності з соціально-економічними трансформаціями-перетвореннями: 1) передачу інформації; 2) одержання інформації; 3) реакцію на отриману інформацію; 4) переробку інформації; 5) одержання переробленої інформації; 6) реакцію на перероблену інформацію. Форми прояву і реалізації змісту у джойнерових комунікаційних товариствах можуть бути: 1) об'єктивними і суб'єктивними; 2) об'єктивованими і суб'єктивованими; 3) планомірними і стихійними, які в тій чи іншій мірі впливають на протікання комунікаційного процесу.

Фундаментальна відмінність спілкування від немовленнєвої комунікації виявляється у відмінності властивих їм способів адекватної самореалізації: структура повідомлення монолітична, а структура спілкування діалогічна як і структура мовної комунікації як такої [3]. Мова як основа міжкультурної комунікації глобального інформаційно-комунікаційного суспільства – це форма існування свідомості індивіда, розвитку лінгвістичного мислення і рефлексії як здібності особистості зосереджуватися на своїх думках, абстрагуючись від усього тілесного, зовнішнього [63]. Розуміння мовленнєвої рефлексії здійснюється на рівні мовленнєвих рефлексів, так як власне мова суб'єкта є основою розвитку мовленнєвої компетентності в умовах глобальної комунікації. Тому свідомість індивіда глобального соціуму слід направляти на поглиблення і розширення мовленнєвої компетентності (сьогодні слід знати від трьох-чотирьох до п'яти мов). Значення мови константо, але у процесі розвитку людини змінюється і є динамічним процесом. Л. Виготський велике значення надавав вивченню внутрішньої мови, він вважав, що необхідно розрізняти рух мови згідно за змістом і звучанням, що дає основи для внутрішньої єдності двох мовних планів. Єдність не допускає наявності свого руху з обох сторін мови і наявність складних відносин між рухом внутрішнього і зовнішнього мовлення. Головна ідея Л. Виготського виражається формулою: відношення думки до слова є перш за все процес, це відношення є рух від думки до слова і навпаки – від слова – до думки.

Найбільш повне і систематичне обґрунтування поняття «мовленнєва особистість» викладено у доробках Ю. Караулова, під яким він розуміє сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприйняття текстів, які розрівнюються за: 1) мірою структурно-мовної складності; 2) глибиною і точністю відображення дійсності; 3) певною цільовою спрямованістю. Дана трьохрівнева модель дозволяє розглядати різноманітні якісні ознаки мовленнєвої особистості у рамках трьох істотних характеристик – 1) вербально семантичної, чи власне мовленнєвої; 2) когнітивної (пізнавальної); 3) прагматичної. Вербально-семантична характеристика складається з лексикуму індивідууму – всього запасу слів, яким він користується у природній вербальній комунікації. Когнітивна характеристика пов'язана з інтелектуальним середовищем особистості, пізнавальною діяльністю людини, що передбачає мисленнєві процеси. У кожного індивідууму виробляються ідеї, концепти, які відображають його бачення «картини світу», Прагматична характеристика визначається цілями і задачами комунікації – намірами того, хто говорить, його інтересами, мотивами і конкретними комунікативними установками [53]. Мова міжкультурної комунікації репродуціюється людьми у наукових комунікаціях для реалізації специфічних цілей і виражається у певних кодах, символах, шифрах, яка неодмінно імплікована у конкретно-наявну реальність буття і може генерувати знання про світ, соціум, континуум. Тому не випадково у сучасній філософії сучасний світ представлений як світ спектаклю (Гі Дебор), чистої комунікації (П. Вірілію), прозорого суспільства (Дж. Ваттімо), безкінечного самовідтворення знаків (Ж. Бобдрійяр), в яких світ сучасної культури представлений як світ розпадаючих порядків, зруйнованих тотожностей, локальних світів. Сучасний порядок представляє собою нестабільний і плинний простір, де співіснують і звертаються один до одного, скоріше, не речі, а сингулярності з їх процесуальністю, динамікою, утечею від причинно-наслідкових зв'язків. Тут відтворюються такі смисли некласичної комунікації як парадоксальність, граничність, опора на контекст,

включення всіх можливостей у комунікаційний процес. Комунікація виступає як глибокий механізм культурного буття, простір комунікації тяжіє до процедур ототожнення дійсності, до виявлення власних динамічних сил. Онтологія комунікації пов'язана з підвищеною чуттєвістю сучасної культури до проблем смислоутворення і текстотворення. Точна передача перетворюється завжди на розкриття додаткових можливостей буття, трансформується у нове повідомлення. На кінець, естетичний вимір комунікації являється найбільш ефективним місцем для розкриття особливостей неklasичної комунікації.

Мова міжкультурної комунікації являється мультиінструментарієм менталактів і полімоделей рефлексії екзистенції, які поміщено у конкретній реальності, яка відкриває вікно в інший світ і розкривається індивіду за допомогою мовленнєвих знаків і символів. Мова нам дається для того, щоб гностувати всі процеси конкретно-наявної реальності, тобто соціуму, у якому розгортається наше буття, впливаючи на когнітивно-лінгвістичне дискурсуєвдомлення та осмислення сучасного світу як складного соціального феномена. Мова культури у контексті міжкультурної комунікації проявляється як пласт комунікативної сфери культури, що формується у взаємодії людей, що сумісно проживають. Він виникає тоді, коли загальні для людей уявлення набувають зовнішнього загальноприйнятого вираження і статус знакових одиниць, що розділяються спільнотою, і підпорядковуються певним установкам, конвенціональним, загальноприйнятим правилам.

Під мовленнєвою особистістю Дж. Ваттимо розуміє сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення і сприйняття нею мови (текстів, символів), які розрізняються: а) мірою структурно-мовленнєвої складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю. Мовленнєва особистість – це та «наскрізна ідея» «прозорого суспільства» [57], яка поглинає всі аспекти вивчення мови і одночасно руйнує кордони між дисциплінами, які вивчають людину поза його мовою. Мовленнєва особистість являється видом

повноцінного уявлення особистості, яка вміщує у собі і психічний, і соціальний, і етнічний та інші компоненти, переломлених в інтеркомунікативних факторах через мову, дискурс, мовну компетентність. Мовленнєва компетентність особистості – це знання основних законів функціонування мови і мовлення і здатність до їх використання для вирішення професіональних задач. Матрицезмістова структура мовленнєвої особистості складається з трьох ієрархічних шаблів: 1) вербально-семантичний (самий нижчий) – власне володіння лексикою і граматикою, який визначає мовленнєву компетенцію; 2) тезаурусний рівень – у ньому відображається «мовна картина світу», ієрархія понять і цінностей, що має важливість як у національному, так і в соціально – груповому і особистому плані; визначає основні риси мовленнєвої особистості і співвідноситься з мовною і культурологічною компетенцією; 3) мотиваційний рівень – включає у себе сфери спілкування, пов'язані з комунікативними здібностями і комунікативною поведінкою особистості, що співвідноситься з комунікативною практикою соціальних систем [56].

Комунікативна компетенція як результат опредмечення мовленнєвої особистості включає наступні її види: 1) аналітична компетенція – розуміння вірувань, цінностей, практик, парадоксів іншої культури і суспільства – включаючи етнічне, політичне розуміння, здатність встановлення зв'язків, усвідомлення умов інаковості; 2) емоційна компетенція – здатність розкриття (емпатії) до різноманітних культурним досвідам і впливам, інтерес і повага до інших культур, цінностей, традиціям, досвідам – транснаціональна культурна емпатія; 3) креативна компетенція – здійснення синтезу культур, транснаціональний синтез, бачення альтернатив, варіантів, здатність використовувати різноманітні культурні джерела для натхнення; 4) поведінська компетенція – не тільки оволодіння мовою, але й вільне використання міжкультурних невербальних кодів, здатність до уникнення комунікативного непорозуміння при різних комунікативних стилях, здатність знаходити відповіді на виклики раціонального суспільства [60]. Суб'єкти в

процесі комунікації передбачають шість рівнів оволодіння мовою: 1) рівень правильності, що передбачає високий рівень лексичного запасу, що дозволяє будувати висловлювання і продукувати тексти у відповідності з правилами даної мови; 2) рівень інтеріоризації, який включає вміння реалізувати і сприймати висловлювання у відповідності з внутрішнім планом особистості; 3) рівень насиченості, який розглядається з точки зору відображення у мові всієї різноманітності і багатства виразних засобів мови у області фонетики, граматики і лексики; 4) рівень адекватного вибору, який оцінюється у відповідності мовних засобів комунікативній ситуації і ролям комунікантів; 5) рівень адекватного синтезу, який враховує відповідність породжуваного особистістю тексту всьому комплексу змістовних і комунікативних задач, покладених в їх основу; 6) рівень маніпуляції свідомістю особистості [105].

В умовах глобального комунікативно-інформаційного суспільства на передній план виходить карнавал (чи шоу), які заповнюють весь час ефіру і сприяють формуванню «карнавальної особистості». Карнавал відсуває на периферію смислові форми життя і протиставляє їх раціональному, науковому мисленню. В умовах глобального комунікаційного суспільства постмодерністська сутність Інтернету зводиться до відсутності відповідальності автора за передане повідомлення. Постмодернізм розглядає феномен фрагментаризації сучасної культури, яка пов'язана з руйнацією класичної моделі суспільства [61]. Діалог культур, що реалізується всередині сучасного комунікаційного суспільства, Ю. Лотман назвав семіосферою, у яку включив не тільки суму мовних культур, але й соціокультурне середовище їх функціонування. Семіосфера як деяке комунікаційне утворення, сформоване для діалогу культур, трансформується в інфосферу у вигляді деякого медіапростору, у яке занурюються всі культури, а культурні контакти набувають різноманітних вимірів. Соціально-філософське дослідження людини і суспільства у комунікативному просторі дозволяє визначити, що поступовий розвиток сутнісних сил людини обумовлює виникнення і подолання протиріччя між потребами особистості

(матеріальними чи духовними) та існуючою системою суспільних відносин, яка не відповідає вимогам здійснення нагальних потреб людини. В умовах глобального комунікаційного суспільства міжкультурна комунікація сприяє зняттю цього протиріччя, так як комунікація створює умови для розвитку та реалізації сутнісних сил людини і виступає як ціннісно-нормативний регулятор соціуму, що слугує генератором смислів її культури. Комунікативна особистість міжкультурного глобалізованого простору виступає як узагальнений образ носія культурно-мовних і комунікаційно-діяльних цінностей, знань, установок і поведінських реакцій. Мова як складна семіотична система, що розвивається, являється специфічним та універсальним засобом об'єктивації змісту як індивідуальної свідомості, так і культурної традиції мовленнєвої особистості, які забезпечують можливість її інтерсуб'єктивності, процесуального розгортання у просторово-часових формах і рефлексивного осмислення, виконуючи у системі суспільства наступні функції: 1) експресивна; 2) сигніфікативна; 3) когнітивна; 4) інформаційно-трансляційна; 5) комунікативна. Саме тому реалізація цих функцій в умовах глобального комунікаційного суспільства направлена на реалізацію мовленнєвої рефлексії, ментальності особистості, її ауто ідентифікації, що сприяє самовираженню і самореалізації особистості в контексті мовленнєвого дискурсу [107]. Саме міжкультурна комунікація мовленнєвої особистості представляє собою модус регуляції поведінських паттернів і відкриває вікно в інший світ. Завдяки мовам людина сьогодні пізнає складний світ, який є повним протиріччя, і знаходить своє місце у цьому світі, розширюючи свої контакти і сприяючи своїй самоідентифікації з колективом, суспільством, соціумом. Мова напряму залежить від категоріального апарату-мислення, мовленнєвої особистості, тісно пов'язана з полісенсорними процесами, аналізаторсько-рецептивними системами, які впливають на розвиток особистості. Мовленнєва система особистості – це мультисемантична система понять (субсистема), яка константно використовується у комунікативних цілях індивіда у процесі комунікативної практики.

Мовленнєві моделі комунікаційного процесу експлікуються у лінгвомоделях і не можуть бути дискурсомислені поза лінгвістичними структурами. Мова як максима мовленнєвої особистості продуціюється у процесі міжкультурної комунікації членів певних соціальних груп (наприклад, етнічні лінгвомоделі, джойнерові товариства). Міжкультурна комунікація саме й сприяє оволодінню цими процесами і направлена на обмін знаками і знакструктурами, сприяючи осмисленню цінностей, диспозицій, нормативів. Міжкультурна комунікація сприяє оволодінню «мовою свого тіла», «мовою зачіски», «мовою одягу», «мовою нормативів», «мовою звичаїв і традицій», «мовою субкультури». Саме глобальне інформаційне суспільство, інформаційні технології, Інтернет-революція розширюють життєвий простір індивіда і потребують розширення мовної компетентності мовленнєвої особистості для того, щоб проникнути усередину буття. Тому основна задача реалізації особистості в умовах глобального комунікаційного суспільства – це оволодіння мовною і мовленнєвою компетенцією на рівні специфічно-прикладних модифікацій-методик. Аналітизм мовленнєвої компетентності (дискретність смислу його одиниць і можливості їх комбінаторики) забезпечують можливість формування текстів як складної системи знаків з розвинутою системою модальності, що визначається ціннісною системою уявлень про метафізику тілесності, що дозволяє розвивати комунікативні здібності [74].

Мовленнєва особистість являє собою сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлює створення і сприйняття нею мовних текстів. Вербально-семантична характеристика особистості формується із запасу слів і словосполучень, якими користується особистість. Когнітивна характеристика особистості пов'язана з мисленнєво-пізнавальною діяльністю. Прагматична (мотиваційна) характеристика визначається намірами, мотивами і установками комунікантів. У рамках проблематики даної сфери виступають: 1) у рамках традиційної філософії – проблема представленості буття у мовленнєвій компетентності, проблема

онтологічного статусу мовних значень, проблема співвідношення «Я» і мислення, проблема функціонування у «Я» у соціокультурному контексті; 2) у рамках неklasичної філософії – проблема мовного формалізму та його інтерпретацій, проблема мовної структури, статус «Я» в онтології людського існування; 3) у рамках сучасної постмодерністської філософії – проблема текстів та інтертекстуальності, проблема нарративної мовної референції, проблема мовних ігор. В результаті з цим класичний, неklasичний і сучасний періоди у розвитку мовленнєвої культури мовленнєвої особистості можуть своїм предметом включати мовну семантику, мовну синтактику і мовну прагматику. Саме в мові укорінена для людини можливість здійснення свого вищого призначення: «Я» є здатність людини артикулювати у своїх мовних структурах буття як сферу своєї презентації, саме тому говорять, що мова – це «дім буття» [235].

Отже, на думку В. Дільтея, сама по собі мова є невід'ємним компонентом свідомості, інструментом і виступає як посередник між людиною і картиною світу, що відображається у мовних формах і формує цей зв'язок людини з картиною світу, що заключається у мові. Безпосереднім носієм мовної свідомості являється мовленнєва особистість, тобто людина, яка існує у мовному просторі – в спілкуванні, у стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, у значеннях мовних одиниць і смислах текстів [84]. Під мовленнєвою особистістю розуміється сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення нею мовних творів (текстів), що розрізняються мірою структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною мовною спрямованістю [107]. Крім того, мовленнєву особистість слід визначити з позицій лінгвістичної свідомості і мовної поведінки, тобто з позицій лінгвістичної концептології і теорії дискурсу. В контексті мовленнєвої особистості виділяється дискурсивна мовленнєва особистість, яка визначається наступними параметрами: 1) загальними характеристиками сучасного медіатексту; 2) особливостями дискурсоосмислюючого жанру та його індивідуально-авторською

модифікацією; 3) специфікою базової для дискурсу комунікативної інтенції та особливостями її індивідуально-авторської реалізації; 4) належністю до того чи іншого типу комунікативної стратегії мовної поведінки і домінування у мовленнєвій особистості фактичної чи інформативної складової мовної комунікації; 5) прагмастилістичними особливостями мови суб'єкта дискурсу.

Ще більш важливішим для розуміння глобального комунікативного суспільства являється поняття «комунікативна особистість», яке є ширшим від поняття «мовленнєва особистість». Поняття «комунікативна особистість» передбачає характеристики, пов'язані з вибором не тільки вербального, але і невербального коду комунікації з використанням комунікативних кодів, які забезпечують взаємодію людини з зовнішнім світом. Комунікативна особистість має свої особливості актуалізації на різних рівнях і у різних типах комунікації. Комунікативна особистість розуміється як одне з виявлень сучасності, зумовлене сукупністю її індивідуальних властивостей і характеристик, які визначаються мірою її комунікативних потреб, когнітивним діапазоном, який сформувався у процесі пізнавального досвіду, і власне комунікативною компетентністю – умінням вибору комунікативного коду, який забезпечує адекватне сприйняття і цілеспрямовану передачу інформації у конкретній ситуації. Визначальними для комунікативної особистості являються характеристики, які складають основні параметри – мотиваційний, когнітивний і функціональний, що сприяють пізнанню комунікативного процесу [82].

Надзвичайно важливою характеристикою комунікативної особистості являється здатність спостереження за своєю «мовною свідомістю» (інтроспекція), а також рефлексія – усвідомлення не тільки своєї здатності, але й оцінка самого факту такого усвідомлення. Крім того, важливою характеристикою комунікативної особистості являється здатність адекватної оцінки когнітивного діапазону партнера. Успішність комунікації у значній мірі залежить від сумісності когнітивних характеристик комунікантів. Когнітивний параметр являється зв'язуючим ланцюгом між мотиваційним і

функціональним параметрами. Функціональний параметр включає характеристики, які і визначають таку властивість особистості, яку прийнято називати комунікативною (мовленнєвою) компетентністю: а) практичне володіння індивідуальним запасом вербальних і невербальних засобів для актуалізації інформаційної, експресивної і прагматичної функцій комунікації; б) уміння трансформувати комунікативні засоби у процесі комунікації у зв'язку з змінами ситуативних умов спілкування; в) побудова висловлювань і дискурсів у відповідності з нормами обраного комунікативного коду і правилам «мовного етикету». У віртуальному дискурсі особистість звільняється від соціальних стереотипів, які склалися у реальному житті, і психологічних комплексів шляхом формування свого віртуального образу. У міру занурення в Інтернет-простір у відносинах між людьми відбувається заміна їх образами. У сконструйованому мережевому образі людина може максимального реалізувати можливості віртуального спілкування. Конструювання віртуального образу може бути пов'язано з бажанням користувача вирішити проблему незадоволеності реальною ідентичністю і одним з способів вирішення цієї проблеми виступає його мова як «метафізична схема обжитого простору [86]». У зв'язку з цим віртуальний дискурс слід розглядати як нове середовище функціонування мови у всій її багатоаспектності, так як носій мови в нових умовах мережевої діяльності покликаний пристосовувати засвоєну ним мовну систему до своїх потреб і можливостей. Трансформація мовленнєвої особистості у процесі спілкування у віртуальному середовищі проявляється у зміні відношення до часу, моделі комунікації, пріоритетів, нівелюванні ряду параметрів, які складають невід'ємну частину мовленнєвої особистості у реальному спілкуванні. Так, наприклад, зовнішність, раса, національність, стать часто втрачають свою значущість у процесі віртуальної взаємодії. Крім того, з'являються нові цінності і змінюється відношення до мови. Цінним стає більш демократичний, у порівнянні з реальним, спрощений характер спілкування (на «ти»), розкріпаченість у відносинах, що виявляється в актуалізації

мовленнєвої особистості і стимулюванні лінгвокреативного потенціалу. У віртуальному дискурсі мовленнєва гра отримала більше розповсюдження завдяки анонімності спілкування. Людина може спілкуватися і залишатися невідомою для інших, конструюючи свій віртуальний образ. Одним із засобів створення віртуального образу являється доцільний вибір користувачем мережевого псевдоніму. У даній ситуації слід говорити про розвиток псевдоідентичності, тобто у спілкування вступають образи, які створені комунікантами. Зворотний (комунікативний) зв'язок як відповідь на комунікативне повідомлення – це елемент комунікації, сукупність відгуків отримувача, що виникають у результаті контактів зі зверненнями; зв'язок від реципієнта до комунікатора, який направлений на контроль за результатами комунікативного впливу і як такий створює передумови для найбільш оптимального планування впливу.

Поняття «віртуальна реальність» визначається як символічна по суті, об'єктивно і реально існуюча реальність, що носить високо динамічний характер і дозволяє активно взаємодіяти з собою, а саме процес взаємодії з суспільством, культурою і окремою особистістю. Л. Дротянко зазначає, що статус віртуальної реальності закладається у сполученні матеріального та ідеального, одночасної об'єктивності і суб'єктивності, вторинності по відношенню до інформаційного простору постнекласичної науки [89, с. 15-19]. В умовах створюваної віртуальної реальності на основі символічної по суті мови створюються умови для нової форми буття людини – його віртуального буття. Віртуальна реальність виступає транзитивним полем багатовекторної комунікації і являється для людини якісно новим, сконструйованим середовищем проживання, вплив якого носить активний, перетворюючий характер як по відношенню до учасників комунікації, так і по відношенню до суспільства. На думку Д. Гудкова, прототипом віртуальної комунікації є «соціальна комунікація, що представляє собою комунікативну діяльність людей у соціальному середовищі, що формує соціальні відносини, зумовлені соціальними нормами та оцінками; взаємодія людей, яка

зумовлена рядом соціально-значущих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві» [77, с. 16].

У рамках сучасного комунікаційного суспільства під впливом віртуальної реальності відбувається переструктурування цінностей і формування нових її елементів, сутність яких пов'язана з формуванням егоцентричних начал. Людина як представник маси мережного суспільства виступає некритичним, несистемним, ситуативним споживачем самої різноманітної інформації, яка все частіше втрачає зв'язок з реальністю і перетворюється в інформацію без змісту. Будучи вбудованою у технологічні та інформаційні процеси, людина все менше стає здатною впливати на протікання подій і все більше підпорядковується законам її розвитку. Для всебічної характеристики сучасного суспільства слід використати висхідні поняття і принципи постмодернізму, такі як плюралізм, багатоманітність, плинність, трансформність. Все це робить суспільство у такій мірі динамічним, що воно підпадає все більше під стан нестійкості, плинності і рухомості, що свідчить про формування у суспільстві тенденції до фрагментарності. Віртуальна реальність у даному випадку виступає потужним фактором, що посилює і одночасно сприяє демократизації суспільства [76].

Віртуальна реальність, яка є по суті символічною реальністю, предстает як унікальний феномен, який сполучає у собі обидва світи існування: світ речовий, матеріальний, об'єктивний і світ інформаційний, світ знання, уявлень і символів. Віртуальна реальність формує якісно нове по своїм змістовним характеристикам спілкування, в контекстів якого формується символічний комп'ютерний образ, який володіє характеристиками трансформності, зверх динамічності і може змінюватися багатократно у процесі спілкування, породжуючи стан біфуркації свідомості особистості. Головними і найбільш істотними напрямками трансформацій свідомості являються: редукований характер оточуючого світу, який сприймається

особистістю; схематичність, спрощеність і фрагментарність уявлень про нього; інфозалежність, яка передбачає пониження світоглядної і поведінської автономії особистості; кризові явища у рамках самосвідомості, пов'язані з біфуркаціями і полі ідентичністю; криза непорозуміння, що проявляється як у формі спотвореного бачення світу, так і у формі обмеженого розуміння людиною людини. Наслідком такого віртуального впливу наступають особистісні деформації у процесі кризової комунікації. Мережне спілкування як відносно нова форма спілкування у значно меншій мірі підпорядковане ритуалізації і традиціям. У розвитку суспільства мають місце періоди, в контексті яких відбувається «збудження» елементів основних рівнів культури і формується симбіотичний рівень, сутність якого у сполученні того, що не підлягає сполученню. М. Горбачев зазначає, що «Посилюючий вплив віртуальної реальності приводить до зростання цього симбіотичного рівня культури, а також до його експансії у всі традиційні культури, що розвиваються в умовах глобалізації [75, с. 90]».

Віртуальна реальність, яка стає невід'ємною частиною людського життя, не тільки приймає участь в освоєнні людиною традиційної культури, відображеної через зміст віртуальної реальності, але й через посередництво віртуальної комунікації і спілкування впливає на формування нової культури, що регулює й визначає поведінку людей у віртуальному просторі. Віртуальна реальність стає посередником у відносинах людини з оточуючим світом, але й часто його заміняє, стаючи виключно середовищем людського буття, внаслідок чого особистість набуває більшої міри свободи, яку часто реалізує в умовах віртуальної реальності. Під впливом віртуальної реальності відбуваються зсуви у рамках свідомості, змінюються параметри протікання психічних процесів, з'являються змістовно нові стани свідомості, що в цілому свідчить про формування нового образу оточуючого світу. Процеси глобалізації, що сприяють формуванню глобального комунікаційного суспільства, є характерними для формування сучасного соціокультурного

простору, і заставляють звернутися до можливості формування не «глобальної», а мультикультурної особистості [83].

Єдино вірною політикою держави в цих умовах являється мультикультуралізм, а основною метою освіти повинно стати виховання міжкультурної компетентності, яка включає не тільки багатомовність, але й готовність визнавати відмінності між людьми і здатність до міжкультурного і міжцивілізаційного діалогу. Конкретизація онтологічного обґрунтування комунікації здійснюється на основі моделі комунікаційних взаємозв'язків «я»-«ти». Онтологічний вимір комунікації передбачає аналіз досвіду буття в його гетерогенних і топологічних характеристиках. На сьогоднішній день відомі різні підходи до вивчення мовленнєвої особистості: 1) полілектна та ідіолектна; 2) етносемантична; 3) семіологічна; 4) мовленнєва особистість західної і східної культур.

Комунікативна особистість – це особистість, яка володіє сукупністю індивідуальних властивостей, які забезпечують вміння вибирати схему передачі інформації у конкретній ситуації та адекватно сприймати інформацію. Комунікативна особистість характеризується мотиваційними, когнітивними і функціональними параметрами. 3. Комунікативні властивості особистості – це стійкі характеристики атрибутів поведінки людини у сфері спілкування, які є значущими для його соціального оточення. Конкретна особистість включається у різноманітні системи сумісної діяльності з іншими людьми, і це визначає багатоманітність накопичених і закріплених особистістю способів її участі у спілкуванні. 4. Ядро комунікативної особистості складають комунікативні властивості особистості. Комунікативний потенціал – це система соціально-психологічних властивостей, що забезпечують той чи інший характер спілкування, який є динамічним, збагачуючим і розвиваючим процесом в умовах нелінійного мислення [85]. Комунікативна особистість – особистість, яка має сукупність індивідуальних властивостей і характеристик, які забезпечують вміння

вибирати схему передачі інформації в конкретній ситуації і адекватно сприймати інформацію.

Як засвідчують наукові розвідки, на наших очах відбувається трансформація культури та її найважливіших компонентів, яка означає не просто зміну системи, через еволюційну зміну окремих її елементів, а істотну зміну системи, її послідовний перехід в іншу систему. Один з методів трансформації сучасної культури являється свідоме насадження культурних стереотипів, яке зсередини здатне стимулювати дані процеси трансформації всієї системи культури, тобто свідоме упровадження іншорідних елементів, які зсередини стимулюють процеси суспільства, що постійно змінюється [90, с. 336]. Вона реалізується не через руйнацію окремих ланок системи, а наступає фронтально, модифікуючи всю систему. Найважливішим символом культури комунікативного суспільства є символ розподіленої культури (що не має єдиного центру) мережі, що породжує віртуальні спільноти: «кліпове мислення», яке ще називають фрагментарним, калейдоскопічним, мозаїчним; «кліпове мислення», яке ще називають фрагментарним, калейдоскопічним, мозаїчним. Суспільство спектаклю поступово трансформується у суспільство інтерактивного спектаклю в якому змінюється характер соціальних стосунків. Міжкультурна комунікація глобального комунікативно-інформаційного суспільства розглядається у формі міжособистісної комунікації і здійснюється у різних формах: 1) лінійна, у рамках якої відправник кодує свої думки і почуття і відправляє їх отримувачу; особистість носить одно направлений характер – від відправника до отримувача; 2) трансакційна, в контексті якої одночасно відбувається відправлення і отримання інформації, що й впливає на формування взаємовідносин; 3) інтерактивна (колоподібна), в основі якої зворотні зв'язки. На думку П. Донець, для більш глибокого проникнення в природу і структуру міжкультурної комунікації слід виділити декілька аспектів, що сприяють пізнанню даного соціального феномена: 1) інформаційний, на основі якого здійснюється обмін інформацією; 2) гносеологічний, в основі

якого людина виступає як суб'єкт пізнання; 3) аксіологічний, в основі якого процес вивчення спілкування як фактор обміну цінностями; 4) нормативний, в основі якого стереотипи поведінки, манери спілкування, тобто етикет, який прийнятий у даному суспільстві [88, с. 17].

В результаті використання сучасних наукових підходів до вивчення міжкультурної комунікації можливо сформулювати сучасну концепцію міжкультурної комунікації, що означає взаємоспіввіднесену програму мислення, сукупність почуттів і поведінки людей, що характеризуються універсаліями, які специфічно переломлюються у соціальну просторі і часі у більшості конкретних культур [92]. В умовах глобалізації та інформаційного суспільства виникає новий тип особистості, якого слід назвати «культуралом». Це новий тип виробника на ринку інтелектуальної та масмедійної продукції в ситуації звернення колективної уваги до артефактів масової культури, що формуються в засобах масової інформації. Культурал як новий тип особистості інформаційного суспільства не тільки успішно конкурує з інтелектуалом, навіть письменником, але й помітно витісняє їх на задній план. Тому слід виділити особистісні фактори комунікації особистості: 1) контактність; 2) комунікативна сумісність; 3) адаптивність; 4) самоконтроль; 5) самосвідомість особистості; 6) комунікативне розуміння; 7) товарицькість.

Таким чином, в результаті формування концепції комунікативної культури особистості глобального комунікативно-інформаційного суспільства, в основі якого ідея про самоорганізацію аутопоезисних самореферентних систем і мережне спілкування в джойнерових товариствах як відносно нових формах спілкування, зроблено висновок, що в даному суспільстві повинна діяти концепція комунікативної культури глобального соціуму і спілкування, в основі яких трансформація від мовленнєвої особистості до комунікативної як запоруки комунікаційної компетентності та спілкування в умовах глобального соціуму.

Висновки до другого розділу

1. Розгортання сучасних умов глобалізації породжують безліч проблем міжкультурної комунікації в умовах культурної глобалізації, що викликані суперечностями між глобальним і локальним, універсальним та індивідуальним, в результаті вирішення яких світ стає все більш тіснішим на основі інтеграції економічної, політичної, технологічної, інформаційної. У контексті подолання цих проблем особливого значення набувають шляхи розгортання взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних культур [8]. Це зумовлено тим, що ефективна взаємодія етнічних культур з необхідністю передбачає формування здатностей до адекватної міжкультурної комунікації, залучаючи суб'єкта до соціуму-світу-природи, інших суб'єктів, через посередництво мультисимволів-символів-кодів. Для здійснення соціодіагностики деформацій міжкультурної комунікації було проаналізовано проблеми взаємодії і взаєморозуміння культур, які є мінливими у зв'язку з осмисленням факторів, що утруднюють процеси модернізації суспільств, які пов'язані з глибокою трансформацією національної культури, складними міжетнічними відносинами в поліетнічних соціумах. Як зазначає Р. Крейг: «Теорія комунікації пов'язана зі зміною або трансформацією загальнолюдської цивілізації, що асоціює віддалені спільноти і накладає відбиток на регіони світу та континенти, що потребує адаптації людини до навколишнього соціуму [117, с. 23]».

2. Даний розподіл сприяє вирішенню як гносеологічних парадоксів, так і гіпостезування понять, що стосуються феноменів ідентичності, маргінальної свідомості, соціального кругообігу суспільства. Згідно новим уявленням, процес акультурації трактується як зміна ціннісних орієнтацій, рольової поведінки, соціальних установок індивіда. Сьогодні термін «аккультурація» використовується для визначення процесу і результату взаємного впливу різних культур, при якому частина представників однієї культури (реципієнти) переймають норми, цінності і традиції іншої. У

процесі акультурації кожна людина одночасно покликана вирішувати дві проблеми – збереження своєї культурної ідентичності і включення в чужу етносоціальну культуру.

3. Мовленнєва система особистості – це мультисигналова система понять (субсистема), яка константно використовується у комунікативних цілях індивіда у процесі комунікативної практики. Мовленнєві моделі комунікаційного процесу експлікуються у лінгвомоделях і не можуть бути дискурсомислені поза лінгвістичними структурами. Комунікативна природа трансформації особистості від мовленнєвої до комунікативної визначається необхідністю індивідуумів в обміні смисловою та оціночною інформацією з метою взаємодії у різних сферах існування і впливу один на одного в умовах інформаційного суспільства [94]. Мережна культура не має єдиного характеру і виникає на основі і виникає на основі великої кількості незв'язаних один з одним суб'єктів мережі, кібертовариств. Вона представляє собою «лоскутну ковдру» багатоваріантних віртуальних субкультур, структурованих біполярною опозицією між «мережею» і «Я». Для культур Інтернету характерною є чотирьохшарова структура: техномеріократична культура, культура хакерів, культура віртуальної общини і підприємницька культура. Всі вони разом визначають ідеологію свободи, яка широко розповсюджена в інтернет-товариствах.

РОЗДІЛ 3

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНУ

3.1. Розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну

Розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну експлікований у першій половині ХХ ст. (Р. Панвіц, А. Тойнбі), потім отримує широке розповсюдження в контексті нових явищ в мистецтві і літературі і тільки з 1979 р., вводиться у сферу філософії Ж.-Ф. Ліотаром, який застосував його в абрисах формально-дискурсивно-логічної сучасної культури. Становлення постмодерну як з моделями рефлексій нових життєвих реалій інформаційно-комунікативного суспільства розпочинається приблизно з кінця 60-х рр. ХХ ст. Тільки на межі 60-70-их рр. відбувається відчутний цілісний поворот у свідомості людей, що вже став виражати загальні настрої об'єкта-предмета, який пов'язаний з початком переходу економічно розвинутих країн постіндустріального та інформаційного. Постмодернізм когеренцюється як особливий світогляд, що отримав розповсюдження у кінці ХХ ст., головою відмінною рисою якого є дисконгруентність деталей-нюансів-інгредієнтів плюралізму, тобто одночасне використання різноманітних точок зору. Принцип плюралізму являється фундаментальним для осмислення постмодернізму, і вже з нього безпосередньо витікають такі його характеристики, як фрагментарність, децентрація, змінність, контекстуальність, невизначеність, іронія, симуляція. Під філософією постмодернізму слід константно апробувати сукупність різних теорій у матрицях філософсько-естетичної культури, що отримали розповсюдження в кінці ХХ ст., у яких теоретично узагальнюється

постмодерністський дискурс: 1) критика принципів класичного раціоналізму і традиційних орієнтирів метафізичного мислення; 2) інтерпретація процесів, що відбуваються в сучасному світі; 3) розробка основ нового світогляду, який сприяє подоланню кризових явищ у культурі та упровадження модерністських проектів.

Перевага синергетичного підходу в дослідженні інформаційного простору постмодерну виражається в появі т.зв. нелінійного мислення з орієнтацією на такі компоненти: 1) багатоваріантність та альтернативність еволюції; 2) можливість вибору її оптимальних шляхів; 3) можливість прискорення темпів розвитку, зокрема ініціювання прискореного нелінійного зростання; 4) вплив кожної особистості на макросоціальні процеси; 5) неприпустимість нав'язування соціальним системам шляхів розвитку; 6) перебіг соціальних процесів за невизначеності і нестабільності; 7) незворотність розвитку; 8) еволюційність та цілісність світу. Методологічною основою і науково-теоретичною базою наукового дослідження слугують філософсько-метафізичні модуси творів Ж.Дерріда, Ж. Делеза, М. Фуко, Р. Барта, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Бодрійяра, класиків постструктуралізму, які сформували основний понятійно-категорійний апарат даного дослідження. Другу групу джерел складають власне методики Д. Белла, О. Тоффлера, А. Турена та інших авторів, а також дослідження в сфері засобів масової комунікації М. Маклюєна у проєкціях постмодернізму.

Розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну отримав становлення у 60-их рр. ХХ ст., коли людство вперше усвідомило наявність інформаційного руху, коли кількість циркулюючої у суспільстві інформації стало зростати по експоненті. Концепція розвитку кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну являється різновидом теорії постіндустріального суспільства, основу якого, заклали Д. Белл, О. Тоффлер, у творах яких знання та інформація виступають цінністю соціуму. Інформаційне суспільство характеризується тим, що знання,

інформація, інформаційні послуги і галузі, пов'язані з її виробництвом, стають домінуючим фактором розвитку суспільства; інформація як основний стратегічний ресурс і головне джерело суспільного багатства стає головною цінністю суспільства постмодерністської ситуації [134]. Відмінна риса інформаційно-комунікативного простору постмодерну – доступність інформаційних ресурсів, необхідних для соціального та інтелектуального прогресу, необхідного для трансформації від індустріальної технології до інформаційно-комп'ютерних моделей. У творах таких мислителів, як Р. Барт, Ж. Батай, М. Бланшо, П. Клоссовскі, Ж. Бодрійяр, Ж. Делез і Ф. Гваттарі, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймісон, Ю. Крістева, М. Фуко, М. Мерло-Понті постмодернізм розглядається як тип філософствування, що сприяє формуванню культури інформаційного суспільства у форматі змістовно-аксіологічного освоєння світу. Сучасна інформаційна культура рефлексивно осмислює «постмодерн», тобто пост-сучасність, як процесуальність, у якій мультиінформатизація соціуму гуманізує фактори суспільного розвитку. У 40-і рр. ХХ ст. характеристику суспільства з новою економікою, «суспільства інформації і послуг» надали австралійський економіст К. Кларк і французький соціолог Ж. Фурастьє. У якості засновника проблеми впливу техногенної цивілізації на суспільство слід вважати О. Шпенглера, який ще у 20-і рр. минулого століття виразив ідею занепаду індустріального світу Європи, але ще не означив контури і значення нового суспільства, що йде йому на зміну. У роботі Ж. Фурастьє «Велика надія ХХ століття» були сформовані найважливіші методологічні положення теорії постіндустріального суспільства. Це дало можливість розглядати становлення нового соціального стану з позицій підвищення ролі технологічного фактору, науки і освіти, якісного зміни місця теоретичного знання та інформації у суспільному виробництві. Теорії інформаційного суспільства відійшли від теорій постіндустріального (Белл, Турен), концептуальні схеми Тоффлера (Третя хвиля») і Дарендорфа («Клас і класові конфлікти у промисловому суспільстві») акцентували на мультимоделях

постмодерністського суспільства [97]. Автори інформаційного суспільства здійснили аналіз майбутнього на основі «інформаційного редукціонізму», в основі якого перехід від індустріалізму до нової «постіндустріальної» цивілізації з пріоритетом інформаційних технологій на основі комп'ютерної революції. Г. Маклюен у культурно-філософській рефлексії «Комунікаційна революція» характеризує інформаційне суспільство як епоху інформаційного індивіда в умовах перемоги електронної (аудіовізуальної) комунікації, яка сприяє розвитку інтелектуальних здібностей і творчому характеру особистості. А. Турен підкреслює особливу важливість перетворень інвестиційної та управлінської політики у ході телекомунікаційно-інформаційної революції, відмічає її як важливу частину інформаційного суспільства нововведення, тобто здатність виробляти нову продукцію, інвестицій в науку і техніку. В теоріях інформаційного суспільства проблематика мережевих форм електронної комунікації виокремлюється в якості самостійної сфери досліджень; найбільш глибоко даний підхід вироблений у працях М. Кастельса і П. Треанора. У світовій комунікаційній мережі Інтернет реалізована нова модель на основі дискурсмодусів символічного обміну. У роботі Ж.-Ф. Ліотара «Стан постмодерну» відмічається про вступ культури розвинутих країн в постмодерністську епоху пов'язаний зі становленням ідеалів-еталонів інформаційного суспільства. Постмодернізм розглядається як соціально-філософська теорія, рефлексія, дискурс, що наповнюється загальносвітоглядним, епістемологічним, гносеологічним і, накінець, онтологічним змістом [245].

Одні автори розрізняють терміни «постмодерн» і «постмодернізм» відносно диференціації соціопроесів: якщо перший використовується для характеристики постіндустріального чи інформаційного суспільства, то другий – для характеристики духовних складових життя цього суспільства – культури, мистецтва, філософії, який являється ідеологією того ж інформаційного суспільства. П. Козловські в своїх інтерпретаціях

«постмодерн» і «постмодернізм» вживає як синоніми і виділяє три основних течії у постмодерні [114]:

- 1) Пізній модерн, чи трансавангард.
- 2) Постмодерн як анархізм стилів і напрямків мислення.
- 3) Постмодерн як постмодерний класицизм в архітектурі і постмодерний есенціалізм, чи неоаристотелівський синтез вчення про природне право з лібералізмом у філософії.

Перша течія представляє собою постмодернізм як посилення модерну, естетику передмайбутнього часу і передсходження ідеалу сучасності, постільки примат нового потребує від модерну подолання самого себе. Другу течію П. Козловські пов'язує з естетичним і методологічним анархізмом П. Фейерабенда і анархо-лібералізмом французьких постмодерністів, вбачаючи у ньому загрозу вседозволеності. Для третьої течії у постмодерні головне – інтегрувати субстанційні форми життя у процесі розвитку сучасного суспільства і пояснити, як вони повинні сполучатися з особистою свободою і вседозволеністю [114].

В результаті аналізу сучасних наукових підходів до кроскультурної комунікації як різновиду міжкультурної комунікації інформаційно-комунікативного простору постмодерну виокремлюються її специфічні особливості: культурфілософське визнання багатоманітності шляхів розвитку комунікації і торжество принципу «рівнозначної багатоманітності» як результат зростаючої культурної багатоманітності світу, що виявляється в комунікації через появу нових видів і форм комунікативного впливу (наприклад, перформанс і перформативна комунікація, наратив, подвійне кодування, і одночасне звернення до комунікантів різного типу чи статусу. Проблеми, які вирішує постмодерністська філософія, заключається у відповіді на питання, як можливо сумістити найновіші технології, особливо інформаційні, з загальногуманістичними цінностями та ідеалами, і при цьому відійти від крайності повної відмови від техніки, рівно як і абсолютного розчинення у ній. Що стосується проблем інформаційного суспільства, то

перша з них – принципова невизначеність сутності інформації, як з матеріальної, так і з філософської точок зору; друга – взаємодія техніки і природи; третя – взаємовідносини техніки, інформації і людини, в контексті яких людина повинна пристосовуватися до бурхливо розвиваючого стану інформації і стрімко плинного світу техніки. Як відмічає Р. Інглхарт, в контексті постмодерної філософії еволюціонують наступні види змінюючих цінностей [98]:

Кросетнічна комунікація. Умови постмодерних суспільств відтворюють два різновиди чи модуси кросетнічної комунікації: 1) конструктивна і симетрична, яка передбачає, що незнайомий етнос-текст прочитаний, зрозумілий, освоєний і прийнятий; 2) деструктивна та асиметрична, в якій не знайомий етнос-текст не прочитаний, не зрозумілий, не освоєний і не прийнятий. Аналіз етнічних ознак тієї чи іншої нації-етносу відображає етнічну багатоманітність і дає можливість здійснювати кроскультурну комунікацію, в основі якої взаєморозуміння і згода. Проте цьому процесу істотно суперечить, по-перше, те, що міксінг постмодерну сприяє тому, що в процесі кроскультурної комунікації змішується й еклектично поєднується в етнічних культурах те, що в традиційних суспільствах існувало окремо. Головне в кросетнічній комунікації вбачається в протиставленні себе іншим, в протиставленні одного етносу іншому чи всій людській спільноті [114].

Перфомансна комунікація. Особливої уваги заслуговують специфічні характеристики сучасної перфомансної комунікації, у яких відображаються соціальні процеси і тенденції, характерні для епохи постмодерну в цілому, – такі, як ускладнені системи соціальної ідентичності індивідів і пов'язана з ним індивідуалізація, «фрагментація» соціального цілого, криза традиційних соціальних інституцій. З. Бауман відмічав, що ці тенденції зумовлені якісним ускладненням сучасного суспільства і бурхливим технологічним розвитком, який, входячи у внутрішній світ людини, впливає на його ціннісну систему і сприйняття світу. У зв'язку з цим зростають труднощі адаптації індивідів,

соціальних груп, інститутів до швидкоплинної реальності, яка «розсипається» на багато реальностей, що дає змогу З. Бауману говорити про глибоку ерозію системи інститутів, пов'язаних з колективною соціальною і політичною дією та про кризу громадянськості. Перформансна комунікація представляє собою специфічний тип комунікативного процесу, в основі якого лежить неінституціоналізована колективна творча діяльність незалежних агентів, направлених на відновлення особистої і соціальної ідентичності на основі аскриптивних ознак постмодерністського суспільства. Під перфмансом розуміється саме комунікативний акт, тобто акт, що протікає у вигляді безпосереднього, прямого спілкування ініціатора комунікації (автора чи виконавця) з реципієнтом (глядачем), а не спілкування, опосередкованого твором, навіть якщо цей твір являється перфомативним по способу вираження предмета чи кола досліджуваних об'єктів. Формою перформансної комунікації є флеш-моб, який сприяє швидкому її розповсюдженню у суспільстві постмодерну і характеризується: 1) реалізацією релевантного соціальним умовам постмодерну співвідношення причетності та індивідуальної свободи; 2) оптимальним сполученням елітарності і демократичності в спільноті; 3) співвіднесенням високої ефективності здійснюваних соціальних впливів і мінімальних витрат часу і сил, що дозволяють кожному часнику уявити себе агентом змін соціальної реальності. Головні мотиви участі у флеш-шобі – деіндивідуалізація і агораїзація в умовах «індивідуалізованого суспільства».

Зростаюча сила потоку інформаційного обміну породила новий тип культури – мережевої культури, що приводить до утворення віртуальних товариств людей, не обмежених просторовими рамками, країнами, континентами. Крім того, для соціокультурного простору інформаційного суспільства характерним є інформаційно-технологічний напрямок культури постмодерну з особливим відношенням до смислу, традиціям, гри. Реалії інформаційного суспільства пред'являють людині нові вимоги, перш за все, наявність здатності і готовності до зміни діяльності, перенавчання,

мобільності, оволодіння новою професією. Перед сучасною людиною реалізується широка свобода вибору, реалізація якої сприяє виявленню його індивідуальності. В той же час актуалізується проблема особистісної ідентичності, хоча людина інформаційної культури – це космополіт, здатний в будь-який момент реалізувати свою індивідуальність. Під соціокультурним простором інформаційного суспільства розуміється ареал розповсюдження і впливу культурних досягнень інформаційного соціуму. Проблемна ситуація інформаційного простору постмодерну заключається в тому, що людина інформаційного суспільства формується в нових умовах розвитку медіапростору, який породжує нові проблеми віртуалізації соціуму. У термінах синергетики ситуація постмодерну може бути інтерпретована як точка біфуркації (трифуркація, поліфуркація), що підвищує соціальну відповідальність індивіда в умовах вибору інформаційно-комунікативного постеконічного простору [99].

В. Іноземцев пише: «Як свідчить соціально-філософський аналіз, постмодерн відрізняє ряд рис, які можуть бути розподілені на чотири групи: 1) соціальні; 2) культурні; 3) економічні; 4) політичні [100, с. 26]».

І далі він розглядає [100, с. 26-31]:

1. Індустріалізація та економічна система капіталізму привели до виникнення певної системи соціальних класів, які стали однією з найбільш важливих елементів соціальної структури і соціальної диференціації. Соціальна структура у таких суспільствах являється більш фрагментованою і складною при цілому ряді джерел диференціації.

2. Багато теорій постмодерну відводять головну роль культурним факторам, до яких відносяться: збільшення значення культури індустрій; естетизація повсякденного життя, при якому життя індивіда все більше починає розглядатися як естетичний чи культурний контекст; конструювання ідентичності на основі індивідуального вибору; фрагментація індивідуальної ідентичності, яка змінюється в ході протікання життя від одного соціального оточення до іншого, формуючи різний досвід часу і простору.

3. У модерних суспільствах панують фордистські методи виробництва і маркетингу. В умовах фордизму компанії виробляють товари через посередництво масового виробництва, що передбачає напівкваліфіковану працю, орієнтовану на масові ринки; конкурентні відносини на ринку замінюються бюрократичними формами організації.

4. Для модерних суспільств характерна велика роль уряду, що відрізняється розвинутим пануванням держави добробуту, суспільною власністю на комунальні послуги, державним втручанням в економіку.

Соціальні реалії, що прийшли на зміну модерну, стали йменувати постмодерном, який представляє собою епоху у розвитку людства, для якої характерним є якісне збільшення невизначеності багатьох соціальних реалій. Стають очевидним виявлення, пов'язані з багатоваріантністю і альтернативністю. У самому загальному вигляді ці погляди слід звести до наступного: 1) використання досягнень багатьох наук – лінгвістики, антропології, математики, семіотики, які включають у себе не тільки мову, але й знакові і символічні системи; 2) використання інформації як одного з найважливіших стратегічних, управлінських ресурсів, поряд з ресурсами – людськими, фінансовими, матеріальними, виробництво і споживання яких складають необхідну основу ефективного функціонування і розвитку різних сфер суспільного життя і, перш за все, економіки. Риси нового інформаційно-комунікативного простру в умовах постмодерну виявилися наступними: перетворення інформаційних технологій у ключовий фактор прогресу (економічне процвітання); витіснення індустрії сферою послуг; розвиток суспільства споживання. Г. Маклюен характеризує інформаційне суспільство як епоху інформаційного індивіда в умовах перемоги електронної (аудіовізуальної) комунікації, яка підвищує інтелектуальні здібності і творчий характер особистості [96].

У якості розвитку кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну ключовою категорією багато авторів використовують поняття «ризوما». Даний термін був залучений з творів

Ж. Делеза і Ф. Гваттарі із ботаніки, де він означав певну будову кореневої системи, яка характеризувалася відсутністю центрального стержньового кореневища і складалася з сукупності хаотично переплетених, періодично відмираючих і регенеруючих, непередбачуваних у своєму розвитку ростків. У самому загальному смислі «ризом» може слугувати образом постмодерного світу, у якому відсутні централізація, упорядкованість і симетрія. Принципи, які лежать в основі облаштування ризоми, це зв'язок і гетерогенність. Згідно з цими принципами, кожна точка кореневища може бути поєднана з будь-якою іншою – ризома не має ні висхідного пункту розвитку, вона децентрована та антиєрархічна по своїй природі. Іншими словами, будь-яка її точка не повинна мати переваги перед іншою, рівно як не може бути привілейованого зв'язку між двома окремими точками – в ризомі всі точки повинні бути пов'язані поміж собою, незалежно від їх ролі і стану в умовах інформаційної епохи [101].

Реальність кінця ХХ ст. настільки «віртуалізувалася», що образ людини розчинився у нескінченному ланцюгу симулякрів на екранах телевізорів і моніторах комп'ютерів. Люди кінця ХХ ст. стали заручниками створених ними образів, і якщо позбавити їх можливості користуватися цими образами, то це може стати причиною сильного стресу або фрустрації. Тому культура постмодернізму стала зручною формою осмислення сучасної ситуації. Постмодернізм з його нестандартністю стає світоглядною основою сучасної культури, його слід розглядати не просто як конгломерат культурних явищ, а як історичний феномен свідомості, феномен інформаційного суспільства, явище ери електронних революцій (О. Тоффлер). Культурний плюралізм формується на даному базисі постіндустріального суспільства: економічному – масове виробництво, «загальний ринок», валютне регулювання; юридичному – «права людини» і міжнародне забезпечення безпеки; моральному – пріоритет загальнолюдських цінностей; технологічному – техніка, дизайн, архітектура; інформаційному – масовий друк, глобальні мережі і телекомунікації. Визначальною умовою культури

постмодернізму являється глобальний комунікативно-інформаційний простір, глобальна мережа Інтернет стала невід'ємною рисою інформаційного простору культури постмодерну. Тому теоретичною базою Інтернету виступив постмодернізм, який поставив акцент на автономії, і підкреслив різноманітність індивідуальних і соціальних форм, плюралізм і відкриту демократію, такі принципи, як плюралізм, децентрація, невизначеність, фрагментарність, плинність, контекстуальність. Отже, принципи плюралізму, децентрації, фрагментарності, культурної дифузії являються визначальними для постмодернізму, визначаються перш за все в утвердженні різноманітності систем-моделей онтологічних, культурних і соціальних функцій-процесів як основного лейтмотиву постіндустріального чи інформаційного суспільства [103]. Це у повній мірі «мозаїчне суспільство», яке змінює центри притягання і відрізняється плинністю своїх зв'язків і залежностей. Наступ епохи постмодерну пов'язується з відмовою від універсальності, намагання охопити всю багатоманітність нескінченної реальності науковими концепціями-дисциплінами типу структуралізм, неоструктуралізм, семіотика, герменевтика, диференціальні матриці модернізму-авангардизму, позиціонування концептів-постулатів постмодернізму, в основі яких дифузія соціальна (культурна тощо).

Специфіка розвитку інформаційно-комунікативного простору постмодерністського дискурсу заключається в тому, що філософія постмодерну відмовилася від класики, імплікує нові способи і правила інтелектуальної діяльності, що виявилися своєрідною відповіддю на рефлексивне осмислення глобальних зсувів, що відбуваються на межі ХХ-ХХІ с. у світогляді. Це: 1) відмова від істини, а, отже, від таких понять, як «початок», «причина», замість яких вводиться світосприйняття «слід», як єдине, що залишається замість минулої претензії пізнати точну причину; 2) неприйняття категорії «сутність», що орієнтує дослідника на пошук глибин, коренів явищ і приводить до появи категорії «поверхня» (ризом), в контексті якої переваги мають такі категорії, як «гра», «випадок»; 3) відмова

від категорій істина, сутність, ціль, задум, по суті, відмова від категорійно-поняттєвої ієрархії, що характеризує дослідницький інтерес у модерні і ставка на поняття «анархія»; 4) якщо у дискурсі модерну мали найбільше значення поняття «метафізика» і «трансцендентне», у постмодерні їм протиставляються поняття «метафізика» – «іронія», «трансцендентне – «іманентне»; 5) якщо постмодерн корелював з «визначеністю», то постмодерн з невизначеністю», яке виявилось одним із центральних в його інтелектуальній практиці; 6) на зміну поняттям «жанр», «межа» приходять поняття «текст» та «інтертекст», що дають можливість мислителю творити, ігноруючи поняттям «традиція»; 7) постмодерн націлений не на творчість, синтез, а на «деконструкцію» і «деструкцію». Найбільш повна таблиця понять, у яких дискурсею сплікується різниця між модерном і постмодерном, представлена у панорамі понять постмодернізму, що досліджуються Іха-ба Хассаном, теоретиком американської контр-культури. Найхарактерніші риси, які виокремив Іха-ба Хассан наступні: неточність; фрагментація; деканонізація; втрата «Я» і внутрішнього світу; не-презетабельність і неперезетабельність; іронія; гібридизація; карнавалізація; перформанс і співучасть (енергія у русі); конструктивізм; іманентність, інтертекстуальність будь-якого життя, які базуються на поліпрезентаціях-поліномінаціях міграційно-просторових комунікацій.

Постмодерн нічого не залучає з компонентів традиції, а повністю пориває з нею, формуючи свій специфічний понятійно-категорійний апарат в констеляції культурних елементів, які не спроможні прогресивно еволюціонувати у соціумі. Негативне і навіть агресивне відношення до минулого, класики, традиції – норма, що комутується-переноситься в культуру постмодерну. «Відмовившись» від будь-якої традиції, постмодерн у своєму свободомисленні дійшов до крайності: постирав імена і дати, змішав стилі і часи, перетворив текст у шизофренічну пригоду, колаж анонімних цитат, почав грати з мовою поза будь-яких правил граматики і стилістики, змішав і прирівняв святе і гріховне, високе і низьке, відмовившись від

системного аналізу [108]. В результаті були сформовані основні правила постмодерну, згідно з Ч. Діккенсом: 1) замість гармонії, до якої прагнув Ренесанс, і інтеграції, до якої прагнув модерн, постмодернізм наголошує на гібридному мистецтві і архітектурі, що характеризуються «диссонансною красою» і «дисгармонічною гармонією»; 2) постмодернізм передбачає політичну і культурну плюральність, у якій гетерогенність масових суспільств просвічується через постмодерністські культурні пласти; 3) сприяє поверненню до антропоморфізму як елемента культури постмодерну; 4) актуалізує континуальність і прийняття минулого (анамнез); 5) продукує живопис постмодерну як вираження нарративного реалізму, натюрмортів і пейзажів; 6) виражає «подвійне кодування», в контексті якого кожний елемент повинен мати свою функцію, яка дублюється іронією, суперечливістю і багатоманітністю значень; 7) конструює корелят «подвійного кодування» як багатозначність, у якій проявляється відмова від інтеграційного мінімалізму, «високого модерну»; 8) морфологізує спомини та асоціації ідей, які збагачують будь-яке постмодерністське мислення; 9) передбачає формування нових риторичних фігур: парадоксів, подвійного кодування, дисгармонічної гармонії, комплексності, суперечливості; 10) реінкарнує повернення до відсутнього центру.

В постмодернізмі у процес комунікації погружається антропний спостерігач (теорія автопоезису), який підключає у контекст спілкування культурно-історичні виміри події-факту спостереження. Делокалізуючи подію не у фізичному, а у історичному, чи мисленнєвому часі, через посередництво рефлексії над попереднім досвідом, посередництво герменевтичного прочитання тексту природи відбувається процес своєї комунікації. Поряд з застиглою, жорсткою контекстуальністю з'являється новий термін динамічної, віртуальної контекстуальності, що потребує свого окремого дослідження. Відмовившись від побудови філософських систем і не пізнаючи необхідності підпорядкування мислення законам діалектичної логіки, постмодернізм стверджує, що словесно-мовленнєве вираження думки

завжди випадкове. Більше того, його починає цікавити той час буття мислення, коли останній ще не сформований, є хаотичним, пульсує, нагромаджуючи думку на думку, перебиваючи її образами, так як думка завжди тече, не підпорядковуючись будь-яким правилам і вимогам категорійної упорядкованості, її форма знаходиться у становленні. Починаються пошуки словесної категорійної форми для вираження мислення в контексті його логіко-категоріального аранжування, яке, на думку інтерпретованого розуму вносить зміни в його зміст, позбавляє повноти, глибини та істинності. У постмодерністському тексті відсутні всі пояснюючі концепти, так за явищами, які описуються, неможливо віднайти глибину, сутність, будь-то Бог, Абсолют, Логос, Істина, Смысл життя. Це тягне за собою втрату смислового центру і він стає багатосмысловим. Не претендуючи на істинність своїх розмислів, філософи-постмодерністи починають розглядати себе у якості учасників нескінченної комунікації, у просторі якого вони бродять по каналах, змінюючи адресатів. Джерело висхідного спілкування губиться у невизначеному минулому, досягнути яке можливо в контексті синергетичного світобачення [112]. Головний пафос постмодерністів: «нічого не гарантовано практикуючим інтерпретативним розумом. Отже, постмодерн означає розмивання будь-яких кордонів – культурних, етичних, естетичних, релігійних, церковних, будь-яких ціннісних ієрархій і прирівнюється «в правах» до самих різноманітних сутностей і предметів. Лише тексти допомагають людям орієнтуватися у соціокультурному інформаційному просторі і стають самодостатніми культурними цінностями [241].

Формування постмодерністської культури сприяє появі нового, некласичного типу пріоритетів – технічного, а не соціального прогресу; виробництва інформації, а не речей; примісцевого, а не місцевого стилю життя і типу культури; біологічного, а не механічного часу; домінування нелінійних темпоральних структур над лінійними [113]. Образ людини розчинився у нескінченному ланцюгу симулякрів на екранах телевізорів і

моніторах комп'ютерів. Основними ознаками глобального інформаційного розвитку суспільства є створення умов для формування нової реальності з новою соціальною структурою, специфічною економікою та особливою віртуальною культурою (М. Кастельс). Вона проникає в усі країни, комунікаційні потоки та фінансові мережі. Можна погодитися з Е. Гідденсом, що глобалізація являє собою не один процес, а комплексну сукупність процесів, які діють суперечливо, а то й конфронтаційно. Глобалізація може бути причиною відродження локальних культурних ідентичностей, викликати негативний опір чи сприяти відновленню різного роду архетипів української ментальності [119].

Синергетична парадигма інформаційно-комунікативного простору постмодерну зводиться до того, що: 1) об'єктами дослідження являються відкриті системи у безперервному стані, які характеризуються інтенсивним обміном речовини і енергії між підсистемами, а також між системою та її оточенням. 2) розрізняються процеси організації і самоорганізації: їх загальна ознака – зростання порядку, зумовлені протіканням процесів, протилежних встановленню термодинамічної рівноваги, незалежно від впливу взаємодіючих елементів зовнішнього середовища. 3) результатом самоорганізації стає виникнення, взаємодія, а також взаємовплив (наприклад, кооперація) більш складних в інформаційному сенсі об'єктів, чим елементи зовнішнього середовища, із яких вони виникають, тобто взаємодія позитивних і негативних зворотних зв'язків, що приводять до рівноваги в умовах інформаційного простору постмодерну [54]. В результаті проведеного аналізу виділено складові постмодерністської парадигми: 1) деканонізація всіх канонів і всіх офіційних умовностей, іронічна переоцінка цінностей; 2) розмитість жорстких бінарних опозицій, техніка бриколажу; 3) відмова від традиційного «Я», акцентуація на багатоманітності «Я»; 4) гібридизація, мутантна зміна жанрів, що породжує нові форми; 5) карнавалізація як визнання іманентності сміху, «веселої відносності» предметів, як участь у дикому розпорядку життя; 6) мета мовленнєва гра, гра з текстом, гра з

читачем, гра зі зверх текстом, театралізація тексту; 8) ігрове освоєння Хаосу; 9) інтертекстуальність, опора на всю історію людської культури та її переосмислення; 10) виявлення плюралістичного типу мислення з його розкріпаченим характером, який орієнтує на прийняття життєвого багатства і різноманітності; 11) двох-чи багаторівнева організація тексту, розрахована на елітарного і масового читача одночасно, використання жанрових кодів як елітарної, так і масової літератури, наукового дослідження; використання розважальності і зверхерудованості; 12) орієнтація на багатоманітність використання тексту; 13) явище «смерті автора»; 14) багатоманітність точок зору і смислів; 15) принципова асиметричність, незавершеність, відкритість конструкції; 16) використання принципу ризоми. Ці особливості постмодерністської парадигми зумовили полівалентну поетику постмодернізму, для якої характерно: 1) поява нових, гібридних літературних форм; 2) цитатно-пародійна двох-чи багатомовність, пастишизація; 3) фрагментарність, колаж, монтаж, використання текстів; 4) ризоматика (відсутність зв'язуючого центру); 5) розчинення голосу автора у дискурсах; 6) гра з культурними знаками і кодами; 7) травестійне пониження класичних зразків, іронізування і пародування; 8) використання культурфілософської постструктуралістської символіки; 9) відмова від істини; 10) фрагментарність, пародійність, використання автором певної маски, інтертекстуальність, аллюзійність, присутність ігрового елемента; 11) пастиш, попури.

Таким чином, постмодерністська філософія зводиться до пошуку цитат та інтертекстів у тому чи іншому художньому тексті, які не дають можливості пізнати сутність того чи іншого явища. Постмодернізм – це світовідчуття світу, у якому відсутнє знання; це криза метафізичного мислення і дезінтеграція картини світу. Безсистемність, хаотична мозаїка постмодернізму є відтворення фрагментарності наших уявлень і безпорадності філософії (мистецтва), яка втратила глибину, код, що являє собою таємницю світовлаштування; спроба подолати катастрофічну

роз'єднаність людини і світу. Постмодерн як тип світосприйняття, форма свідомості, стиль мислення («ідеологія»), а також специфічний тип ментальності і соціально-філософська концепція сприйняття світу спирається на недовіру до традиційних реалістичних концепцій та адекватності відображення реальності органами почуттів. Постмодернізм як культурно-світоглядне явище має в своїй онтологічній основі антисистематичність як відмову від притязань на цілісність і повноту охоплення. На думку В. Крисаченко: «Класичні ознаки інформаційного суспільства носять суто технологічний, соціально технічний характер пошуку аналогій та інновацій» [120, с. 6]. Поряд з соціально технічними параметрами інформаційної реальності її характеристика доповнюється людиномірними, соціально-антропологічними ознаками. Зміна характеру ціннісної сфери інформаційного суспільства сприяє розвитку і укріпленню постмодерністського світогляду. Постмодерністська методологія включає в метатеорію інформаційного суспільства теми людини і культури, своєрідно компенсуючи соціально-технічні характеристики інформаційного суспільства. Нові віртуально-технічні взаємодії змінюють характер життєдіяльності людини, її образ життя, свідомість і світогляд. Постмодерністська ситуація отримала відображення в контексті розуміння того, що такі характеристики постмодернізму, як реконструкція, дифферанс, перформативність, плюралізм, симуляція, симулякризація, гіперреальність, інтертекстуальність впливають на зародження і формування концептів міжкультурної комунікації [125].

Інформаційне суспільство має як значний позитивний потенціал, що сприяє вирішенню багатьох соціальних проблем, так і певні ризики, загрози, суперечності [226]. При цьому методи протидії загрозам інформаційного віку лежать не в області відмежування від глобального інформаційного простору, а у сфері розвитку власне повноцінної участі у його формуванні. Постмодерн виступає у якості філософсько-лінгвістичної парадигми і безпосередньої культурної епісистеми, що в цілому сприяло появі ідеології глобалізму.

Основними засадами сучасного постмодерністського зсуву в інформаційній культурі являється розбалансування свідомості, яка розривається між досвідом наявного і бажаного і є результатом релятивізму. Символічний капітал культури у геополітиці являє собою цінності і принципи життєоблаштування, на яких була організована влада над простором, що визнається народами, які проживають на цьому просторі, так і іншими народами. В інформаційному суспільстві категорія простору характеризує ще один атрибут соціального буття – інформаційний простір, глобалізація сприймається і розглядається як процес, направлений на розширення можливостей самореалізації людини [252]. Особистість володіє абсолютною свободою у прийнятті рішень, вона плюралістична у своїх діях і у своїй свідомості. Пріоритет духовності і особистісного начала у людині не означає можливості вільно маніпулювати матеріальними, економічними і соціальними умовами існування. Системне дослідження і створення єдиної картини світу в філософії постмодернізму стає неможливим. Постмодерн характеризують такі індикатори, як: 1) постмодерн-деконструкція ціннісного базису цивілізації; 2) інформаційний повінь та його наслідки – дезінтеграція інфосфери; 3) формування еволюційно-кібернетичної моделі людства як суперорганізму, що зароджується завдяки якісному прориву у комунікаційних технологіях (Ф. Хайліген), а Інтернет розглядається як початок «світового мозку» соціального колективного суперорганізму. Симулякри і симуляції та копії копій створюють сучасну реальність і детерміновану ними інформаційну культуру постмодерну. Як відмічає С. Куцепал, аналіз зазначених носіїв комунікативної культури дозволяє зробити висновок про те, що комунікативна культура часів незалежної України зазнала суттєвих, навіть парадигмальних трансформацій: вона набула ознак, притаманних суто онтології та аксіології постмодерністської світоглядно-практичної парадигми [124].

Результаті аналізу розвитку кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну, в який погружається

антропний спостерігач доведено, що сучасна епоха постмодерну має багато шляхів розвитку комунікації як результату зростаючої культурної багатоманітності світу, що ставить акцент на автономії, різноманітності індивідуальних і соціальних форм, плюралізмі, відкриває простір не тільки для діалогу, але й полілогу; відмови від канонів і авторитетів; зрощення свідомості із засобами комунікації та актуалізує такі принципи, як, децентрація, невизначеність, фрагментарність, плінність, контекстуальність, що націлені на «деконструкцію» і «деструкцію» у яку погружається антропний спостерігач (теорія автопроезису).

3.2. Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури

Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури являє собою процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності (індивідами, групами, організаціями, товариствами віртуального простору) з метою передачі і обміну інформацією через посередництво прийнятих у даній культурі знакових систем (мов), що пов'язано зі зміною світоглядної парадигми. Міжкультурна комунікація виступає як один з базових механізмів і невід'ємна складова соціокультурного процесу, яка забезпечує саму можливість формування соціальних зв'язків, що змінюють уявлення людини про себе, накопичення і трансляцію знаннєвого досвіду [126]. Постановка проблеми соціокультурної комунікації як системоутворюючого фактора сучасної інформаційної культури пов'язана з поясненням природи, факторів і механізмів формування міжкультурної комунікації як різновиду соціальної комунікації, яка сприяє інтенсифікації інформаційних процесів. Для аналізу соціокультурних комунікацій і різних форм їх інституціонального функціонування у суспільстві використовують положення про утвердження діалогічності

комунікації як консенсусної взаємодії (У. Матурана) та ідеї про здатність системи до «самовідтворення» (автопоезису), яка розвинена Н. Луманом у контексті комунікаційної парадигми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми пов'язана з нелінійним мисленням, який детермінований наступними теоретичними положеннями: номадичного мислення, сценарного мислення, посібілістського мислення, можливісного мислення, складного мислення з акцентуацією на принципи – ризматичності, трансгресивності, можливості, складності, плюралістичності, відкритості, інноваційності, інтегративності, цілісності, прогностичності, критичності.

Вивчення комунікації та її інституціональних форм у контексті сучасної інформаційної культури спирається на теоретичні розробки соціокультурної модернізації, індустріального чи постіндустріального суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер, та ін.) [253], теорію інформації (К. Шеннон), яка інтенсивно розвивається; залучення методів системного аналізу Е. Ласло та синергетичної теорії Г. Хакена. Якщо комунікація – це підтримання динамічної цілісності культури, то трансформація інформаційно-комунікаційних процесів зумовлює становлення нового типу морфології інформаційного суспільства, яке визначає підвищення ролі знання і логічних знакових систем у здійсненні інформаційного обміну. Аналіз інформаційного ракурсу суспільства, що знаходиться у стані свого самостановлення, сприяє посиленню взаємозв'язку між інструментальною основою цивілізації та її ментальними, сутнісними характеристиками, що означає не просто технічну «передачу» інформації по комунікаційним каналам, а соціальний досвід, наслідування, основні культурні смисли, що складають «вертикаль» системоутворення медіа комунікації,- як відмічає Н. Луман [140]. Сміслообмін комунікації і трансляції як її різновидності реалізуються у процесі інформаційних взаємовідносин суб'єкта (генетичних, функціональних, кооперативних тощо) у відповідності зі смисловим полем нового способу організації соціального життя [254]. Інформаційна

селективність зумовлює відбір і збереження в тезаурусі культури цінної інформації, яка відповідає цільовим установкам суб'єктів соціокультурної системи в цілому. Якщо врахувати, що стратегічна мета системи – це самозбереження (через удосконалення) системи, то життєдіяльність системи підтримує інформаційний процес, тобто рух інформації, що здійснюється через комунікацію і трансляцію. На думку Н. Лумана, суспільство являється прикладом самовідтворюючої і самореферентної системи, а формою співіснування є міжкультурна (соціальна, соціокультурна) комунікація. Ж.-Ф. Ліотар розглядав суспільство як систему дискурсивних практик; при цьому соціальність набуває характеру дискурсивної різноманітності, в основі якої лежать форми мовленнєвої гри – «мінімальні відносини для існування суспільства». Усвідомлення цього факту почало формуватися лише у другій половині ХХ ст., коли відбулася революція у характері інформаційних взаємодій, яка надала цим впливам глобального планетарного характеру. ЗМІ, системи обробки інформації, інформаційно-комунікаційні технології перетворюють кожну подію у глобальний фактор людських відносин. Дійсно, і комунікація, і інформація набувають фундаментального характеру, який примушує надавати цим поняттям онтологічного (буттєвого) статусу. Соціокультурна реальність, що розгортається в історичному часі, представляє собою сукупність комунікаційних об'єктів, кожний з яких прив'язаний до географічних координат і може бути охарактеризованим сукупністю параметрів: політичних, економічних, етнокультурних. Має місце також «польове» уявлення інформаційно-комунікаційних практик, що контролює певні фрагменти соціального життя (поля практики П. Бурдьє) [19].

Отже в процесі означеної задачі дослідження, міжкультурна комунікація представляє собою процес взаємодії між суб'єктами діяльності (індивідами, групами, організаціями) з метою передачі чи обміну інформацією через посередництво прийнятих у даній культурі знакових систем, прийомів і засобів їх використання. Міжкультурна комунікація

виступає одним з базових механізмів і невід'ємною складовою соціокультурного процесу, яка забезпечує саму можливість формування соціальних зв'язків, управління сумісною життєдіяльністю людей, яка сприяє накопиченню і трансляції соціального досвіду. Необхідними умовами і структурними компонентами міжкультурної комунікації являється наявність загальної мов у суб'єктів комунікації, каналів передачі інформації, а також правил здійснення комунікації (семіотичних, етичних) в контексті колізій антропологічного розмислу [115]. У певному плані кожна соціальна дія може бути розглянута як комунікативна, яка включає і виражає певну інформацію. Проте власне комунікативними являються лише дії, що здійснюються з спеціальною метою комунікації, тобто ті, що мають мотиваційні засади, орієнтацію на передачу інформації та здійснювані з використанням адекватної цієї цілі знакової системи. Аналіз цих типів соціальних дій дається у доробках А. Шюца. Різноманітні інтерпретації міжкультурної комунікації, що базуються на різних методологічних парадигмах, акцентують її сутність як сукупність засобів передачі соціальної інформації, що утворюють базу для становлення і розвитку інформаційного суспільства (технократично-раціоналістичний підхід), або як способу досягнення розуміння однією людиною іншої, як механізму «вживання» (феноменологічна інтерпретація). Значне місце теорія комунікативної дії займає у працях Ю. Габермаса, для якого всі учасники комунікації орієнтуються на узагальнені, інтерсуб'єктивно зрозумілі норми комунікації, які в сукупності з комунікативною компетентністю і наявністю раціональних комунікативна дія Ю. Габермаса являється мегатипом всіх типів соціальних дій. Типологія процесів міжкультурної комунікації побудована згідно з наступними засадами: 1) по характеру суб'єктів комунікації (міжособистісна, особистісно-групова, міжгрупова, міжкультурна); 2) по формам комунікації (вербальна, невербальна); 3) по рівням протікання комунікації (на рівні буденної культури, у спеціалізованих сферах соціокультурної практики, в контексті трансляції культурного досвіду від спеціалізованого рівня до

буденного). У змістовному відношенні міжкультурна комунікація може бути диференційована на чотири основні інформаційні напрями: 1) новаційна (інформація, яка залучає споживача інформації до нових властивостей і ознак явищ, об'єктів і процесів, про технології і норми здійснення будь-якої діяльності, актів поведінки і взаємодії, про мови, знаки і засоби діяльності щодо збільшення кількості і якості знань); 2) орієнтаційна (допомагає споживачу інформації орієнтуватися у системній структурі природного і соціального простору, в ієрархічній співвіднесеності її елементів, сприяє соціалізації та інкультурації індивіда, формує екзистенціальні і ціннісні орієнтації, задає критерії оціночних суджень, пріоритетів вибору); 3) стимуляційна (яка впливає на мотиваційні засади соціальної активності людей, що актуалізує знання людини про оточуючу дійсність і технологію діяльності, а також отримання знань ради задоволення соціальних очікувань); 4) кореляційна (уточняє чи обновляє окремі параметри історичних форм саморегуляції соціального процесу [121]).

В результаті розвитку інтенсивності та об'єму інформаційних потоків розширяється соціальний і культурний простір інформаційної культури як складової частини загальної культури людства, як культури суспільства епохи інформатизації, як системної характеристики інформаційної людини. Вчені розглядають специфіку функціонування даного феномена на соціальному та індивідуальному рівнях, включаючи аналіз різних проблем: етичних, аксіологічних, соціально-психологічних, освітніх, комунікативних, мас-медійних. Природно, що комунікативно-медійний контекст становлення інформаційної культури являється найбільш актуальним для нашого дослідження. Тому завдяки культурологічній рефлексії засадами інформаційної культури виступає цілісна система культури. Вона розглядається нами як надбіологічна програма діяльності індивідів, як інформаційно-комунікативна підсистема соціуму, як система всезагальних принципів смислоутворення і передачі культурних кодів, інституційно закріплюючих накопичений соціальний досвід, що в цілому сприяє

підвищенню ефективності системоутворюючої ролі соціокультурної комунікації. Проаналізовані в контексті теорії самоорганізації особливості соціокультурної системи констатують її визначальну цілісність, яка формується на основі трансляції еволюціонуючих смислів у соціальному часі і просторі. Інформаційно-комунікаційна складова культури, на наш погляд, дозволяє використовувати в практичній діяльності весь соціокультурний досвід людства, не протиставляючи інформаційні фрагменти різних культур, стимулюючи діалогічність, глобальну консенсуальність із збереженням самобутності світоглядних орієнтацій особи в умовах трансформації суспільства [118].

Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасного соціуму базується на інформаційній культурі, яка розглядається як універсальна цивілізаційна реальність (Л. Скворцов), яка визначається в єдності трьох її вимірів: інформаційної інфраструктури, відеоряду і метаосвіти. Сутність інформаційної культури полягає у внутрішній цілісності і функціональній взаємозалежності, так як основою даного феномена являється людина та її соціальна дія, яка базується на принципах гуманізму – слугування істині, добрі і красоті. Виходячи з функціонального призначення системи культури, специфіки її складової, ми встановили, що роль інформаційної культури зумовлена виконанням наступних функцій: комунікативної, інтегративної, регулятивної, адаптаційної, а формування інформаційної культури базується на наступних загальнометодологічних принципах – культурологічному, системному, аксіологічному, функціональному, психологічному, семіотичному та ін. Аналіз інформаційної культури в контексті ЗМІ, дозволяє пояснити взаємозумовлену динаміку, специфіку комунікаційних процесів в історично визначеній соціокультурній системі. Завдяки теорії самоорганізації ми зможемо розглянути сучасну культуру в її системно-інформаційній цілісності через єдність цілей та інтегративну функціональність самоорганізуючих утворень. Функція як смисл існування будь-якої системи, її призначення та

необхідність виступає основним, консолідуючим фактором. Тому системоутворююча роль міжкультурної комунікації проаналізована через її функціональне призначення [127].

Соціоцентричність міжкультурної комунікації виявляється в діалогівій комплексності, консенсуальності соціокультурної взаємодії, що досягається через посередництво обміну смислами між соціальними суб'єктами, що представляють собою людиновимірні, саморозвиваючі системи. Інформаційною складовою комунікаційного системоутворення нами виділені культурні смисли (менталітет, традиція, тезаурус), параметри порядку, що розглядаються з позицій синергетики [4]. Специфіка системоутворення міжкультурної комунікації як інформаційної культури закладається в актуальному просторі і часі і зумовлена особливостями інформаційного суспільства: демасифікація масових комунікацій, мережне мислення, віртуальність, образність. Суб'єктно-інформаційна основа смислоутворення і смислообміну (культури) приводить нас до домінування інформаційної культури з наступною самоорганізацією в ході інформаційних революцій. Проте у термінологічному смислі, «інформаційна культура» розглядається як смислосмістовна характеристика інформаційного суспільства. При цьому, як зазначає Т. Кун: «...інформаційна культура як результат сингресивної взаємодії смислоутворюючих суб'єктів визначається як інтегральний феномен, який має не тільки соціетальний, але і індивідуальний рівень функціонування наукових парадигм [122, с. 5]».

Як свідчить соціально-філософський аналіз, міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної цивілізації – це вид спеціалізованої культури, вміння, навички спілкування з інформацією, з ІКТ, тобто комп'ютерна культура у технологічному і ціннісно-моральному розумінні. Розвиток інформаційної культури зумовлений розвитком діалогічного суспільного інтелекту. Чим вище суспільний інтелект, тим на більш високому рівні знаходиться інформаційна культура і міжкультурні комунікації. З точки зору змістовності, міжкультурна комунікація зумовлює

тенденції, з однієї сторони, до інтенсивного зростання різноманітності, спеціалізації інформації у відповідності з аудиторними сегментами, з іншої сторони – до універсализації предметно-тематичного змісту різних ЗМІ. Стан рухомої рівноваги системи підтримується її саморегуляцією, яка прямує до ефективності як міри досягнення результату, детермінованого медійними функціями, що стимулюють внутрішньо системні трансформації. Специфіка екзистенціальних явищ і процесів заключається в тому, що вони пов'язані з єдиним полем людської взаємодії і дозволяють пояснити взаємодії в суспільстві [131]. У зв'язку з цим особливості соціокультурного простору інформаційного суспільства представлені як фактори, що дозволяють виявити специфічні особливості буття людини в цілому і його образу як однієї з форм буття [132]. Під соціокультурним простором інформаційного суспільства розуміється ареал розповсюдження і впливу культурних досягнень інформаційного соціуму. Особливістю соціокультурного простору інформаційного суспільства являється ситуація інформаційного вибуху, навіть його початкової фази, коли об'єм інформації перевищує можливості людини її сприймати і аналізувати у повному обсязі. Зростаюча сила потоку інформаційного обміну між людьми породила новий тип культури, у якій все підпорядковано необхідності класифікації, уніфікації з метою найбільшої компресії і підвищення ефективності при передачі від людини до людини, будь-то особисто чи через мову як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості [123]. У соціокультурному просторі інформаційного суспільства сполучаються дві протилежні тенденції. З однієї сторони, глобалізація інформаційного ринку приводить до уніфікації масової інформації, до того, що загальнозначущі події стають об'єктом підвищеної уваги. З іншої сторони, спостерігається протилежна тенденція: можливість інформаційних послуг ранжувати по регіональним чи змістовним ознакам. Невеликі спільноти чи національні утворення отримують можливість розвивати свою культуру, зберігати мову, формувати почуття духовної єдності. Цілеспрямовані зусилля суспільства і держави по розвитку інформаційної

культури сприяють подоланню протиріччя між людиною і суспільством і визначають характер соціального метаболізму, який забезпечує функціонування соціального організму країни як цілісної системи на певному відтинку історичного розвитку.

У дискурсі про особливості міжкультурної комунікації інформаційного суспільства часто розуміють взаємовідносини «людина-мережа». У цілому, культура сучасного суспільства проникнута духом постмодернізму з його особливим відношенням до смислу, традиціям та гри, а соціальні відносини як прямо, так і опосередковано залежать від рівня інформаційних технологій і самої інформаційної культури суспільства. Тому не повинно бути однозначного відношення до можливостей Інтернету та інформаційних технологій, так як у цих умовах жодна держава не може розвивати свій соціокультурний простір «незалежним шляхом», поза «кордонами» століття біфуркації [130]. Як свідчать вітчизняні науковці В. П. Бех, С. Мартинюк, світоглядні ідеологеми виходять з того, що людина є суб'єктивною інформаційною системою, яка входить до об'єктивного загальноінформаційного поля Всесвіту і високий ступінь зрілості духовних потреб викликає до життя потребу зміни принципу організації родового життя людини [40].

Слід відмітити, що міжкультурна комунікація впливає не тільки на буття людини і суспільства, але й на свідомість як соціуму, так і індивіда. Зміни в соціокультурному просторі інформаційного суспільства відбуваються в історично стиснутих рамках, на очах одного покоління. Одночасно з перетвореннями в соціальній та економічній структурах становлення інформаційного суспільства здійснюється сильний соціальний, психологічний, культурний вплив на особистість. У бутті сучасного суспільства, як в дзеркалі, відображаються всі сили – і творчості, і знищення – але єдність народів і культур пов'язана єдиним інформаційно-технологічним простором і часом, їх схрещенням, що стиснує реальність, і витісняє часто духовність. Відбувається помітна уніфікація масової

свідомості, постільки люди «споживають» одночасно одні й ті ж новини, особливо інформаційного характеру [129]. З іншої сторони, разом з процесом уніфікації свідомості спостерігається і вкрай протилежна тенденція – у сучасної людини може бути повномасштабна можливість проявити і реалізувати свою індивідуальність у сучасному соціумі. Реалії міжкультурної комунікації інформаційного суспільства пред'являють нові вимоги, перш за все наявність здібності і готовності до зміни діяльності, мобільності, перенавчання, оволодіння нової професії. В той же час актуалізується не тільки проблема людської індивідуальності, але й особистісної ідентичності. Якщо у соціокультурному просторі традиційного суспільства колективне, масове превалювало над особистісним, то для інформаційно-комунікативного простору перед сучасною людиною постає широка свобода вибору, реалізуючи яку, людина, як ніколи раніше, здатна проявити свою індивідуальність.

Таким чином, для свідомості людини інформаційного суспільства характерним є те, що формування особистості відбувається при підвищенні можливості реалізації індивідуальності, але при пониженні устремління до ідентичності. Людина не відчуває особливої потреби в ідентичності в умовах розширення комунікативно-інформаційного простору, в якому важливіше вміти користуватися засобами технологізації та інформатизації, чим мати чітке усвідомлення своєї ідентичності, причетності до будь-якої спільноти людей. Людина інформаційної епохи – це космополіт, в будь-який момент здатний виявити свою індивідуальність. Отже, система людських взаємовідносин в глобальному інформаційно-комунікативному опосередковується комунікацією, яка визначає їх характер та ефективність. У ході різних видів діяльності формується потреба у пошуку більш досконаlih та ефективних форм комунікації, що й породжує різні ролі і призначення тих чи інших її форм. Іншими словами, на думку М. Лепського «...у залежності від різних причин різні форми міжкультурної комунікації набувають відповідного призначення у життєдіяльності суспільства, тобто сприяють

взаємозв'язку оптимізму і песимізму [133, с. 24]». На нашу думку, саме функції розкривають ту соціальну роль, яку міжкультурна комунікація виконує в інформаційному суспільстві. На цій основі можна стверджувати, що соціокультурна комунікація, як і міжкультурна являються формами соціальної комунікації. Соціальна комунікація у свою чергу являється процесом взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передачі чи обміну інформацією. Даний вид комунікації виступає одним з базових механізмів і невід'ємною складовою соціокультурного розвитку, яка забезпечує можливість формування культурних зв'язків як всередині окремих культур, так і між культурами. При такому підході культура – це ланцюг комунікативних взаємодій різних структур [7].

Міжкультурна комунікація представляє собою обмін між людьми з різними уявленнями, ідеями, інтересами, потягами, почуттями, установками. Якщо все це можливо розглядати через призму інформації, то тоді процес комунікації може бути зрозумілим як процес обміну інформацією. Специфіка міжкультурної комунікації розкривається у ряді процесів і феноменів психологічного зворотного зв'язку, наявності комунікативних бар'єрів, комунікативному впливу та існуванні різних рівнів передачі інформації (вербального чи невербального). Для міжкультурної комунікації характерним є механізм зворотного зв'язку. Зміст даного механізму заключається в тому, що до міжособистісної комунікації процес обміну інформацією немов би подвоюється і, крім змістовних аспектів, інформація, що поступає від реципієнта до комунікатора, включає свідчення про те, як реципієнт сприймає і оцінює поведінку комунікатора. Як система культурних смислів, інформаційна культура формується в результаті сингресивної та комунікативної взаємодії самоорганізуючих суб'єктів; системоутворююча роль соціокультурної комунікації у становленні і розвитку інформаційної культури розглядається через її функціональне призначення, що детермінується зовнішнім середовищем у контексті внутрішньо системних змін. Інформація сприяє не тільки виникненню порядку, але й носить

дезорганізуючий характер (надлишкова інформація, яка обмежує її засвоєння, ситуаційна маніпулятивність, інформаційна агресія), що являють собою специфічну особливість сучасної людини [218]. Соціокультурна комунікація приводить до цілого спектру соціальних результатів, так як взаємодія культур впливає на розвиток всіх форм суспільного життя, в результаті чого розвивається саме суспільство як цілісний і складний соціальний організм, у всьому багатстві свої проявів – матеріальних і духовних, в контексті яких розвивається і сама людина. Міжкультурна комунікація немов би породжує «новий всезагальний соціум культури» (В. Біблер) – особливу соціальність, точніше форму вільного спілкування людей у силовому полі, формуючи семіосферу [136].

Реалізація потенціалу міжкультурної комунікації можливими і суспільними мережами привела до утворення онлайн-товариств, які реконструювали суспільство, сприяли при цьому різкому розширенню сфери охоплення і застосування комп'ютерних мереж. Їх члени розділяли технічні цінності меритократії і підтримували віру хакерів у цінності свободи, горизонтальної комунікації та інтерактивної мережевої взаємодії, проте вони співвідносили їх зі своїм суспільним життям і не займалися технікою заради техніки. На кінець, інтернет-підприємці відкрили нову планету, населену незвичними технічними інноваціями, новими формами суспільного життя і незалежними індивідуумами, технічна компетенція яких давала їм широкі повноваження по відношенню до основних суспільних норм та інститутів. Однією з яскравих проявів можливостей соціокультурного конструювання у віртуальному просторі сьогодні являється факт виникнення і активного розвитку різних мережевих спільнот. Новий соціокультурний простір вже давно освоюється шляхом художньої рефлексії. Н. Тальнішних виділяє дві теоретичні установки, які застосовуються при аналізі мережевих товариств (спільнот), а також communities. Згідно першої теоретичної установки, кібертовариства являються продовженням і більш повною реалізацією і новим виміром традиційно сформованих структур соціокультурного життя,

другий тип спільнот виникає і розвивається власне в кіберпросторі, набуваючи відносну самостійність від соціуму, представляючи собою своєрідний пороговий простір, у якому розвивається нова якість соціокультурного життя, простір, який приводить до невідомих змін і робить суспільство «іншим» завдяки використанню символів [135]. Такий підхід є характерним для прихильників теорії нелінійної динаміки, які намагаються розглядати соціальність як біфуркації. Особливість мережевих груп другого типу заключається в тому, що діють вони при повній відсутності «зовнішнього середовища», але в той же час сприяло формуванню згуртованості і стійкості групи. У віртуальному товаристві основні суперечливі збудники виходять «зсередини» і на перший план виходить соціокультурна складова. Постільки людина як суб'єкт мережевої комунікації в Інтернеті перебуває у «розірваному» стані, вона немов би існує у двох світах – реального соціального буття і буття віртуального, то культурна самоідентифікація і самі основи самовизначення здійснюються у відповідності з належністю до того чи іншого типу мережевого суспільства [137].

Мережеві товариства існують в кіберпросторовому континуумі, практично не впливаючи один на одного. Звідси мережеві етикети, норми і цінності «фрагментуються» (культура стає «кліповою»). У стані інституціональної деструктивності та соціальної невизначеності у віртуальному середовищі мережевих товариств основну роль у регуляції поведінки починає відігравати культурне начало індивіда, яке може виступати частіше всього як потреба в «карнавалізації». На думку М. Бахтіна, – це саме життя, але оформлене особливим ігровим чином; це негація реального життя, реальних статусів, загальноприйнятих норм спілкування, гра умовних персонажів. Віртуальний простір, побудований по принципу гіпертексту, можливість «гри» з ролями, створення багатоманітного віртуального «Я» в перспективі формує креативного суб'єкта, який виступає носієм нової інформаційної культури, але при цьому

виникає загроза «втрати» особистості, так як остання проявляється лише через самопрезентацію особистості [139]. Амбівалентність ситуації розвитку інформаційно-комунікативного глобального суспільства у тому, що, з однієї сторони, «мережева інформаційна культура» представляє собою потенційно необмежене коло спілкування, а з іншої, це коло замикається на «фрагментарному» секторі. Безперечно, міжкультурна комунікація у рамках мережевих товариств може виступати фактором культурної ідентифікації індивіда з суспільством, ліквідації комплексу відчуженості від процесу глобального розвитку, ментальної напруги, пов'язаної з комплексом провінціала, цивілізаційної неадекватності. Завдяки гнучкості і можливості координації соціальна взаємодія онлайн відіграє все зростаючу роль в суспільній організації в цілому. У наші дні розвивається мережева культура, постільки вона являється системоутворюючою для сучасної інформаційної епохи, яка, являючись експліцитною, втілює культуру свободи і особистої творчості. Молоде покоління сприймає мережу як основний засіб освіти, особистої комунікації, професійної діяльності, реалізації свободи в умовах інформаційно-гуманітарної революції [140].

У результаті виконання даного завдання доведено, що міжкультурна комунікація як системоутворюючий чинник сучасної інформаційної культури реалізується на основі діалогічності і полілогічності як консенсусної взаємодії суб'єктів комунікації та здатності системи до «самовідтворення» (автопоезису) в умовах глобального комунікативно-інформаційного суспільства.

3.3. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах трансформації сучасного українського суспільства

Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах глобального інформаційно-комунікативного простору переконливо свідчать,

що формування інформаційної цілісності світу супроводжується виникненням нових, раніше невідомих проблем. Розширення міжкультурних контактів тягне кризи, деструктивні явища, трансформації світогляду, інноваційні пошуки у кожній культурі цивілізації XXI століття [143]. Взаємодія культур породжує необхідність переоцінки міжкультурних контактів і власної культурної ідентичності на основі ідей міжкультурної толерантності, адекватного сприйняття культурних відмінностей, що виступають у даних обставинах необхідними передумовами ефективних взаємовідносин між культурами і взаєморозуміння між їх носіями. В контексті процесів модернізації сучасного суспільства, глибокої трансформації сучасної культури набула великого значення проблема взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних культур, що потребує готовності до міжкультурної комунікації і здібності до міжкультурної компетентності [144]. Соціально-філософське розуміння сучасного глобального світу формується під впливом істотної трансформації міжкультурної комунікації, яка набуває значення парадигми розвитку глобального суспільства. Міжкультурна комунікація представляє собою інструмент впливу на культури, що контактують поміж собою, в сучасному мультикультурному і полі мовленнєвому світі. Її зміст, види і форми відновлюються у міру становлення інформаційного суспільства як світового феномена. Це особливо стає помітним там, де нові інформаційні технології знімають бар'єри простору і часу у контактах людей і перетворюють міжкультурну комунікацію у повсякденність людських індивідів і спільнот. При цьому істотні зміни відбуваються у змісті і формах раніше освоєних людством типів міжкультурної комунікації, які вже не можуть розвиватися, а традиційні траєкторії набувають нові смисли, вступаючи у нові комбінації смислів [142].

Особливо актуальним і перспективним в дослідженні детермінантів оптимізації міжкультурної комунікації в умовах сучасного глобалізованого процесу являються питання, пов'язані з осмисленням місця у ньому України,

взаємодії багаточисленних локальних культур в українському культурному просторі. У цьому заявку важливо не забувати, що філософське розуміння процесу міжкультурної комунікації формується з усвідомлення унікальності і самобутності кожної культури [215]. Це можливе тільки у тому випадку, коли комуніканти навчаться інтерпретувати все те, що відбувається у процесі міжкультурної комунікації з позицій іншої культури, співвідносити існуючі стереотипи з особистим досвідом і робити адекватні висновки, тобто осмислювати чужу реальність шляхом перегляду своїх поглядів і уявлень про іншу культуру. Виникнення таких ситуацій безпосередньо пов'язано з стереотипами, які у значній мірі визначають характер соціальної самоідентифікації та ідентичності [145, с. 23]. Життєво необхідним являється здатність знаходити вихід з конфліктних ситуацій у процесі міжкультурної комунікації. Навички міжкультурної комунікації дають можливість людині орієнтуватися у єдиному, культурному просторі, яке характеризується взаємодією локальних культур з глобальною. Навички міжкультурної комунікації дають можливість людині правильно орієнтуватися у єдиному, культурному просторі, яке характеризується взаємодією локальних культур з глобальною. Можливості культурної міжкультурної комунікації як інтеграції [216] все більше розширюються і мають багато (полі) шляхів, тому не випадково притягають увагу. Поряд з раніше існуючими і вже тими, які стали класичними засобами комунікації, виникли і розповсюджуються засоби масової комунікації, здатні втягнути в комунікативний процес велику аудиторію. Єдність і взаємопроникнення, спілкування і відокремлення, взаємодія і відштовхування, зв'язки і протиставлення – все це характеризує суперечливу єдність особливостей світового соціокультурного процесу, суперечливу єдність форм культурного буття, властивих людству вже з перших кроків його розвитку [148]. Взаємодія культур – особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, які формуються, по меншій мірі, між двома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, які з'являються у ході цих відносин. Міжкультурна комунікація в умовах глобального інформаційно-

комунікативного простору висувається на передній план, з імпліцитної перетворюючись на експліцитну, в контексті якої реалізується її першооснова – її форми комунікації, детермінованої національним менталітетом, що породжує відмінності в тій чи іншій культурі, у тому числі у спілкуванні і в комунікації. В той же час у процесах міжкультурної комунікації мова виступає тим кодом, що породжує різні мовленнєві конструкції, що свідчить про взаємодію мови і культури, мови і комунікації, розвиток філософії віртуальної реальності [217].

Одним з основних є кроскультурний підхід, який передбачає толерантність всіх етнічних менталітетів та їх мовленнєвих систем. Кроскультурність розуміється як взаємопроникнення мовленнєвих світів і культур, суміщення загального і відмінного, що являє собою «суміщення». Прихильники інтеркультурної філософії сприяють розумінню комунікації як спілкування з «іншим» і приймають герменевтичний підхід, що передбачає сферу взаємодії з «іншим», намагання тлумачення текстів і мовленнєвих структур та «сприяння зовнішнього розширення людини [146]». Кроскультурність і інтеркультурність в соціальній філософії – це дійсно поліфонічний процес, що намагається гармонізувати різні голоси і зрозуміти чужу думку, що відкриває нові горизонти і перспективи соціальної філософії. Крослінгвістичні дослідження присвячені поглибленню обміну між різними націями, що знаходять своє самовираження у взаємному впливові мов і культур в умовах полікультурного соціуму. Становлення і бурхливий розвиток теорії міжкультурної комунікації є закономірним процесом, зумовленим цілим рядом причин, зокрема: об'єктивно-цивілізаційними факторами (розвиток матеріальної цивілізації), суб'єктивно-цивілізаційними факторами (перегляд Відношення до «чужого» і «чужих»), а також об'єктивно-науковими факторами (виникнення теорії комунікації). Комунікація являє собою різновид інтенціонального (свідомого) повідомлення інформації, за допомогою спеціально створених семіотичних заходів (кодів), направлених на формування суспільства як єдиного

соціального організму. Міжкультурною являється комунікація між носіями різних культур, які стали інтенсивно посилюватися у період культурної глобалізації., що потребує визначення методологічних засад міжкультурної комунікації як складного соціального феномена.

Дослідження свідчать, що комунікація у широкому смислі слова – це обмін інформацією між індивідами через посередництво загальної системи символів. Комунікація у механістичному підході – це однонаправлений процес кодування і передачі інформації від джерела і прийому інформації отримувачем повідомлення. Комунікація в діяльнісному підході – сумісна діяльність учасників комунікації (комунікантів), в ході якого виробляється загальний (до певної межі) погляд на речі і дії з ними. Міжкультурна комунікація представляє собою атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства, в соціальному просторі якого відбувається взаємодія і взаємозв'язок між підсистемами культури (всередині окремої культури, між різними культурами в просторовому і часовому вимірах, а також між суб'єктами-носіями на рівні окремої культури і на рівні міжкультурного спілкування. Міжкультурна комунікація виступає індикатором розвитку культури у суспільстві: з однієї сторони, вона розкриває її здатність до сприйняття інокультурних елементів і породженню нових форм; а з іншої – здатність транслювати свої цінності в культури розвинутого індустріального суспільства [149]. Міжкультурна комунікація виступає ціннісно-нормативним регулятивом соціально-культурної діяльності, вона відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і надає йому культурної самобутності. Володіючи системою прямих і зворотних зв'язків, вона сприяє постійному розширенню смислового потенціалу культури, диференціації «свого» і «чужого» в культурі. Міжкультурна комунікація – це базовий елемент формування, відтворення, збереження, трансляції культури як у цілому, так і її складових. Вона закріплює у вигляді системи символів і виступає найважливішою умовою свідомої суспільної діяльності людей, їх

взаємодії. Міжкультурна комунікація виступає фактором суспільних змін, що відбуваються в суспільствах в умовах глобалізації.

Тільки у тому випадку, коли соціальний світ ХХІ століття стане століттям співпраці без мовних, мовленнєвих, етнічних, расових і культурних бар'єрів, стане можливим здійснення основоположних принципів міжкультурної комунікації. Культурна глобалізація – це процес, в який втягнуті не тільки в якості суб'єктів, але в якості об'єктів всі країни і цивілізації. По-перше, процеси культурної глобалізації приводять до того, що суспільні, макросоціальні відносини людей виходять за межі національно-державних спільнот, набувають транснаціонального характеру. Культурна глобалізація ослаблює цю ідентифікацію, разом з глобалізацією руйнується структура основних принципів, на яких базувались держави і суспільства, уявляючи собою територіальні, відмежовані один від одного єдності, створюються нові силові і конкурентні співвідношення, з'являються нові конфлікти і суперечності між національно-державними єдностями і акторами, з однієї сторони, і транснаціональними акторами, ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями і процесами – з іншої, що направлені на подолання мережевих війн [154]. По-друге – це криза інституцій і втрата власного простору громадської сфери, яка «приватизується»: особисте життя витісняє громадське і поглинає його (один із виявів процесу індивідуалізації), в результаті чого зростає невизначеність, амбівалентність свідомості та соціальної ідентичності людей. По-третє, культурна ідентичність руйнує взаємопов'язані з глобалізацією процеси, що відбуваються в сфері культури, адже, культурна ідентичність людини з певною спільнотою реалізується перш за все через інтеріоризацію норм, уявлень, цінностей, зразків поведінки, що створюють її інформаційну культуру [151]. Глобалізація культурних зв'язків виводить їх за межі певного культурного ареалу, залучає їх до еталонів інших культур. Особливо велику роль в цьому процесі відіграє значна інтенсивність системи глобальної комунікації та інформації. Національні меншини, що втягуються в процес культурної глобалізації, як

елітарні, так і масові (наприклад, мігранти) стають носіями не однієї, а двох, а то й більше культур. В той же час деякі антрополози вважають можливим говорити про формування нової глобальної культури, чи навіть глобальної свідомості, маючи на увазі ті еталони культури, що інтенсивно розповсюджуються в усьому світі, а часткове змішування культур робить можливим формування культурних сімей, що свідчить про перехід до більш широких культурних ареалів.. Нещодавні й триваючі сьогодні геополітичні зміни випробують збалансованість між нацією, територією і державою, збалансованість, яка визнається і забезпечується, головним чином, міжкультурним діалогом [144]. Характерною особливістю початку ХХІ ст. є зростання ролі міжкультурної комунікації як об'єктивного чинника, що об'єктивно спричинило підвищення наукового і практичного інтересу до вивчення проблем міжкультурної комунікації, що розвивається в контексті глобалізації, що і висуває перед вченими завдання розгортання наукових досліджень з цієї проблематики. Ця закономірність набула ознак пріоритетної тенденції культурної глобалізації в контексті всебічного розвитку етносів, зростання національної самосвідомості та ролі національної ідеї, пошуками шляхів оптимізації етнічної самоідентифікації в умовах нових тенденцій інформаційної цивілізації [150]. На цьому тлі дослідження проблем міжкультурної комунікації, подолання конфліктуючої етнічності, нових проблем полікультурного суспільства, міграційних і імміграційних процесів, посилення ролі національної держави в умовах глобалізації, свідчить, що міжкультурна комунікація є одним із визначальних чинників, що має висунутися одним із найголовніших поряд із соціальним, екополітичним, духовним, екологічним і проявляються в «етнонаціональному забарвленні». Міжкультурна комунікація, в межах якої відбувається самовизначення особистості, збереження самобутності етносів і національних меншин, реалізація творчості і самовизначення соціального суб'єкта в контексті етнонаціонального виміру, є важливим чинником, що надає особистості «укоріненості» у життєдіяльності нації, етносу; визначає

міжкультурну комунікацію як головну тенденцію сучасного розвитку людства. У зв'язку з цим значно актуалізується потреба у соціально-філософському аналізі міжкультурної комунікації як важливого чинника розвитку особистості, тому й вітчизняна соціально-філософська думка постає як потужний фактор консолідації етнонаціонального буття, спроможний відшукати оптимальні форми подолання конфліктогенних чинників завдяки міжкультурній комунікації між народами і цивілізаціями. Намагаючись опанувати невичерпну складність міжкультурної комунікації в умовах глобалізації, вчені опинилися перед нагальною потребою і необхідністю збагнути сутність нових глобалізаційних тенденцій, визначити місце і роль міжкомунікаційного чинника, з'ясувати причини нових комунікаційних проблем (міжкультурні непорозуміння), що виникають в умовах полікультурного суспільства [147]. По-перше, глобалізацію слід розглядати як об'єктивну реальність сучасного суспільного розвитку, про що свідчить і сам процес становлення глобалізму як форми суспільного явища. Розглядаючи глобалізацію з даної точки зору слід відмітити, що процеси глобалізації приводять до зростання комунікативних можливостей, укріпленню прав людини, підвищення рівня життя, оздоровлення національних економік і зростання особистих доходів. Крім того, глобалізаційні процеси роблять більш умовними державні кордони, сприяють зростанню національної самосвідомості, що дозволяє пізнати позитивні моменти глобалізації. По-друге, глобалізацію слід розглядати і як процес, при якому спостерігаються погіршення екологічної ситуації, поглиблення бідності, скорочення робочих місць, ще більше відставання бідних країн від розвинутих держав. Крім того, відбувається пониження ролі держави у сучасному світі, внаслідок зростання ТНК і прискореного формування системи глобальних соціальних відносин [157]. Основна загроза глобалізації криється в уніфікації культур, процес глобалізації культури зводиться до споживання одного й того ж культурного продукту у світовому масштабі. Причиною цього являється стихійне, неконтрольоване залучення культурних

цінностей. Розповсюдження однакових цінностей, культурних зразків по всьому світу, відкритість кордонів для культурного впливу і розширене культурне спілкування заставляють вчених звернути увагу на роль міжкультурної комунікації та детермінанти її оптимізації у процесі глобалізації сучасного світу. З однієї сторони, глобалізаційні процеси в культурі дозволяють народам більше спілкуватися поміж собою, що сприяє зближенню народів; а, з іншої, активне спілкування і залучення окремих елементів чужої культури до своєї, несе з собою загрози втрати культурної самобутності, втрати культурної автономії і привести до культурного об'єднання в цілому. Простір глобальної культури потребує загальних кодів взаємодії, тобто мови, правил поведінки, норм, цінностей, всього того, що створює єдиний комунікаційний простір. Саме тому сьогодні так важливо розробити нову модель культурної політики, що повинна проводитися з ЄС, не моделі асиміляції, а моделі міжкультурної політики, направленої на домінування національної, етнічної культури. Саме тому важливим являється розвиток особистості у контексті світової культури, формування вмінь представляти рідну культуру і країну в умовах міжкультурної комунікації, розвиток комунікативної культури особистості, взаємне збагачення культурними цінностями як фактора укріплення взаєморозуміння у процесі формування різних моделей культурної політики [67].

Аналізуючи процес глобалізації, слід відмітити, що одним з її проявів виступає інтенсивний розвиток взаємозв'язків локальних етнічних культур. Внаслідок цього взаємовідносини між народами і культурами стають все більш різноманітними і складними, що неминує породжує труднощі і суперечності у відносинах і потребує вироблення адекватних основ спілкування і взаєморозуміння. У цих умовах недостатньо глибокого знання мов партнерів по спілкуванню ефективного спілкування неможливе без знання культури, менталітету, особливостей національного характеру, образу життя, бачення світу, звичаїв, традицій. У своєму повсякденному житті практично кожна людина так чи інакше включена у діалог культур, але на

особистісному рівні діалог культур виступає для неї як процес міжкультурної комунікації. Базуючись на цьому, слід стверджувати, що у процесі міжкультурної комунікації взаємодіючі сторони повинні виходити з усвідомлення залежності однієї культури від іншої, розуміння цінностей іншої культури.

Проблема розуміння в міжкультурній комунікації напряду пов'язана з поєднанням кодів і концептів між взаємодіючими культурами. В основі цього лежить єдність концептів, фонових знань і уявлень, інших культурно-мовленнєвих засобів. Об'єктом міжкультурної комунікації являється можливість здійснення ефективного спілкування у новому лінгвокультурному середовищі, а також вміння індивіда виразити власну ідентичність через посередництво чужої мови. Для успішного виконання цієї мети від іншомовного комуніканта слід модифікувати картину світу шляхом суміщення висхідного і знов створеного образу дійсності у рамках особистої ментальності. Найважливішою умовою для успішного проведення діалогу між представниками різних культур являється суміщення кодів і концептів між взаємодіючими культурами, що сприяє в перспективі формуванню ноосферного суспільства [158]. Трансформація цими кодів виражається у формування деякого зв'язку між внутрішнім універсально-предметним кодом і новим зовнішнім кодом, яким особистість оволодіває для участі в міжкультурному діалозі, основою якого є мовленнєва творчість.

В міжкультурній компетентності толерантність виступає як принцип оптимізації міжкультурних відносин, як необхідна умова вирішення міжкультурних суперечностей. Вона передбачає взаємну поступливість, постійну готовність до діалогу, рівність взаємодіючих сторін, визнання іншої думки, унікальності і цінності іншої особистості. Саме на цій основі створюється атмосфера довіри, рівності і терпимості, які забезпечують ефективну міжкультурну комунікацію. Толерантність як елемент міжкультурної компетентності на практиці виступає як відсутність негативного відношення до іншої культури, наявність позитивного образу

іншої культури при збереженні позитивного сприйняття власної культури. Головною метою міжкультурного навчання являється формування у індивіда здатності до успішної самореалізації особистості, – відмічає В. Муляр [159]. Дана здатність виникає лише тоді, коли різні аспекти міжкультурного навчання наповнюються культурно-специфічним змістом, що відображає належність особистості до певного етносу, регіону проживання, суспільства в цілому. Процес навчання зводиться до того, щоб формувати мотиви, направлені на розширення міжкультурного досвіду, що відображає відмінності культурних цінностей, виховує поважне відношення до відмінностей; сприяє формуванню когнітивної основи міжкультурної компетентності, що включає у себе здатність усвідомлювати загальне і специфічне у культурних картинах світу різних народів через посередництво порівняння, осмислення і прийняття культурних відмінностей; формувати зразки поведінки на основі адекватного використання вербальних і невербальних засобів комунікації; організовувати процес навчання на основі крос-культурного аналізу, тренінгових технологій навчання, емоційно-мовленнєвої сенситивності, рефлексії міжкультурних комунікативних ситуацій [155]. У зв'язку з тим, що сучасні соціокультурні процеси створюють нові можливості, види і форми спілкування для представників різних культур, головною умовою ефективності яких являється взаєморозуміння, діалогова взаємодія, толерантне відношення до культури партнерів по комунікації, що потребує підвищення ефективності детермінантів розвитку міжкультурної комунікації, необхідної для сумісної комунікації і співпраці з носіями інших культур. Міжкультурна комунікація як основа «маніфесту персоналізму» [160] у якості найважливішої індивідуальної і групової характеристики формується з двох джерел, що мають глобальний і глокальний масштаби: 1) інтенсивного розповсюдження і поглиблення тотального явища мільтикультуралізму; 2) прискореного становлення і розвитку міжкультурної комунікації. Перше джерело є ідеологічним, що формує певний ряд міжкультурної компетентності; друге –

слід назвати технологічним, так як воно формує інструментальний ряд міжкультурного простору як фактору трансформації сучасної культури [156].

Синергійний потік ідеології мультикультуралізму і технології міжкультурної комунікації створює стихійні (хаотичні) основи для формування у людської спільноти міжкультурної компетентності, проте цілеспрямовано упорядкувати цей процес, що володіє властивостями флуктуації, можливо лише наданням йому аттрактивних властивостей. Вирішальною ідеолого-технологічною передумовою для перетворення хаосу несвідомого у порядок свідомого на рівнях індивіда, етнокультурної групи, етнічної спільноти, світової спільноти являється узгоджена на загальнолюдських концептах буття глобальна і глокальна державна культурна проклітика, яка формується на основі рівності комунікативних можливостей всіх акторів міжкультурного спілкування, а також недійної їх освіченості і комп'ютерної грамотності. Існує стійкий взаємозв'язок і взаємозалежність між станом міжкультурної компетентності і загальною структурою якостей її суб'єктів, постільки, з однієї сторони, підвищення міжкультурної компетентності сприяє посиленню інтересу кожного суб'єкта до культури партнерів і до своєї власної культури, а, з іншої – пізнання обох культур сприяє формуванню і розвитку її міжкультурної компетентності в умовах масової комунікації [161, с. 130]. Міжкультурна комунікація представляє собою одну з форм відтворення, збереження, розвитку і трансляції культури кожного етносу у свідомості і поведінці її окремих представників, а також у єдиному фонді загальнолюдських цінностей світової культури. Міжкультурна комунікація як соціокультурне явище сприяє взаємопроникненню культур і відкритості їх одна до одної, що виступає умовою взаємодії представників різних культур у глобалізованому мультикультурному просторі глобалізованого суспільства [162].

Об'єктивною основою для формування та існування міжкультурної компетентності в умовах розвитку глобалізованого соціуму являються етнокультурні відмінності та схожість народів, які визначаються ландшафтом

і кліматом, умовами їх проживання у різних країнах, різним положенням у структурі суспільства, типом релігії, образу життя та іншими причинами [163]. Тому ефективність міжкультурного діалогу досягається, зокрема, за рахунок подолання відповідних стереотипів шляхом залучення і використання однією культурою артефактів іншої. У результаті міжкультурна компетентність стає тією властивістю особистості і товариства, яке дозволяє партнерам по міжкультурній комунікації здійснювати сумісну діяльність, створювати загальні культурні цінності, формувати єдиний соціокультурний простір, у якому можуть взаємодіяти представники різних культур і етносів.

У результаті ряду об'єктивних причин Україна не в змозі не тільки здійснити будь-який вплив на глобальні процеси, але й протистояти їх негативному впливу на шляху до постіндустріальної цивілізації [199]. Внаслідок цього, в Україні спостерігається процес зниження рівня функціональної цілісності соціокультурного комплексу, у зв'язку з чим необхідно прослідкувати динаміку розвитку міжкультурних зв'язків народів України; виявити взаємозумовленість деструктивних і конструктивних тенденцій у періоди глибоких соціокультурних перетворень в сучасному українському суспільстві; виявити міру впливу глобалізаційного процесу на зближення культур; виявити найбільш ефективну модель міжкультурної комунікації, яка може бути допустимою для різних культур з врахуванням сучасних економічних, політичних і соціальних умов; виявити, як формується комунікативна модель світу в епоху нелінійного мислення [168, с. 29-35]. Реалії останніх років свідчать про необхідність осмислення ролі міжкультурної комунікації у процесі осмислення глобальної культури як такої. Одним з пріоритетів України має бути створення і рекламування її позитивного іміджу на міжнародній арені відповідно до викликів глобалізації. Імідж України як прогресивної держави може стати потужним консолідатором українського народу. На сучасному етапі політичного, економічного і соціального оновлення Україна, як невід'ємна складова

світової спільноти, зустрічається з проблемою ефективною трансформації усіх сфер життя. Ця необхідність, зумовлена глобальними інтеграційними процесами, зокрема євроінтеграцією, вимагає постійних змін для прискорення всебічного гармонійного розвитку особистості у нелінійному суспільстві, – відмічає Г. Нестеренко [165]. Для глибинних трансформацій в Україні необхідне всебічне вивчення соціально-політичних, економічних і культурних надбань країн Європи і світу і розумної імплементації останніх до українського суспільства. Нагальною проблемою в Україні залишається модифікація суспільної свідомості, подолання застарілих стандартів і стереотипів, а також розуміння та впровадження модернізаційних трансформацій та приєднання до глобального інформаційного суспільства [255].

Міжкультурна комунікація виступає як багатоаспектна і багатофункціональна система взаємодії представників різних культур – індивідів, груп, які реалізують свої інтереси, потреби, мотивації у різних сферах життєдіяльності. Ефективність взаємодії у міжкультурній комунікації залежить від адекватного знання, розуміння, інтерпретації і оперування концептами комунікації, що являють собою факти (чи процеси) заміщення об'єктів соціальної реальності, символічні знаки і маркери соціального простору, створюючи відповідну концептосферу (систему концептів) комунікативного процесу як людського відношення [167]. У рамках лінгвокультурології концепт відіграє роль базової одиниці комунікації. Зберігаючи спрямованість цього трактування, філософський дискурс надає особливого значення діалектичного зв'язку в контексті логічного конструкту, ціннісного заряду і образу, що викликає певний емоційний настрій. При такому резонансному збудженні [164] концептосфера міжкультурної комунікації втягується у предметну сферу соціальної філософії, зачіпаючи такі сфери дослідження, як тенденції динаміки культури, основні механізми трансляції культури семіотику та аксіологію культури, проблеми індивідуальної і соціальної інкультурації методи кроскультурних досліджень.

Розвиток глобального інформаційно-комунікативного суспільства і суперечливий характер діалогу культур як основної форми існування всіх народів, посилення міграційних процесів у всьому світі породили потребу у нових формах міжкультурної і міжетнічної взаємодії, необхідності оптимізації відносин між представниками різних культур і субкультур, що й викликало потребу в системному осмисленні здатності різних соціокультурних суб'єктів до міжкультурної комунікації [170].

Основні закономірності розвитку міжкультурної комунікації в системі їх парадигмального дискурсу являються результатом прямого впливу загальносвітових факторів і процесів сучасного розвитку: глобалізації і тенденцій, які їй протистоять; культурної різноманітності і мультикультуралізму; постмодернізму і постіндустріалізму, які кардинально змінюють способи світосприйняття в цілому. Серед них виділяються, з однієї сторони, глобалізаційна тенденція уніфікації норм і стандартів вербальної і невербальної комунікації, а з іншої – локалізація і відображення в комунікації плюралізму культурних практик (багатокультурності, багатомовності і багатоманітності соціальних моделей поведінки і споживання), в результаті чого відбувається інтерференція глобального і локального [260]. До закономірностей розвитку міжкультурної комунікації в умовах глобального інформаційно-комунікативного простору слід віднести і процеси «постмодернізації» комунікації: 1) поява нових видів і форм колективного впливу (перфоманс і перфомансна комунікація, нарратив, подвійна присутність чи подвійне кодування, тобто одночасне звернення до комунікантів різного типу чи статусу); 2) віртуалізація і інформатизація комунікації, перенесення значного об'єму комунікативних процесів, подій і актів в інформаційно-комунікативну глобальну комунікацію (віртуальну реальність); 3) симуляцію дійсної реальності і симулякризацію з метою заміни реальності проектом, гіперреальністю, реальних артефактів – симулякрами, тобто копіями при неіснуючих оригіналах; 4) велику символізацію комунікації, при якій знаки і символи стають єдиними для

багатьох контактуючих культур в умовах глобальної комунікації; 5) семіотизацію будь-яких просторів, в яких відбуваються міжкультурні контакти; 6) формування нових мов комунікації і гіпотетичну можливість створення нових мов, що відображають специфіку віртуальних просторів (наприклад, символічна мова інсталяцій); 7) компресія мовленнєвих засобів природних людських мов (акроніми, абрєвіатури), спрощення етикетних норм, загальною метою яких є досягнення глобальної доступності комунікативних систем для всіх учасників, а також максимальне спрощення і прискорення досягнення цілей комунікації; 8) формування нових типів чи профілів комунікантів, які відображають їх життєві стратегії; 9) розвиток діалогу і полілогу культур і цивілізацій як результат багатокультурності і багатомовності світу, а також ацентризму в світосприйнятті і світогляді; 10) наррація як домінуючий тип лінійної комунікації і комунікативний жанр конструювання тексту, який складається з створення історії і моделювання реальності; 11) відображення в комунікації постмодерністського диферансу, що означає, що будь-які кінцеві висновки неможливі, затримуються, відтягуються, ретроспективні, знаходяться у постійному русі у просторово-часовому континуумі буття між точками минулого, теперішнього і майбутнього; 12) інтертекстуалізація суб'єктів комунікації, тобто накладення одних культурних практик (контекстів) на інші в єдиному для всіх просторі комунікації і, як наслідок, формування цитатного мислення, клішування вербальної комунікації з передвизначеністю мовленнєвих формулювань і втратою глибини та індивідуальності; 13) створення електронної інформаційної системи [179]. Загальною тенденцією сучасного розвитку парадигми діалогічності в сучасному мисленні стає утвердження імітативності і симулятивності, що знаходить своє відображення як в самій реальності, так і в концептосфері міжкультурної комунікації [169]. Концепти міжкультурної комунікації систематизовані як: 1) універсально-культурні; 2) національно-культурні; 3) універсально-галузеві; 4) національно-галузеві. Типологічні концепти міжкультурної комунікації диференціюються як:

1) системоутворюючі, культурогенні, соціогенні, концепти-цінності, концепти-регулятиви, концепти-імперативи, які визначають бачення міжкультурної комунікації в умовах глобального простору, впливають на характер досвіду індивіда, програмують моделі комунікативної поведінки, стереотипи і особливості міжкультурної комунікації, концепти-евфемізми, які закладають основу толерантності і своєрідного глобального кодексу «ввічливості» у міжкультурній комунікації.

Ядерним системоутворюючим (культуро- і соціогенним) концептом суспільства на порозі ХХІ століття являється дестінація, яка трактується як фрагмент універсального просторово-часового континууму, фрагмент з загальної мозаїки багатоманітності культур, фрагмент індивідуальної і колективної картини світу, елективний центр, куди індивід втікає, спасаючись від рутини повсякденності [212]. Концепти включають конструкти, що виступають як маркери, які їх логічно, образно і ціннісно розвивають і в більшості випадків являються концептами. Концепти генерують концептні ряди, відображають структуру і динаміку розвитку концептосфери і концептного простору міжкультурної комунікації. Наявність концептів-конструктів і концептних рядів розкриває внутрішні логічні, структурні і динамічні ряди між концептами концептного простору міжкультурної комунікації. Концептний простір міжкультурної комунікації еволюціонує і розвивається і знаходиться під прямим впливом глобального і локального культурно-історичних типів соціальних систем [171].

До числа закономірностей епохи постмодернізму [180] слід віднести концептуацію понять і втрату концептності термінами-концептами міжкультурної комунікації при їх переході від однієї контактуючої культури в іншу, а також лакунарність концептосфер контактуючих культур. Умовами і факторами вказаних закономірностей являються: 1) неспівпадання картин світу, що домінують в контактуючих культурах, відповідно – відмінність картин світу, що формуються у рамках культур, що приймають участь у взаємодії; 2) розходження вербалізацій концептосфер, що взаємодіють у

просторі лінгвокультур міжкультурної комунікації; 3) різна історична давність традицій національних культур, що приводить до неоднорідності заповнення концертного простору концептами, за якими стоять певні реалії. Система концептів являє собою концептуарій-тезаурус і концептуарій-інструментарій міжкультурної комунікації, що виступає як система накопичення, рубрикації і збереження концептів спілкування, а також оперування цими концептами у глобальному комунікативно-інформаційному просторі. Специфіка кодифікації і відображення концептосфери міжкультурної комунікації визначається транскультурною природою систем сучасних суспільств [172]. В основі концептуальної компетенції індивіда виділяються онтологічний, аксіологічний та епістемологічний аспекти, так як вивчення концепту необхідно з багатьох точок зору його образу, природи і буттєвості у концептному просторі (онтологічно), його ціннісної природи (аксіологічно) і способів його дослідження і пізнання (епістемологічно) [174].

На думку Ф. Перегудова, детермінантами оптимізації концептосфери міжкультурної комунікації в контексті системного аналізу можуть бути [173]:

- 1) Знайомство з передовими розробками теорій міжкультурної комунікації зарубіжних і вітчизняних вчених, що дає можливість провести аналіз, отримати валідну інформацію, відібрати оптимальні способи вирішення конфліктних ситуацій, щоб приймати адекватні рішення.

- 2) Розповсюдження і утвердження прогресивних комунікативних ідей в суспільній свідомості і думці.

- 3) Проведення різноманітних тренінгів з міжкультурної комунікації як засобу навчання міжкультурних кометентностей.

Сучасна філософія не відмежовується від пошуку нових міжкультурних цінностей, котрі мають оптимізувати життєвий світ людства і реанімувати духовну культуру, а навпаки – здійснює узагальнення здобутків сучасників, інколи навіть випереджаючи духовно-моральні новації. Однією з характерних ознак сьогодення є постійний взаємообмін між життєвим світом

і культурою, з одного боку, та філософією – з другого. Саме цей взаємообмін вимагає від філософії модернізації старих і створення нових понять і принципів, дослідження духовно-ціннісних векторів культури і критичного осмислення досягнень людського духу (С. Куцепал); формування толерантності, яка виступає як принцип оптимізації міжкультурних відносин, необхідна умова вирішення міжкультурних суперечностей і передбачає постійну готовність до діалогу, рівність взаємодіючих сторін, визнання іншої думки, унікальності і цінності іншої особистості [257]. Саме на цій основі створюється атмосфера довіри, рівності і терпимості, що забезпечують ефективну комунікацію; толерантність як елемент міжкультурної компетентності на практиці виступає як відсутність негативного відношення до іншої культури, наявність позитивного образу іншої культури [184].

Детермінанти оптимізації – це процеси, відносини, організаційні структури, он-лайн товариства, створені особистістю і мотивовані її внутрішніми потребами, якістю свідомості й волі, що допомагають людині гармонізувати навколишній світ згідно суспільних та індивідуальних потреб [176]. Соціокультурний глобальний інформаційно-комунікативний простір виступає головною детермінантою оптимізації міжкультурної комунікації, який втягує велику кількість людей у свій ареал. До детермінантів оптимізації міжкультурної комунікації в умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства слід віднести: детермінанти соціально-економічні (формування інформаційного цивілізованого суспільства), громадянська активність суб'єкта, висока освіченість особистості і намагання реалізувати нові можливості, розширення соціального та інформаційного ареалу особистості, здатність до постійної адаптації і навчання на протязі всього життя, готовність до ризику, постійне прагнення до власної самореалізації. На основі аналізу сучасного стану міжкультурної комунікації сучасна держава повинна накреслити напрямки оптимізації формування культури міжкультурної комунікації, серед яких найважливішими є: децентралізація системи управління міжкультурною комунікацією,

входження України до європейського простору, створення умов для забезпечення мобільності суб'єктів інформаційного простору, розвиток ефективної системи інноваційних технологій, що сприяють подальшому розвитку інформаційного суспільства; подальше удосконалення концепції інформаційного суспільства [257].

В результаті визначення напрямків підвищення ефективності детермінантів міжкультурної комунікації глобального комунікативно-інформаційного простору, зроблено висновок, що міжкультурна комунікація виступає провідним чинником формування інформаційного суспільства і націлена на забезпечення ефективного кроскультурного спілкування людей, що спонукає особистість до вільного розвитку у суб'єктивному вимірі [177]. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації як соціального виміру сприяють трансформації формальних можливостей сучасного соціуму і переведенню їх у статус реальної дійсності та містять у собі фактори реалізації можливостей інформаційного соціуму.

Висновки до третього розділу

1. Розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну – це пошук нових форм стосунків між людьми та світом нових цінностей і нових критеріїв інфосфери. Постмодернізм несе в собі не тільки проблему вичерпності попереднього типу спілкування, а значить і культури, яка проіснувала десятки сторіч, пошук нових принципів сучасної культури міжкультурної комунікації. Розвиток кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну формує новий досвід бачення й оперування своїми й чужими культурними цінностями, стимулює інтеграцію різних культур і сприяє становленню інтелігібельного погляду на світ.

2. Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури в умовах трансформації сучасних відносин в Україні за зазнала суттєвих змін, в основі яких ідеологія мультикультуралізму як визнання паритетності різних культур і культурних дискурсів. Міжкультурна комунікація закріплює у вигляді системи символів і знаків мовленнєвого вираження культурне і суспільне значення інформації і створює особливий семіотичний простір, який виступає найважливішою умовою свідомої суспільної діяльності людей, їх взаємодія. Саме тому розуміння культури «відкритого суспільства» (К. Поппер) забезпечується глибоким проникненням на всі її рівні, своєрідним вживанням у неї, а не через просте сприйняття зафіксованих культурних феноменів [178]. Тому слід орієнтуватися на цілісний підхід до культури як єдності всезагальної сутності специфічних модифікацій і нашарувань. Головний смисл міжкультурної комунікації заключається в адаптації по відношенню до іншої і взаємодії з нею, а звідси міжкультурна комунікація зумовлює можливості пізнання самого суб'єкта – носія культури [182].

3. Серед заходів, яких необхідно вжити для оптимізації процесів формування концепції міжкультурної комунікації, автор зазначає наступні: переорієнтація державної стратегії на розвиток науки та розширення можливостей отримання освіти будь-якого рівня разом із впровадженням заходів з підвищення соціального статусу працівників розумової та висококваліфікованої праці; підвищення ролі теоретичного знання; розробка оптимальної політики з питань мови як логічної форми функціонування смислів у суспільстві; переорієнтація сфери виробництва на наукоємні та високотехнологічні його види; створення сприятливих умов для розвитку нових базових галузей суспільства – телекомунікацій, електроніки, біотехнології; теоретичне впровадження концепції міжкультурної комунікації, направленої на удосконалення інформаційного суспільства.

ВИСНОВКИ

1. В контексті формально-дискурсивно-логічного аналізу розроблено теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації як головного атрибуту життєдіяльності суспільства, яка виступає якісною характеристикою нового етапу людської цивілізації, що приводить до формування «цілісного поля міжкультурної комунікації» глобального соціуму. З'ясовано наукові підходи до феномена міжкультурної комунікації, в контексті яких дане авторське визначення міжкультурної комунікації як соціального явища, зумовленого сукупністю різноманітних соціокультурних дій, що проявляються у вигляді культурного капіталу і представляють собою процес передачі і сприйняття інформації. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації виходять з того, що формування глобального інформаційного суспільства являється об'єктивно зумовленим процесом, в основі якого – всезростаючий вплив нових інформаційно-комунікаційних технологій на економіку, соціальну структуру, право, культуру, взаємовідносини держави і суспільства, міжнародні відносини.

2. Виявлено специфіку ціннісних орієнтацій у комунікативній практиці глобального комунікативно-інформаційного суспільства, в контексті якого проаналізовано онтологічні та аксіологічні засади міжкультурної комунікації, в основі яких компаративно-аксіологічний метод, що розглядає цінності як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати міжкультурний вплив у «цивілізаційних формах»; сформовано сучасну методологію аксіологічного моделювання міжкультурної комунікації з акцентом на особистісний розвиток, який передбачає моделювання системи цінностей на чотирьох рівнях: глобальному чи загальнолюдському, етнокультурному чи рівні певних культур, рівні соціальних спільнот і рівні особистості.

3. Здійснено соціодіагностику деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання глобальної комунікації з метою визначення реального

стану процесів, що пов'язані з глобалізацією, інтеграцією, міграційними тенденціями, вестернізацією культури, що потребують культурної адаптації. Розкрито сутність акультурації як процесу освоєння цінностей чужої культури, в результаті якого відбуваються зміни ціннісних орієнтацій, типів поведінки, соціальних установок індивідів, та культурної дифузії як просторового розповсюдження культурних досягнень одних суспільств на інші, що розглядається через асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію, інтеграцію.

4. Здійснено аналіз розвитку кроскультурних комунікацій в умовах інформаційно-комунікативного простору постмодерну, що полягає у визначенні багатоманітності шляхів розвитку комунікації як результату зростаючої культурної багатоманітності світу, що ставить акцент на автономії, підкреслює різноманітність індивідуальних і соціальних форм, плюралізм і відкриту демократію, такі принципи, як: децентрація, невизначеність, фрагментарність, плинність, контекстуальність, що націлені на «деконструкцію» і «деструкцію»; розроблено концепцію комунікативної культури особистості глобального суспільства, в основі якої ідея про самоорганізацію аутопоезисних самореферентних систем і мережне спілкування в джойнерових товариствах як відносно нових формах спілкування.

5. Визначено напрями ефективності детермінантів оптимізації культури міжкультурної комунікації, в основі яких соціоекономічні, соціополітичні, соціокультурні, соціоінституційні, соціоправові трансформації, котрі мають оптимізувати комунікативний простір. Вироблено напрями оптимізації культури міжкультурної комунікації, яка зводиться до: 1) створення і рекламування позитивного іміджу на міжнародній арені відповідно до викликів глобалізації 2) формування концепції і програми адекватного розвитку етнокомунікаційної політики, що направлені на регулювання культури міжкультурної комунікації в полікультурному соціумі; 3) розробки системної концепції організації управління міжкультурною комунікацією глобального соціуму з метою сприяння оптимізації позитивних і негативних

зворотних зв'язків комунікативних процесів на рівні регіону, держави і глобальної цивілізації; 4) прийняття комплексу законів, які більш кардинально б змінили комунікативні пріоритети, оптимізували правове поле комунікаційного простору. В результаті зроблено висновок, що міжкультурна комунікація виступає як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации / Р.Ф. Абдеев; Редакторы: Е.С. Ивашкина, В.Г. Деткова. – М.: «ВЛАДОС», 1994. – 336 с.
2. Азроянц Э.А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции / Э.А. Азроянц. – М.: Новый век, 2002. – 416 с.
3. Аксьонова В.І. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства / В.І. Аксьонова // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки. – К.: КУТЕП, 2011. – Випуск 10. – С. 239-258.
4. Аксьонова В.І. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативного суспільства / В.І. Аксьонова // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: Філософські науки. – К.: КУТЕП, 2012. – Випуск 12. – С. 202-220.
5. Аксьонова В.І. Інформаційний простір постмодерну в умовах інформаційної єдності людства / В.І. Аксьонова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2011. – Випуск 46. – С. 33-46.
6. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як процес глобалізованого соціуму / В.І. Аксьонова // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.] – К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2012. – Випуск 60 (5). – С. 476-484.
7. Аксьонова В.І. Формування комунікативної особистості в умовах глобалізації суспільства / В.І. Аксьонова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2012. – Випуск 49. – С. 63-77.

8. Аксьонова В.І. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах сучасного глобалізованого соціуму / В.І. Аксьонова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2012. – Випуск 50. – С. 220-230.
9. Анимюнис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теории глобализации / Г.П. Анимюнис, Н.А. Зотова. – М.: Межд. отношения, 2005. – 676 с.
10. Андрос Є.І. Проблема свободи у контексті раціоналізації людського буття / Є.І. Андрос // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / [В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Т.В. Лютий та ін.]. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 127-174.
11. Андрущенко В.П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. – К. : Атлант ЮЕМСІ, 2006. – 502 с.
12. Андрущенко В.П. Україна і цивілізований світ: проблеми пошуку оптимальної моделі соціальної організації / В.П. Андрущенко // Генеза: Філософія. Історія. політологія. – К.: Генеза, 1994. – № 1. – С. 18-22.
13. Апель К.-О. Априорі спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки / Карл-Отто Апель // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники В.В. Лях, В.С. Пазенок. – К.: Ваклер, 1996. – С. 360-421.
14. Апель К.-О. Понятие первичной взаимответственности как предпосылка планетарной макроэтики / Карл-Отто Апель // Философия без границ: сб. ст.: в 2 ч. Ч. 1. – М.: Издатель Воробьев А. В., 2001. – С. 47-67.
15. Арендт Х. Vita activa, или о деятельной жизни / Х. Арендт; [пер. с англ. В.В. Бибихина; под ред. Д.М. Носова]. – СПб.: Алетейя, 2000. – 437 с.

16. Аристотель. Поэтика; Риторика; О душе / Аристотель; [пер. с древнегреч. В. Аппельрота, Н. Платоновой и П. Попова; Вступ. ст. и коммент. С. Трохачева]. – М.: Мир книги, Литература, 2007. – 400 с.
17. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения – повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – М.: Прайм-Еврознак, 2002. – 384 с.
18. Астафьева О.Н. Синергетический дискурс современных информационно-коммуникационных процессов / О.Н. Астафьева // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникационные стратегии современного научного познания. – М.: ИНФРА, 2004. – С. 419-443.
19. Аутопоезис соціальних систем: монографія / за науковою ред. В.П. Беха / В.П. Бех; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во імені М.П. Драгоманова, 2010. – 746 с.
20. Базалук О.А. Сущность человеческой жизни / О.А. Базалук. – К.: Наукова думка, 2002. – 270 с.
21. Базалук О. Формування образу людини майбутнього як стратегічна мета філософії освіти / О. Базалук // Українознавство. – 2010. – № 2. – С. 135-139.
22. Балінченко С. П. Комунікативні засади інтеграційних процесів у сучасному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С.П. Балінченко. – Донецьк, 2005. – 16 с.
23. Барт Р. Избранные работы. Семиотика / Ролан Барт; [пер. с фр., вступ. ст. и коммент. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 545-569.
24. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман; [пер. с англ. под ред. Ю. В. Асочакова]. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
25. Бахтин М.М. Собрание сочинений: в 7т. / М.М. Бахтин; под ред. С.Г. Бочарова, Л.А. Гоготишвили. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: Проблема речевых жанров: Диалог // Работы 1940-х – начала 1960-х годов. – 1996. – С. 207-240.

26. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с. – (Словники України).
27. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: Монографія / В.М. Бебик. – К. : МАУП, 2005. – 440 с.
28. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л.Д. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
29. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек; [Пер. с нем. В. Сидельника и Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова]. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
30. Бек У. Что такое глобализация? Ошибка глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Сидельника. общ. ред. и послесл. А. Филиппова]. – М.: Прогресс-Традиция. 2001. – 304 с.
31. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульрих Бек; пер. з нім. О. Юдіна. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
32. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниэл Белл; пер. с англ.; изд. 2-ое, испр. и доп. – М.: Academia, 2004. – 788 с.
33. Беневист Э. Общая лингвистика / Э.Беневист. – М.: Прогресс, 1974. – 447с.
34. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, К. Лукман; [Пер. с англ. Е. Руткевич]. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
35. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев. – М.: Издательство «Республика» 1993. – 383 с.
36. Берталанфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л. Берталанфи // Системные исследования. Ежегодник 1969. – М.: Наука, 1969. – С. 30-54.

37. Бестужев-Лада И.В. Альтернативная цивилизация / И.В. Бестужев-Лада. – М.: Изд-во «Алгоритм», 2003. – 448 с.
38. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: монографія. – 2-е вид., доп. / В.П. Бех. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 288 с.
39. Бех В.П. Генезис соціального організму навчального закладу: монографія / В.П. Бех, Л.М. Семененко. – К.: Вид-то НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 330 с.
40. Бех В.П. Философия социального мира: гносеологический анализ / В.П. Бех. – Запорожье.: «Тандем-У», 1999. – 284 с.
41. Бех В.П. Функціональна модель особистості: пошуки полікультурних детермінант поведінки: Монографія / В.П. Бех, Є.О. Шалімова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 255 с.
42. Бех В.П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ: монография / В.П. Бех. – 2-е изд. доп. – Запоріжжя: « Просвіта», 2007. – 148 с.
43. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский; [пер. с англ.]. – М.: Междунар. отношения, 2006. – 288 с.
44. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М.: Изд. полит. лит., 1991. – 413 с.
45. Бистрицький Є. Легітимація як дієве філософське поняття / Є. Бистрицький // Філософська думка. – 2009. – № 5. – С. 49-59.
46. Богин Г.И. Модель языковой личности и ее отношение к разновидностям текста: автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 «Русское языкознание» / Г.И. Богин. – Л., 1984. – 31 с.
47. Богуславська О.Г. Коммуникативная компетентность. Програма індивідуального розвитку / О.Г.Богуславская // Ваш бізнес. Журнал для підприємців. – 2011. – №10. – С. 36-41.

48. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства или Конец социального / Ж. Бодрийяр; [пер. Н.В. Суслова]. – Екатеринбург: изд-во Уральского университета, 2001. – 96 с.

49. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр; [пер. с франц. Е.А. Самарской]. – М.: Республика, Культурная революция, 2006. – 269 с.

50. Больнов О.Ф. Философия экзистенциализма / О.Ф.Больнов; [пер. с немецкого и предисловие С.Э. Никулина]. – СПб: Издательство «Лань», 1999. – 224 с.

51. Бондаревич І.М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива / І.М. Бондаревич. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. – 162 с.

52. Бубер М. Перспектива / М. Бубер // Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С. 149-156.

53. Бубер М. Два образа веры / М.Бубер; Под ред. П.С. Гуревича и др. – М.: Республика, 1995. – 432 с.

54. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; [Пер. с англ. под ред. В.Л.Иноземцева]. – М.: Логос. 2003. – 368 с.

55. Валлерстайн И. После либерализма / Иммануэль Валлерстайн; [пер. с англ. под ред. Б.Ю. Кагарлицкого]. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 256 с.

56. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В.В. Василькова. – СПб.: Изд-во «Лань», 1999. – 480 с.

57. Ваттимо Дж. Прозрачное общество / Дж. Ваттимо; [пер с ит. Д. Новикова]. – М. : Издательство Логос, 2002. – 128 с.

58. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон; [пер. с англ. А. Суворовой]. – М.: Апрель – Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с. (Серия «Психология. XX век»).

59. Вашкевич В.М. Історична свідомість молоді і інформаційне суспільство / В.М. Вашкевич // Гілея: науковий вісник: [зб. наук. пр.] – К.: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2006. – Випуск №5. – С. 154-167.
60. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; [пер. с нем.: М.И. Левина, А.Ф. Филиппов, П.П. Гайденко]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологическая мысль Запада).
61. Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011 – 395 с.
62. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. / Ноберт Винер; [пер. с англ. И.В. Соловьева и Г.Н. Повзрова; Под ред. Г.Н. Поварова. 2-ое изд.]. – М.: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
63. Витгенштейн Л. Философские работы. Часть 1 / Л. Витгенштейн; [пер. с нем., составл., вступ. статья, примеч. М.С. Козловой]. – М.: Изд-во «Гнозис», 1994. – 612 с.
64. Воловик В.І. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства / В.І. Воловик. – М.: АОН, 1990. – 212 с.
65. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри: [монографія] / В.Г.Воронкова. – Запоріжжя: вид-во ЗДІА, 2010. – 272 с.
66. Воронкова В.Г. Місце і роль синергетики у пізнанні соціальних процесів та розвитку сучасного суспільства / В.Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.] – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2012. – Випуск №48. – С. 5-24.
67. Востряков Л. Модели культурной политики: (кросскультурный анализ) / Востряков Л. // Общество и экономика. – 2004. – № 1. – С. 139-178.
68. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас [Пер. с нем. В.М. Куплина]. – К.:Четверта хвиля, 2001. – 424 с.

69. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер // Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 266-323.
70. Герасимова Е.М. Економічне знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз: [монографія] / Е.М. Герасимова. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2008. – 336 с.
71. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Энтони Гидденс; [пер. с англ.]. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 120 с.
72. Гильдебранд Д. фон. Метафизика коммуникации. Исследование сущности и ценности общественных отношений / Дитрих фон Гильдебранд; [пер. с нем. А.И. Смирнов]. – СПб: Алетейя: ТО «Ступени», 2000. – 373 с.
73. Глобалистика: энциклопедический словарь / Гл. ред. И.И. Мазур; А.Н. Чумаков. – М.-СПб.-Н.-Й.: ИЦ «Эмма», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
74. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К.: Наукова думка, 2001. – 340 с.
75. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / Руководитель авторского коллектива, автор предисловия и послесловия – М.С. Горбачев. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 592 с.
76. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільств: монографія / Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; за наук. ред. В.П. Беха; редкол.: В.П. Бех (голова) / Г.О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 680 с.
77. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
78. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода / В. Гумбольдт // История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Прогресс, 1960. – Ч.1. – С. 68-86.

79. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія / Е. Гуссерль // Сучасна зарубіжна філософія. Течії та напрямки. – К.: Ваклер, 1996. – С. 69-83.
80. Дебор Г. Общество спектакля / Ги Дебор; [пер. с фр. С. Офертаса и М. Якубович]. – М.: Издательство «Логос», 1999. – 224 с.
81. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Благовещенск: Издательство: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
82. Деррида Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук / Жак Деррида // Деррида Ж. Письмо и различие. – СПб.: Академический проект, 2000. – С. 352-368.
83. Джагдиш Бхагвати. В защиту глобализации / Джагдиш Бхагвати; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Ладомир, 2005. – 448 с.
84. Дильтей В. Предпосылки или условия сознания либо научного познания / В. Дильтей // Вопросы философии. – 2001. – № 9. – С. 124-125.
85. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И.С. Добронравова. – К.: «Либідь», 1990. – 152 с.
86. Довгополова О.А. Метафізична схема обжитого простору: місце іншого, чужого, відторгненого: афтореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О.А. Довгополова. – О., 2008. – 28 с.
87. Додонов Р.А. Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов / Р.А. Додонов. – Запорожье: Тандем-У, 1999. – 264 с.
88. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П.Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. – 386 с.
89. Дротянко Л. Г. Інформаційний вимір постнекласичної науки / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: [зб. наук. пр.]. – К.: НАУ, 2008. – №1 (7). – С. 15-19.

90. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / Питер Ф. Друкер; [пер. с англ. и редакция Б.Л. Глушака]. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 336 с.
91. Єрмоленко А.М. Комуникативна практична філософія: [підручник] / А.М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
92. Заблоцький В.П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія / В.П. Заблоцький. – Донецьк: Янтар, 2001. – 367 с.
93. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст / О.С. Забужко. – К.: Основи, 1992. – 126 с.
94. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
95. Зинченко В.Г. Словарь межкультурной коммуникации: понятия и персоналии / В.Г. Зинченко. – М.: Флинта, 2009. – 136 с.
96. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э.В. Ильенков. – М.: Политиздат, 1991. – 462 с.
97. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов / И.П. Ильин. – М.: ИНИОН РАН (отдел литературоведения) – INTRADA, 2001. – 384 с.
98. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. – М., 1997. – № 4 – С. 6-32.
99. Иноземцев В.Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества: Научное издание / В.Л. Иноземцев. – М.: «Academia», 1998. – 576 с.
100. Иноземцев В.Л. Глобализация: иллюзии и реальность / В.Л. Иноземцев // Свободная мысль. – 2000. – № 1. – С. 26-31.
101. Информационная эпоха: вызовы человеку [под ред. И.Ю. Алексеевой, А.Ю. Сидорова]. – Ин-т современной истории (Мюнхен-Берлин, ФРГ), 2010. – 335 с.
102. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.

103. Казначеев В. П. Феномен человека: космические и земные истоки / В. П. Казначеев. – Новосибирск: Новосибирское кн. изд-во, 1991. – 128 с.
104. Капица С.П. Синергетика и прогнозы будущего / С.П. Капица, С.П. Курдюмов, Г.Г. Малинецкий. – Изд-е 3-е. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 290 с.
105. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 832 с.
106. Карась А. Ф. Громадянське суспільство і національна культура. Гуманізм за утвердження громадянського суспільства в Україні / А.Ф. Карась // Вісник Львівського університету. – 1995. – Вип. 32. – С. 11-18.
107. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
108. Карташев В.А. Система систем / В.А. Карташев. – М.: Прогресс-Академия, 1995. – 325 с.
109. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс; [пер. з англ.] – К: «Видавництво "Ваклер"» у формі ТОВ, 2007. – 304 с.
110. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура / М. Кастельс; [пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606, [1] с.
111. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология; [под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Academia, 1999. – С. 494-505.
112. Князева Е.Н. Основания синергетики. Синергетическое мировидение. 3-е изд., доп. / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: Книжный дом: «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.
113. Князев В.Н. Человек и технология / В.Н. Князев. – К.: Либідь, 1990. – 173 с.

114. Козловский П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку / П. Козловский // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – К.: Ваклер, 1996. – С. 214-294.
115. Колізії антропологічного розмислу / [В.Г. Табачковський, Г.І. Шалашенко, А.М. Дондюк та ін.]. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 156 с.
116. Кралюк П.М. Комунікативні аспекти гуманітарної політики / П.М. Кралюк // Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: монографія / За ред. Здіорука С.І. – К.: НІСД, 2006. – С. 305-350.
117. Крейг Р.Т. Теория коммуникации как область знания / Р.Т. Крейг // Компаративистика III: Альманах сравнительных социогуманитарных исследований. – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т, 2003. – С. 72-126.
118. Кривега Л.Д. Світоглядні орієнтації особи в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук.: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Л.Д. Кривега. – Х., 1999. – 30 с.
119. Кримський С. Архетипи української ментальності [Електронний ресурс] / [Кримський С.Б., Кисляковська І.В., Вяткіна Н.Б. та ін.] // Проблеми теорії ментальності. – К.: Наук. думка, 2006. – 408 с. – Режим доступу до книги: <http://www.filosof.com.ua/Mentaltheorie/Zmist.htm>.
120. Крисаченко.В.С. Україна у цивілізаційних вимірах: пошуках аналогій та інновацій / [Крисаченко В.С., Степико М.Т., Мостяєв О.І. та ін.] // Україна: крок у ХХІ століття (соціально-філософський аналіз). – К.: Інститут філософії НАН України, 2002. – С. 6-41.
121. Крохмаль Н.В. Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н.В. Крохмаль. – Запоріжжя: «Просвіта», 2004. – 144 с.
122. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун; [пер. с англ. Налетова И.З.]. – М.: АСТ, 2002. – 608 с.
123. Кургузов А.О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук:

09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / А.О. Кургузов. – Запоріжжя, 2004. – 16 с.

124. Куцепал С.В. Онтологія в сучасній французькій філософії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / С.В. Куцепал. – К., 2005. – 33с.

125. Куцепал С.В. Французька філософія другої половини ХХ століття: дискурс із префіксом «пост-» / С.В. Куцепал. – К.: Парапан, 2004. – 324 с.

126. Кушерець В.І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В.І. Кушерець. – К.: Знання України, 2004. – 248 с.

127. Кьєркегор С. Страх и трепет / С. Кьєркегор; [пер. с дат.] – М.: Республика, 1993. – 383 с.

128. Лазаревич А.А. Глобальное коммуникативное общество / А.А. Лазаревич. – Минск: Белорусская книга, 2008. – 350 с.

129. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навч. пос. – К.: Либідь, 1996. – С. 362-380.

130. Ласло Э. Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира [Электронный ресурс] / Эрвин Ласло; [пер. Ю.А. Данилова]. – Режим доступа до книги: spkurdymov.narod.ru/lasio77.htm

131. Левинас Э. От существования к существующему // Левинас Э. Избранное. Тотальность и бесконечное. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – С. 7-63. (Книга света).

132. Леви-Строс. К. Структурная антропология / К. Леви-Строс; [пер. с франц.]. – М.: Эскмо-пресс, 2001. – 512 с.

133. Лепський М.А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму: проблема соціальної перспективи. Дис. ... д-ра філос.наук: 09.00.03 / Максим Анатолійович Лепський. – Запорізький національний університет, 2006. – 414 с.

134. Ліотар Ж.-Ф. Постмодерністська ситуація / Ж.-Ф. Ліотар // Після філософії: кінець чи трансформація?. – К.: Четверта хвиля, 2000. – С. 71-90.
135. Лосев А. Ф.Знак. Символ. Миф / А.Ф.Лосев. – М.: Моск. ун-т., 1982. – 480 с.
136. Лотман Ю. Семиосфера / Ю. Лотман. – СПб.: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
137. Лотман Ю.М. Избранные статьи в трех томах. – Т.І . Статьи по семиотике и топологии культуры / Ю.М. Лотман. – Таллин: Александра, 1992. – 23 с.
138. Лук'янець В.С. Інформаційно-гуманітарна революція: зміна світобачення [Електронний ресурс] / [Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. та ін.]. // Науковий світогляд на зламі тисячоліть. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – Частина II. Розділ IV. С. 1-10. – Режим доступу до книги: <http://www.filosof.com.ua/Naukovsvit/Zmist.htm>.
139. Лук'янець В.С. Нанотехнологічна революція. НЛП. Проблема свободи. [Електронний ресурс] / [Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. та ін.] // Науковий світогляд на зламі тисячоліть. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – Частина II. Розділ III / С. 1-17. – Режим доступу до книги: <http://www.filosof.com.ua/Naukovsvit/Zmist.htm>.
140. Луман Н. Медиа коммуникации. – М. : Издательство «Логос», 2005. – 280 с.
141. Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман; [пер. с нем. А. Антоновский]. – М.: Издательство «Логос», 2004. – 232 с.
142. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / [В.Г. Табачковський, А.М. Дондюк, Г.І. Шалашенко та ін.]. – К.: Наукова думка, 2004. – 248 с.
143. Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи [В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Т.В. Лютий та ін.]. – К.: Наук. думка, 2005. – 272 с.

144. Макбрайд У. Глобалізація і міжкультурний діалог / У. Макбрайд // *Вопросы философии*. – 2003. – № 1. – С. 80-87.
145. Макеев С.А. Соціальні ідентифікації і ідентичності / Макеев С.А., Оксамитная С.Н., Швачко Е.В. – К.: Інститут соціології НАН України, 1996. – 185 с.
146. Маклюэн М. *Понимание медиа: Внешние расширения человека* / М. Маклюэн; [пер. с англ. В.Г. Николаева]. – М.: Гиперборей, Кучково поле, 2007. – 464 с.
147. Мальцева К.С. *Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04* / Катерина Сергіївна Мальцева. – К., 2002. – 172 с.
148. Маркс К. *Соч. 2-е изд.* / К. Маркс, Ф. Энгельс – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 3. – 630 с.
149. Маркузе Г. *Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества* / Г. Маркузе ; Пер. с англ., послесл., примеч. А.А. Юдина; Сост., предисл. В.Ю. Кузнецова. – М.: ООО «Издательство АТС», 2002. – 526 с.
150. Мартинюк С.Є. *Генезис інформаційної цивілізації: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії»* / С.Є. Мартинюк. – Запоріжжя, 2001. – 20 с.
151. Маршалл М. *Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего = The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* / М. Маршалл. – М.: Академический проект, 2005. – 496 с.
152. Масуда Й. *Комп'ютопія* / Масуда Йонезі // *Філософська і соціологічна думка*. – 1993. – № 6. – С. 36-50.
153. Мегрелішвілі М.О. *Буття людини як буття можливостей: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії»* / М.О. Мегрелішвілі. – Запоріжжя, 2004. – 17 с.

154. Мережі і мережеві війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій / За ред. Дж. Арквіллі, Д. Ронфельдта; пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 350 с.
155. Мертон Р. Американская социологическая мысль: Тексты / Мертон Р., Мид Дж., Парсонс Т., Шюц А.; Под ред. Добренкова В.И. – М.: Изд-во: Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1996. – 650 с.
156. Мирнов В.В. Коммуникационное пространство как фактор трансформации современной культуры и философии / В.В. Мирнов // Вопросы философии. – 2006. – №2. – С. 27-43.
157. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 488 с.
158. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера / Н.Н. Моисеев. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 351 с.
159. Муляр В.І. Самореалізація особистості як соціальна проблема. Філософсько-культурологічний аналіз / В.І. Муляр. – Житомир: ЖІТІ. – 213 с.
160. Мунье Э. Манифест персонализма / Э. Мунье. – М.: Республика, 1999. – 559 с.
161. Назаров М.М. Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию исследования / М.М. Назаров. – М.: Аванти плюс, 2004. – 428 с.
162. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося общества / Александр Викторович Назарчук. – М.: Директмедиа Паблицинг, 2002. – 381 с.
163. Наместникова И.В. Межкультурна комунікація як соціальний феномен: дисс. ... докт. філософ. наук: 09.00.11 / Ирина Викторовна Наместникова. – М., 2003. – 330 с.
164. Нестеренко Г.О. Принцип резонансного збудження як світоглядна основа сучасного управління персоналом / Г.О. Нестеренко // Практична філософія: Науковий журнал. – 2004. – № 2 (12). – С. 29-34.

165. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: [монографія] / Г.О. Нестеренко. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 140 с.
166. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла: Сочинения / Ф. Ницше. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков; Изд-во Фолио, 2001. – 848 с. (Серия «Антология мысли»).
167. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое / Ф. Ницше // По ту сторону добра и зла: Сочинения. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков; Изд-во Фолио, 2001. – С. 11-293. (Серия «Антология мысли»).
168. Ожеван М.А. Комунікативна модель світу в епоху нелінійного мислення / М.А. Ожеван // Вища освіта України. – № 3. – 2003. – С. 29-35.
169. Озадовська Л.В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: [монографія] / Л.В. Озадовська. – К.: ПАРАПАН, 2007. – 164 с.
170. Основы теории коммуникации: Учебник / Под. ред. М.А. Василика. – М.: Гардарики, 2003. – 615 с.
171. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс; Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. – М.: Академический Проект, 2002. – 832 с.
172. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; [пер. с англ. Л.А. Седого и А.Д. Ковалева; под ред. М.С. Ковалевой]. – М.: Аспект-пресс, 1998. – 270 с.
173. Перегудов Ф.И. Введение в системный анализ / Ф.И. Перегудов, Ф.П. Тарасенко. – М.: Высшая школа, 1989. – 320 с.
174. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі. Історія ідеї комунікації / Дж.Д. Пітерс; [Пер. з англ.]. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 302 с.
175. Пивоваров С.Э. Сравнительный менеджмент / С.Э. Пивоваров, И.А. Максимцев. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 480 с.
176. Попович М.В. Раціональність і виміри людського буття / М.В. Попович. – К.: Сфера, 1997. – 290 с.

177. Попович М. Українська національна ментальність [Електронний ресурс] / Попович М.В., Кисляковська І.В., Вяткіна Н.Б. та ін. // Проблеми теорії ментальності. – К.: Наук. думка, 2006. – 408 с. – Режим доступу до книги: <http://www.filosof.com.ua/Mentaltheorie/Zmist.htm>.

178. Поппер К. Открытое общество и его враги.Т.1; Чары Платона / К. Поппер; Пер. с англ. под ред. В.Н. Садовского. – М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.

179. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. N 208 «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/26881>

180. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. – 1040 с. – (Мир энциклопедий).

181. Почепцов Г.Г. Теорія комунікацій. – 2 вид., доп. / Г.Г. Почепцов. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 307 с.

182. Почепцов Г.Г. Контроль над розумом / Г.Г. Почепцов. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 350 с.

183. Почепцов Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2002. – 352 с.

184. Предборська І.М. Теорія соціальної зміни: соціально-філософський аналіз: автореф дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І.М. Предборська. – К., 1993. – 23 с.

185. Предборська І.М. Проблема соціокультурної ідентичності в контексті інтеграції українського суспільства / І.М. Предборська // Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол. ред. В.П. Бех. – Вип. 65. – Ч. 2. – К.: Вид-во, 2007. – С. 246-253.

186. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина: монографія / Ірина Михайлівна Предборська. – Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1995. – 136 с.

187. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках / И. Пригожин; [пер. с англ.] / под. ред. Ю.Л. Климонтовича. – М.: Наука, 1985 – 338 с.

188. Пригожин И.Р. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / Илия Пригожин, Изабель Стингерс; общ. ред. и послесл. В.И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича, Ю.В. Сачкова. Изд.5-е. – М.: КомКнига, 2005. – 422 с.

189. Принципы организации социальных систем: теория и практика / под ред. М.И. Сетрова. – К.; Одесса: Вища школа, 1988. – 242 с.

190. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика / Поль Рикер; [под ред. В.С. Степин, Н.С. Автономова, Н.В. Мотрошилова, А.М. Руткевич]. – М.: Academia, 1995. – 160 с.

191. Риккерт Г. О системе ценностей / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре. – М.: Республика, 1998. – С. 365-403.

192. Родионов Б.А. Коммуникация как социальное явление / Б.А. Родионов. – Ростов-н/Дону: Изд.-во Ростовского ун-та, 1984. – 143 с.

193. Савельев В. Проблемне поле освітньої політики в Україні / Володимир Савельєв // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 77-94.

194. Сайт Институт развития информационного общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iis.ru/events/ist2008/doc/korotkov.pdf>

195. Саломон К. Культурная экспансия и экономическая глобализация / К. Саломон // Мировая экономика и межд. отношения. – 2000 – № 1. – С. 105-115.

196. Саморегуляція соціального організму країни: монографія /за ред. В.П. Беха; В.П. Бех (голова), Н.В. Крохмаль, Г.О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

197. Сарновська С.О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С.О. Сарновська. – К., 2000. – 18 с.

198. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – это гуманізм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богів; [сост. и общ. ред. А.А. Яковлева: перевод]. – М.: Политиздат, 1990. – С. 319-344.

199. Семиноженко В. Україна: шлях до постіндустріальної цивілізації: зб. ст. і виступів / Володимир Семиноженко. – Х.: Константа, 2005. – 198 с.

200. Сивков А.В. Место и роль межкультурной коммуникации в развитии социуме: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. философ. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / А.В. Сивков. – М., 2010. – 23 с.

201. Синергетическая парадигма. Вып. 3: Человек и общество в условиях нестабильности / [отв. ред. О.Н. Астафьева]. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 584 с.

202. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії / Л.А. Ситниченко. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.

203. Сковорода Г. Повн. зіб. тв.: У 2-х т. / Григорій Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 2. – 576 с.

204. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Григорій Сковорода; [пер. М. Кашуба; пер. поезії В. Войнович]. – Львів: Світ, 1995. – 528 с.

205. Скотна Н.В. Особа в розколотій цивілізації: світогляд, проблеми освіти і виховання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Н.В. Скотна. – К., 2005. – 46 с.

206. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / Е.Д.Сміт; [пер. з англ. П. Таращука]. – К.: Основи, 1994. – 223 с.

207. Соболев О.Н. Философия «общества спектакля» в современном техно-политическом дискурсе / Н.О. Соболев // Практична філософія. – 2003. – № 2. – С. 59-75.

208. Соснін О.В. Інвестиції в людський розвиток в умовах глобальної трансформації: Навчальний посібник / Соснін О.В., Воронкова В.Г., Ажажа М.А. – Львів: Магнолія 2006, 2011. – 602 с.
209. Соціальні комунікації / Харк. держ. акад. культури; відп. ред. В.М. Шейко // Вісн. ХДАК: збірн. наук. пр. Спецвип. 22. – Х.: ХДАК, 2008. – 85 с.
210. Степаненко І.В. Метиаморфози духовності в ландшафтах буття / І.В. Степаненко. – Харків: ОВС, 2002. – 256 с.
211. Суліма Є.М. Глобальний соціальний порядок постіндустріалізму: монографія / Є.М. Суліма. – Вид. 2-е, доп. – К.: Генеза, 2004. – 336 с.
212. Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення: Навчальний посібник / Відп. ред. Пазенок В.С. – К.: Український Центр духовної культури, 1999. – 320 с.
213. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями: [хрестоматія: навч. посібник] / Упорядники В.В. Лях, В.С. Пазенок. – К.: Ваклер, 1996. – 428 с.
214. Табачковський В.Г. «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі / [В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Т.В. Лютий та ін.] // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи. – К.: Наук. думка, 2005. – С. 49-70.
215. Тальнишних Н.К. Культура сетевых сообществ: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филос. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Н.К. Тальнишних. – Ростов н/Д, 2004. – 22 с.
216. Танюк Л. Культура як інтеграція / Л. Танюк // Українська культура. – 2003. – № 9. – С. 4-5.
217. Таратута Е.Е. Философия виртуальной реальности / Е.Е. Таратута. – СПб.: СПбГУ, 2007. – 147 с.
218. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: сб. очерков и эссе / П. Тейяр де Шарден; [пер. с фр., сост., предисл. В.Ю. Кузнецов]. – М.: Аст, 2002. – 553 с.

219. Тойнбі А. Дослідження історії / А. Тойнбі; [пер. з англ. В. Шовкуна]. – К.: Основи, 1995. – Т. 1. – 614 с.
220. Толстоухов А.В. Когнітивні підвалини глобалізації / А.В. Толстоухов, І.Г. Парапан // Практична філософія. – № 3. – 2003. – С. 3-10.
221. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 387 с.
222. Тухватулина Л.Р. Роль коммунікативного пространства в деформаціях культури: дисс. ... канд. філос. наук: 09.00.13 / Лилия Равильевна Тухватулина. – Томск, 2006. – 170 с.
223. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / М. Хайдеггер; Составление, перевод, вступительная статья, комментарии и указатели В.В. Бибихина. – М.: Республика, 1993. – 447 с. (Серия Мыслители XX в.).
224. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический поход к сложным системам / Герман Хакен; [пер. с англ.]. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
225. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы / С.Л. Удовик. – М.: Реал.-бук, К.: «Веклер», 2002. – 480 с.
226. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – 2-ге вид. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 320 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 13).
227. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Академическая книга, 1990. – 368 с.
228. Фромм Э. Духовная сущность человека. Способность к добру и злу. Гл. 6. Свобода, детерминизм, альтернативность / Э. Фромм // Философские науки. – 1990. – № 8. – С. 85-95.
229. Фуко М. Археологія знання / М. Фуко; [В. Шовкун (пер. з фр.); М. Москаленко (ред.)]. – К.: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2003. – 325 с.

230. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М.: ООО Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588 с.

231. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М.: ООО Издательство АСТ: ОАО ЛЮКС, 2004. – 349 с.

232. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Юрген Хабермас; [пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева]. – СПб.: Наука, 2000. – 739 с.

233. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас; [пер. с нем. Беяева М.М., Костина К.В., Петренко Е.Л. и др.] – М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 416 с.

234. Хайек Ф.А. Дорога к рабству / Ф.А. Хайек. – М.: Новое издательство, 2005. – 264 с. (Серия: Библиотека фонда «Либеральная миссия»).

235. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики / М. Хайдеггер // Вопросы философии. – 1989. – № 9. – С. 116-122.

236. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон; [пер. с англ. Т. Велимеева]. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.

237. Холден Н.Дж. Кросс-культурный менеджмент. Концепция когнитивного менеджмента / Н.Дж. Холден; [пер. с англ.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 216 с.

238. Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. Философские фрагменты / Хоркхаймер М., Адорно Т.В. – М.-СПб.: Медиум, Ювента, 1997. – 312 с.

239. Чешков М.А. Глобализация: контуры рамочной концепции / М.А. Чешков // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы. – М.: Новый век, 2001. – С. 4-32.

240. Шавкун І.Г. Менеджмент як соціокультурне явище: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І.Г. Шавкун. – К.: 2008. – 35 с.

241. Шаронов В.В. Основы социальной антропологии / В.В. Шаронов. – СПб.: Лань, 1997. – 192 с.

242. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / К. Шеннон. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1963. – 830 с.

243. Шинкарук В. И. Проблемы смысла человеческого бытия // Жизнь как творчество: Социально-психологический анализ / В.И. Шинкарук. – К.: Критика, 2002. – 416 с.

244. Шопенгауер А. Свобода и нравственность / А. Шопенгауер; [общ. ред., сост. вступ. ст. А.А. Гусейнова и А.П. Скрыпкина]. – М.: Республика, 1992. – 448 с.

245. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. Гештальт и действительность / О. Шпенглер; [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна]. – М.: Мысль. 1993. – 663 с.

246. Шпенглер О. Гештальт и действительность / О. Шпенглер // Закат Европы. Очерки мифологии мировой истории; [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна]. – М.: Мисль, 1998. – Т. 1. – 663 с.

247. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка; Пер. с англ. под ред. В.А. Ядова. – М.: АСПЕКТ ПРЕСС, 1996. – 416 с.

248. Юнг К.Г. Архетип и символ / К.Г. Юнг; [сост. и вступ. ст. А.М. Буткевича]. – М.: Ренесанс, 1991. – 304 с. (Серия «Страницы мировой философии»).

249. Языковая личность: проблемы значения и смысла: Сб. науч. трудов. – Волгоград: Перемена, 1994. – 204 с.

250. Янгель Л.Б. Информатизация в глобализирующемся мире: философский анализ: автореф. дис. на соискание ученой степени канд.

филос. наук: спец. 09.00.08 «Философия науки и техники»; спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Л.Б. Янгель. – М., 2004. – 24 с.

251. Ясперс К. Комуникація / К. Ясперс // Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 132-147.

252. Appadurai A. Disjunction and Difference in the Global Cultural Economy / A. Appadurai // Featherstone M. (ed.) Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity. – London: Sage, 1990. – P. 295-310.

253. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: a venture in social forecasting / D. Bell. – New York: Basic Books, 1976. – 507 p.

254. Best S. The Postmodern Adventure: Science, Technology, and Cultural Studies at the Third Milenium / S. Best, D. Kellner. – L./N.Y.: The Guilford Publication, 2001. – 313 p.

255. Best S. Postmodern Theory: Critikal Interogations / S. Best, D. Kellner. – N.Y.: The Guilford Press, 1991. – 324 p.

256. Cassirer E. On Basic Phenomena // Cassirer E. The Philosophy of Symbolic Foms. – Vol. 4. – New Haven and London, 1996. – P. 115-193.

257. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia / G. Deleuze, F. Guattari. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. – 632 p.

258. Dummett M. Can analytical philosophy be systematic and ought it tobe? / M. Dummett // Truth and Other Enigmas. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – P. 437-458.

259. Dummett M. Origins of Analytical Philosophy / M. Dummett. – London: Duckworth, 1993. – 199 p.

260. Habermas J. Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics / J. Habermas. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1993. – 197 p.

261. Kumar K. Global civil society / K. Kumar // European Journal of Sociology. – 2007. – Vol. 48. – № 3. –P. 413-434.

262. Lasswell H. The Structure and Function of Communication in Society / H. Lasswell // Lasswell H. The Process and Effects of Mass Communication. Ed /

Wilbur Schramm and Donald F. Roberts Rev. ed. Urbana: University – of Illinois Press, 1971. – P. 84-99.

263. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge / J.-F. Lyotard. [Электронный ресурс]. – Manchester: Univers. Press, 1984. –

Режим доступа:

<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>

264. Mcquail D. Communication // D. Mcquail. – London & New York; Longman, 1984. – 98 p.

265. Toffler A. The Adaptive Corporation / A. Toffler. – Aldershot, Brookfield (Vt.): Gower, 1985. – 217 p.